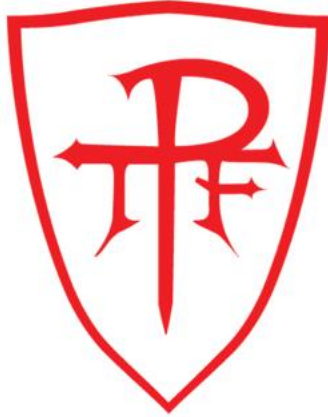

TOMORI PÁL
FŐISKOLA
TOMORI FOR TOMORROW

TUDOMÁNYOS MOZAIK

SCIENTIFIC MOSAIC

INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁSOK LEKTORÁLT TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

PEER-REVIEWED SCIENTIFIC JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH

3. évf., 1. sz.
Vol. 3, No. 1
2026
Budapest

TUDOMÁNYOS MOZAIK
SCIENTIFIC MOSAIC

Interdiszciplináris kutatások lektorált tudományos folyóirata.
Peer-reviewed scientific journal of interdisciplinary research.

Megjelenik évente kétszer a Tomori Pál Főiskola támogatásával.
It is published two times a year with the support of the Tomori Pál College.

Kiadó / Publisher:
Tomori Pál Főiskola
Tomori Pál College

Felelős kiadó / Responsible Publisher:
Dr. Meszlényi Rózsa Ph.D., Alapító Rektor Emerita
Dr. Meszlényi Rózsa Ph.D., Founding Rector Emerita

Szerkesztőség / Editorial Office:
Tomori Pál Főiskola, 1223 Budapest, Művelődés u. 21., Magyarország
Tomori Pál College, 1223 Budapest, Művelődés str. 21., Hungary

Szerkesztőbizottság / Editorial Board:

Főszerkesztő / Editor-in-Chief
Suhányi Ladislav – *Tomori Pál Főiskola, Budapest, Magyarország / Hungary*

A szerkesztőbizottság további tagjai / Members of the Editorial Board
Besenyei Lajos – *Miskolci Egyetem, Miskolc, Magyarország / Hungary*
Busku Szilvia – *Tomori Pál Főiskola, Budapest, Magyarország / Hungary*
Gavurová Beáta – *Tomas Bata University in Zlín, Zlín, Csehország / Czech Republic*
Liptak Katalin – *Miskolci Egyetem, Miskolc, Magyarország / Hungary*
Meszlényi Rózsa – *Tomori Pál Főiskola, Budapest, Magyarország / Hungary*
Mura Ladislav – *University of Economics in Bratislava, Bratislava, Szlovákia / Slovak Republic*
Suhányiová Alžbeta – *Technical University of Košice, Košice, Szlovákia / Slovak Republic*
Stehlíková Beáta – *Pan-European University, Bratislava, Szlovákia / Slovak Republic*

ISSN 3004-2615

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

MAGYAR NYELVŰ TANULMÁNYOK / SCIENTIFIC PAPERS IN HUNGARIAN LANGUAGE:

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA HASZNÁLATA AZ OKTATÁSBAN	4
<i>THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION</i>	4
HEGEDŰS MIHÁLY.....	4
A KIBERBŰNÖZÉS RENDSZERTANA	17
<i>THE TAXONOMY OF CYBERCRIME.....</i>	17
KOVÁCS LEVENTE	17
UTALHAT-E RÉSZES ÁLLAM EGY MÁSIK ÁLLAM TERÜLETÉN ELŐÁLLT HELYZETET A NEMZETKÖZI BŰNTETŐBÍRÓSÁG ELÉ? A RÓMAI STATÚTUM 14. CIKKÉNEK KITERJESZTŐ ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK	25
<i>CAN A STATE PARTY REFER A SITUATION ARISING IN THE TERRITORY OF ANOTHER STATE TO THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT? QUESTIONS RELATING TO THE EXTENSIVE APPLICATION OF ARTICLE 14 OF THE ROME STATUTE 25</i>	25
LATTMANN TAMÁS.....	25
A 2024-ES BALKÖZÉP GYŐZELEM ÉS BRIT PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA.....	34
<i>THE CENTER-LEFT VICTORY IN 2024 AND THE TRANSFORMATION OF THE BRITISH PARTY SYSTEM</i>	34
PÁL MONIKA ÉVA.....	34
TRUMP KÜLPOLITIKÁJA ÉS AZ USA NEMZETBIZTONSÁGI ÉS NEMZETVÉDELEMI STRATÉGIÁJA A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN.....	44
<i>TRUMP'S FOREIGN POLICY AND THE U.S. NATIONAL SECURITY AND NATIONAL DEFENSE STRATEGY AS REFLECTED IN THE DOCUMENTS</i>	44
PÁL MONIKA ÉVA.....	44
AZ ÓVATOSSÁG ELV ALKALMAZÁSÁNAK A BESZÁMOLÓ ÁLTAL NYÚJTOTT MEGBÍZHATÓ ÉS VALÓS ÖSSZKÉPRE GYAKOROLT HATÁSA	53
<i>THE EFFECT OF THE APPLICATION OF THE PRUDENCE PRINCIPLE ON THE TRUE AND FAIR VIEW PRESENTED BY THE FINANCIAL STATEMENTS.....</i>	53
SUHÁNYIOVÁ ALŽBETA – SUHÁNYI LADISLAV.....	53
MINŐSÉG, KOMMUNIKÁCIÓ ÉS A MŰVÉSZET.....	65
<i>QUALITY, COMMUNICATION AND ART</i>	65
ZUGOR ZOLTÁN.....	65

ANGOL NYELVŰ TANULMÁNYOK / SCIENTIFIC PAPERS IN ENGLISH LANGUAGE:

ALTERNATIVES TO THE ELECTORAL SYSTEM FOR PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC.....	78
BOŠKAJOVÁ HELENA – BUTORACOVÁ ŠINDLERYOVÁ IVANA	78

THE DIGITALISATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AS A KEY FACTOR IN PROMOTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS	87
HANČÁROVÁ MONIKA – SUHÁNYI LADISLAV	87

FORDÍTÁSOK / TRANSLATIONS:

MŰVELETI TERÜLET (I.E. OPERATIONAL AREA GALLERY): FROM THE HISTORY OF AN ART GALLERY.....	99
SZALAY GYÖNGY – SZEMÁN KRISZTINA	99

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA HASZNÁLATA AZ OKTATÁSBAN

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

HEGEDŰS Mihály

Absztrakt

A mesterséges intelligencia (MI) térnyerése jelentős hatással van az oktatás fejlődésére, új lehetőségeket és kihívásokat teremtve. Az MI rendszerek képesek személyre szabott tanulási élményt nyújtani, támogatva a diákokat és csökkentve a pedagógusok adminisztratív terheit. A GPT-alapú modellek forradalmasítják a tanulási asszisztenciát, interaktív párbeszédet és automatikus tartalomgenerálást biztosítva. Az MI alkalmazása az oktatásban magában foglalja az értékelés automatizálását, tananyagfejlesztést, jegyzetkészítést és tanulókártyák generálását. A természetes nyelvi feldolgozás (NLP) lehetővé teszi a nyelvtanulás forradalmasítását, automatikus fordítást és interaktív gyakorlást. Az adminisztratív feladatok automatizálása révén a tanárok több időt fordíthatnak a tanításra és a diákokkal való személyes interakcióra. A generatív MI segíti a tananyagok, prezentációk és vizuális elemek létrehozását, növelve a tanulás élményét és hatékonyságát. Az MI-alapú médiagenerálás (kép, hang, videó) új dimenziókat nyit az e-learning tartalmak fejlesztésében. Az MI segíthet a csalás elleni védelemben, plágiumellenőrzésben és szerzőazonosításban. Az automatizált értékelés és visszajelzés gyorsabb és következetesebb tanulói fejlődést eredményez. Az MI korlátai közé tartozik az empátia hiánya, az etikai kérdések, az adatvédelem és a hallucináció jelensége. A pedagógusok szerepe továbbra is kulcsfontosságú, az MI csak eszköz, nem helyettesítő.

Abstract

The rise of artificial intelligence (AI) has a significant impact on the development of education, creating new opportunities and challenges. AI systems can provide personalized learning experiences, supporting students and reducing the administrative burdens on teachers. GPT-based models are revolutionizing learning assistance by offering interactive dialogues and automatic content generation. The application of AI in education includes automating assessments, developing curricula, taking notes, and generating flashcards. Natural language processing (NLP) enables the revolutionization of language learning, automatic translation, and interactive practice. By automating administrative tasks, teachers can devote more time to teaching and personal interaction with students. Generative AI aids in creating learning materials, presentations, and visual elements, enhancing the experience and effectiveness of learning. AI-based media generation (image, audio, video) opens new dimensions in the development of e-learning content. AI can assist in protection against cheating, plagiarism checking, and author identification. Automated assessment and feedback result in faster and more consistent student progress. The limitations of AI include the lack of empathy, ethical issues, data privacy, and the phenomenon of hallucination. The role of teachers remains crucial, as AI is only a tool, not a replacement.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, automatizálás, Generatív MI, pedagógus szerepe, személyre szabott tanulás

Keywords: artificial intelligence, automation, Generative AI, teacher role, personalized learning

BEVEZETÉS

A mesterséges intelligencia térnyerése az elmúlt évtizedben alapvetően befolyásolta a társadalmi, gazdasági és oktatási rendszerek működését. Az Európai Bizottság 2021. április 21-én tette közzé először a mesterséges intelligencia (MI) fogalmát az AI Act tervezetének részeként „Mesterséges Intelligencia Rendelet”, majd többszöri módosítást követően a rendelet 2024. június 13-án lépett hatályba. A jelenlegi meghatározása az alábbi:

„A mesterséges intelligencia gyorsan fejlődő technológiacsalád, amely az ágazatok és a társadalmi tevékenységek teljes spektrumában gazdasági, környezeti és társadalmi előnyök széles skálájához járul hozzá. Az előrejelzések javításával, a műveleteknek és az erőforrások elosztásának optimalizálásával, valamint az egyének és a szervezetek rendelkezésére álló digitális megoldások

személyre szabásával az MI használata kulcsfontosságú versenyelőnyt biztosíthat a vállalkozások számára, és társadalmi és környezeti szempontból kedvező eredményeket hozhat, például az egészségügy, a mezőgazdaság, az élelmiszerbiztonság, az oktatás és képzés, a média, a sport, a kultúra, az infrastruktúra-működtetés, az energia, a közlekedés és a logisztika, a közszolgáltatások, a biztonság, az igazságszolgáltatás, az erőforrás- és energiahatékonyság, a környezetvédelmi monitoring, a biológiai sokféleség és az ökoszisztémák megőrzése és helyreállítása, valamint az éghajlatváltozás mérséklése és az ahhoz való alkalmazkodás terén.” (Európai Parlament és a Tanács, 2024)

1. MESTERSÉGES INTELLIGENCIA JELENLEGI HELYZETE, FORRADALMA, TERÜLETEI

A korai MI-rendszerek jellemzően szabályalapú működésre épültek, így korlátozott funkcionalitással rendelkeztek. A generatív nyelvi modellek – különösen a GPT-architektúrák – megjelenése forradalmi előrelépést eredményezett. Ezek a modellek hatalmas adathalmazok feldolgozására képesek, kontextusérzékeny és koherens válaszokat adnak, valamint képesek kreatív tartalom – szöveg, kép, hang, videó – előállítására. (Takács, 2022)

Az MI technológia alkalmazási lehetőségei rendkívül szerteágazók, beleértve az egészségügyet, a gazdaságot, a szórakoztatóipart, az informatikát és az oktatást. (SKOLL 2024) Az oktatási szektorban különösen nagy jelentősége van annak, hogy az MI képes személyre szabott tanulási folyamatokat kialakítani, elősegítve a tanulók egyéni fejlődését, miközben támogatja a pedagógusokat a mindennapi munkában. Vannak iskolák, amelyek már alkalmazzák is a mesterséges intelligenciát.

2. MÓDSZERTAN ÉS MÓDSZEREK

A kutatás módszertana kvalitatív megközelítésen alapul. Empirikus adatgyűjtésre nem került sor; a vizsgálat kizárólag szekunder adatok, azaz hazai és nemzetközi szakirodalmi források feldolgozásán nyugszik. Az irodalmi áttekintés mellett a szerző saját oktatási és szakmai tapasztalataival gazdagította az elemzést, ezzel biztosítva a téma gyakorlati kontextusba helyezését és a következtetések relevanciáját.

3. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA SZEREPE, VESZÉLYEI ÉS KORLÁTAI AZ OKTATÁSBAN

3.1 Tanulók és az MI

A mesterséges intelligencia oktatásban való alkalmazása a tanulók támogatásának új dimenzióját nyitja meg, mivel képes a tanulói teljesítmény folyamatos elemzésére és az egyéni szükségletekhez igazodó tanulási útvonalak kialakítására. Az MI-rendszerek adaptív működésük révén személyre szabott tananyagot, feladatokat és visszajelzéseket generálnak, ezáltal elősegítve a hatékonyabb tanulást és a tanulók motivációjának fenntartását. A tanulók számára az MI olyan támogató környezetet biztosít, amelyben a fejlődés üteme, a gyakorlási mennyiség és a tananyag mélysége az egyéni képességekhez igazítható.

Az MI-alapú rendszerek képesek valós időben monitorozni a tanulói teljesítményt, felismerni a hibamintázatokat és azonnali korrekciós javaslatokat adni. Ez különösen előnyös azok számára, akik önálló tanulási folyamatokban vesznek részt, vagy nehezebben követik a hagyományos tanórai tempót. Az MI által biztosított személyre szabott visszajelzések hozzájárulnak a mélyebb megértés kialakulásához és a hosszú távú tudás megszilárdulásához.

A technológia bevezetése továbbá elősegíti a tanulók digitális kompetenciáinak fejlődését. Az MI-alapú feladatmegoldás, interakció és tartalomfogyasztás fejleszti a kritikus gondolkodást, a problémamegoldó képességet és az információs önállóságot. Ezzel párhuzamosan azonban elengedhetetlen a tudatos pedagógiai irányítás annak érdekében, hogy a tanulók ne váljanak túlzottan

függővé az MI által generált válaszoktól, és megőrizték az önálló gondolkodás, a kreativitás és a kritikai reflexió szerepét.

3.1.1 Intelligens tanulási asszisztensek, egyéb eszközök

A mesterséges intelligencián alapuló tanulási asszisztensek olyan digitális eszközök, amelyek folyamatosan, időbeli korlátoktól függetlenül azonnal visszajelzéseket tudnak adni a tanulóknak, hibajavításra is képesek emberi beavatkozás nélkül, interaktívan, így a tanulási folyamat optimalizálttá válik. Formatív értékeléseket képesek készíteni, a tanulók bármikor hozzáférhetnek olyan funkciókhoz, amelyek korábban kizárólag pedagógusi jelenlét mellett voltak elérhetők, így segíthetnek a diákoknak gyorsabban és hatékonyabban tanulni. (Tölgyes, 2023) Ez a fajta adaptivitás lehetővé teszi a tanulók számára, hogy egyéni fejlődési ütemüknek megfelelően haladjanak, elkerülve az alul terheltség vagy túlterheltség problémáját. A tanulási asszisztensek továbbá a tanulói időmenedzsmentet is támogatják. Az MI képes kiszámítani, mennyi tananyag maradt hátra, hogyan ossza be a tanuló a rendelkezésére álló időt, illetve mikor érdemes ismételni az anyagot a hosszú távú tudásmegőrzés érdekében. Az ilyen típusú támogatás különösen hasznos a vizsgaidőszakokban, illetve olyan tanulók számára, akik nehezebben terveznek vagy küzdenek a tanulási rutin kialakításával.

A MI-asszisztensek a tanulóközösségek kapcsolódására is képesek a közös tanulás és a tudásmegosztás érdekében. A mesterséges intelligencia képes lehet a lopakodó értékelésre, valamint – hogy a fiataloknak kedvezzen – már most kulcsszerepet játszik a játékfejlesztésben és a virtuális valóságban (VR), és a jövőben még inkább formálni fogja ezeket a területeket. (Tölgyes, 2023) Egyes MI-modellek speciális területekhez kapcsolhatók, így különleges adathalmazzal rendelkeznek, ezért a válaszok megbízhatóbbak.

Egyes MI-asszisztensek fejlett funkciókat is kínálnak, például elágazó forgatókönyvek vagy szimulációk létrehozását. Ezek a valósághű helyzetgyakorlatok segítik a tanulókat abban, hogy gyakorolják a döntéshozatalt, a problémamegoldást vagy a szakmai kommunikációt. A szimulációk adaptívan reagálnak a tanuló válaszaira, így interaktív, élményszerű tanulási környezetet teremtenek. (Takács, 2022)

3.1.2 Nyelvtanulás

A mesterséges intelligencia nyelvtanulásban betöltött szerepe az elmúlt években különösen felértékelődött, mivel az MI-alapú rendszerek képesek személyre szabott, dinamikusan változó és folyamatosan elérhető tanulási környezetet biztosítani. A természetes nyelvi feldolgozásra (NLP) épülő algoritmusok révén az MI alkalmas a nyelvi hibák azonnali felismerésére, javítására és magyarázatára, így a tanulók valós időben kapnak visszajelzést írás- és beszédképességük fejlesztéséhez.

A nyelvtanulást támogató MI-eszközök egyik legfontosabb előnye a fordítási és transzkripciók képességek magas szintű pontossága. A fejlett nyelvi modellek képesek mondatok, bekezdések vagy akár teljes dokumentumok automatikus fordítására, amely nemcsak a nyelvhasználat megértését segíti, hanem hozzájárul a tanulók szókincsének és nyelvtani ismereteinek bővítéséhez. A transzkripciók funkciók pedig lehetővé teszik a hangzó szövegek azonnali átalakítását írott formába, támogatva a hallás utáni értést.

A fejlett modellek képesek különböző stílusokhoz (formális, informális, tudományos stb.) igazítani a szöveget, illetve pontosítani a terminológiát, ami hasznos a szaknyelvi kommunikáció fejlesztésében. Használatuk lehetővé teszi, hogy a korábbi eredmények felhasználásával készüljenek el az új leckék, valamint egyszerre több nyelvet is gyakorolhatunk. (Verebics, 2025)

A kutatások rámutatnak arra, hogy az MI egyes nyelveket különböző mértékben ért meg. Egy 2025-ös amerikai vizsgálat kimutatta, hogy a mesterséges intelligencia 26 nyelv közül a lengyel nyelvet értette meg a legpontosabban, míg a magyar a 13. helyen végzett az érthetőségi rangsorban. (HVG, 2025) A lengyel nyelvet az emberek számára az egyik legnehezebben megtanulható nyelvnek tartják, a gépek számára azonban nem az. Ez arra utal, hogy a nyelvi modellek képességei erősen függenek az adott nyelv rendelkezésre álló tanítóadatainak mennyiségétől és minőségétől. Ugyanakkor az MI-alapú rendszerek fejlődése gyors ütemű, így a ritkább vagy grammatikailag összetettebb nyelvek támogatása is folyamatosan javul. Az angol nyelv csak a hatodik a rangsorban, pedig a legismertebb AI szolgáltatásokat angol nyelvű cégek fejlesztik.

A nyelvtanulást tovább segíti az MI által biztosított virtuális beszélgetőpartner funkció, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók kockázatmentes környezetben gyakorolják a kommunikációt. A rendszerek képesek felismerni a kiejtési hibákat, javaslatokat tenni a javításra, valamint különböző nehézségű beszédgyakorlatokat biztosítani. Ez a funkció különösen előnyös azok számára, akiknek nincs lehetőségük anyanyelvi beszélővel gyakorolni.

3.1.3 Egyetemi tanulmányok

A mesterséges intelligencia szerepe a felsőoktatásban jelentős mértékben átalakította a tanulási és kutatási folyamatokat. Az MI-alapú rendszerek különösen hasznosak a nagy mennyiségű tananyag feldolgozásában, a bonyolult elméletek megértésében és a kutatási tevékenységek támogatásában. A hallgatók számára olyan eszközök váltak elérhetővé, amelyek korábban csak hosszadalmas könyvtári kutatómunkával vagy személyes konzultációval voltak pótolhatók.

Az MI egyik fontos előnye, hogy képes összefoglalókat készíteni nagy terjedelmű szakirodalmakból, tanulmányokból vagy előadásokból. Ez jelentősen gyorsítja az információfeldolgozást, lehetővé téve, hogy a hallgatók kevesebb időráfordítással jussanak hozzá a lényeges tartalmakhoz. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az MI által készített összefoglalók nem helyettesítik a primer források megismerését, hiszen az önálló elemzés, az érvelés és a kritikai gondolkodás továbbra is alapfeltétele az akadémiai fejlődésnek.

A kutatási folyamatokban az MI szintén hatékony támogatást nyújt. Képes releváns tudományos forrásokat keresni, különböző adatbázisokból származó információkat rendszerezni, sőt akár kutatási kérdések megfogalmazásában vagy hipotézisek kialakításában is közreműködni. Az olyan rendszerek, mint a tudományos keresőmotorokat alkalmazó MI-platformok, lehetővé teszik a szakirodalom gyors áttekintését és a tudományos konszenzus feltárását.

A felsőoktatásban az MI egy további elterjedt alkalmazási módja a jegyzetelés támogatása. A hallgatók egyre gyakrabban használják az MI-t előadások valós idejű átiratának előállítására és összefoglalók készítésére, ami különösen hasznos hosszú, összetett vagy gyors tempójú órák esetén. Ezzel szintén időt tudunk megtakarítani és a tananyag feldolgozását is megkönnyíti. (Verebics, 2025) A generált jegyzetek könnyen átdolgozhatók, rendszerezhetők, és alapul szolgálhatnak vizsgafelkészüléshez vagy projektmunkához. Ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a hallgatók megőrizzék önállóságukat a tanulási folyamat során. A túlzott MI-használat a kritikai gondolkodás háttérbe szorulásához, az elemzőkészség gyengüléséhez vezethet. A felsőoktatás célja nem csupán az ismeretek átadása, hanem olyan gondolkodó szakemberek képzése, akik képesek önállóan mérlegelni, kritikusan értékelni az információkat és új összefüggéseket felismerni.

3.2 Pedagógusok és az MI

A mesterséges intelligencia megjelenése az oktatásban nem csökkenti, hanem átalakítja a pedagógusok szerepét. Bár az MI számos oktatásszervezési és adminisztratív folyamatot képes automatizálni, a pedagógiai döntéshozatal, az érzelmi támogatás és a tanulók motivációjának fenntartása továbbra is olyan feladatok maradnak, amelyek kizárólag emberi szakértelemmel

végezhető el. A pedagógusok kulcsszerepe tehát nem eltűnik, hanem hangsúlyosabbá válik az MI-vel támogatott oktatási környezetben. (Wall Street English, 2025)

A mesterséges intelligencia egyik legjelentősebb előnye a pedagógusok számára az adminisztratív terhek csökkentése. Az MI képes automatizálni az értékelési folyamatok egy részét, például a dolgozatok előzetes kiértékelését, a formatív visszajelzések generálását vagy a tananyagok rendszerezését. A tananyagfejlesztés területén az MI fontos kreatív eszközzé vált. A generatív modellek – például szöveg-, kép- vagy prezentációkészítő alkalmazások (pl. DALL-E, Midjourney) – lehetővé teszik, hogy a pedagógusok gyorsan állítsanak elő látványos, strukturált és pedagógiaileg megfelelő tartalmakat. Az MI képes továbbá segíteni az óravázlatok készítését, a differenciált tananyag összeállítását, valamint a különböző tanulási szintekhez igazított feladatlapok generálását. A tananyagokat a hangoskönyvekhez hasonlóan narráltatni is lehet, a videókészítés pedig lehetőséget ad akár a tananyag elmagyarázására is. (Verebics, 2025) Az MI-nek köszönhetően a pedagógusok több időt fordíthatnak a tanítás lényegi elemeire: a diákokkal való személyes kapcsolattartásra, a motiváció fenntartására és az egyéni tanulási folyamatok támogatására.

A diákok főleg a COVID járvány óta előnyben részesítik az üzenetküldő alkalmazásokat, ezért a tanárok a chatbotok alkalmazásával könnyedén be tudják vonni őket az oktatásba. A pedagógusok szerepe nem csupán az ismeretek közvetítésére korlátozódik, hanem kiterjed a tanulók kritikai gondolkodásának fejlesztésére, valamint az együttműködésen alapuló tanulási folyamatok tudatos támogatására is. A digitális korszakban is a pedagógusok feladata marad a kritikai gondolkodás fejlesztése, különösen az MI által generált tartalmak értékelésében, ugyanis a diákokat meg kell tanítani arra, hogyan különböztessék meg a megbízható és a pontatlan információkat, miként ellenőrizzék az MI-től kapott adatokat, és hogyan használják ezt az eszközt felelősen a tanulási folyamatban.

A mesterséges intelligencia nem rendelkezik az érzelmi intelligenciával, amely a tanári munka egyik alapvető összetevője. A pedagógus képes felismerni a tanulók hangulatát, motivációs állapotát és azokat a finom jelzéseket, amelyek a tanulási nehézségek korai felismeréséhez szükségesek. Ezek a kompetenciák elengedhetetlenek a bizalmi légkör kialakításához és a hatékony tanulási környezet fenntartásához. A tanár az egyetlen, aki képes értelmezni a tanulók adatait a pedagógusi kontextusokban, képes felismerni a konfliktusokat és reagálni is tud rá. Az érzelmek hiánya minden MI rendszerre általánosan jellemző. Az oktatók biztosítani tudják a diákok számára az érzelmi támogatást, mely a szociális szükséglet része, a hosszú távú tanulási siker érdekében kulcsfontosságú. (Takács, 2022)

3.2.1 Csalások elleni védelem

A mesterséges intelligencia alkalmazása a csalások elleni védelem területén jelentős előrelépést hozott az oktatási intézmények számára. A digitális vizsgák és online értékelési rendszerek elterjedésével párhuzamosan nőtt az igény olyan technológiák iránt, amelyek képesek felismerni a szabálytalanságokat, elemezni a viselkedési mintázatokat és megelőzni a visszaéléseket. Az MI-alapú eszközök hatékony támogatást nyújtanak e folyamatokban azáltal, hogy automatizálják a plágiumellenőrzést, a szerzőazonosítást és az online vizsgafelügyeletet. A plágiumellenőrzés területén a mesterséges intelligencia képes nagy mennyiségű dokumentumot összehasonlítani különböző adatbázisok tartalmával, ezáltal gyorsabban és pontosabban azonosítja az átvett vagy másolt szövegrészeket, mint a hagyományos módszerek. A fejlett algoritmusok nemcsak a szó szerinti egyezéseket, hanem a para frazeált tartalmakat is képesek felismerni, ami jelentősen növeli az ellenőrzési folyamat hatékonyságát.

Az MI továbbá alkalmas az írásstílus elemzésére, amely lehetővé teszi, hogy a rendszer felismerje a szerzőazonosítás szempontjából releváns stilometriai mintázatokat. Ez különösen hasznos olyan esetekben, amikor felmerül a gyanú, hogy egy beadott munka nem a hallgató saját

teljesítménye. Az írástílus-elemző rendszerek képesek a szókincs, a mondatszerkezet és az egyéni nyelvhasználat alapján egyedi mintázatokat azonosítani, amelyek alapján megállapítható, hogy a szöveg megfelel-e a korábbi hallgatói munkáknak.

Az online vizsgák során az MI-alapú proktoráló rendszerek valós idejű felügyeletet biztosítanak. A számítógép kamerájának és mikrofonjának használatával képesek felismerni a gyanús viselkedést, például a tekintet irányának gyakori változását, a háttérben megjelenő személyeket vagy a tiltott eszközök használatát. A rendszerek algoritmusai folyamatosan elemzik a vizsgázó viselkedését, és automatikusan riasztást küldenek az oktatóknak, ha szabálytalanságot észlelnek.

Egy másik jelentős terület a személyre szabott tesztgenerálás. Az MI képes olyan feladatsorok összeállítására, amelyek minden vizsgázó számára egyediek, ezáltal jelentősen csökkentve a csalás lehetőségét. (Takács, 2022) A feladatok variálása nemcsak az igazságos értékelést támogatja, hanem ösztönzi a tanulók valódi megértésen alapuló tudásszerzését is.

3.2.2 A pedagógusok felkészítése a mesterséges intelligencia használatára

A mesterséges intelligencia oktatásban való megjelenése olyan új kompetenciák elsajátítását teszi szükségessé, amelyek túlmutatnak a hagyományos pedagógiai feladatokon. A pedagógusoknak nemcsak az MI-eszközök technikai használatát kell megtanulniuk, hanem azt is, hogyan integrálják ezeket az oktatási folyamatba úgy, hogy az valódi hozzáadott értéket teremtsen a tanulók számára. A felkészítés célja, hogy a pedagógusok magabiztos, tudatos és kritikus használói legyenek a mesterséges intelligenciának.

A felkészítés első lépése az alapvető technológiai ismeretek elsajátítása. A pedagógusoknak meg kell érteniük, hogyan működnek a mesterséges intelligencián alapuló rendszerek, milyen adatokat használnak és milyen logika alapján generálnak tartalmakat. Ez az ismeret hozzájárul ahhoz, hogy felismerjék a technológia korlátait, valamint azokat a pontokat, ahol szükség van az emberi ellenőrzésre. A pedagógiai felkészítés során hangsúlyos szerepet kap a módszertani integráció. A pedagógusoknak meg kell tanulniuk, hogyan illeszthetik be az MI-t a tananyagokba, az értékelési folyamatokba és a tanulási tevékenységekbe úgy, hogy az támogassa a tanulók fejlődését. (Tölgyes, 2023) A mesterséges intelligencia használata lehetőséget teremt a differenciálásra, a hátránykompenzációra és az egyéni tanulási utak kialakítására, ezért a pedagógusoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy mely esetekben és milyen formában érdemes alkalmazniuk ezt az eszközt.

A felkészítés fontos része az adatvédelmi és etikai ismeretek fejlesztése is. A pedagógusoknak tudniuk kell, milyen típusú adatokat kezelnek az MI-rendszerek, hogyan biztosítható a tanulók személyes adatainak védelme, és miként kerülhetők el az algoritmikus torzításból fakadó igazságtalanságok. A felelős MI-használat olyan szemléletmódot igényel, amelyben a pedagógus képes mérlegelni a technológiai megoldások előnyeit és kockázatait.

A pedagógusok felkészítésének további eleme az MI-t támogató eszközök gyakorlati kipróbálása. Nemcsak a diákok, a tanárok is túlterheltek, folyamatosan képzéseken vesznek részt, készülnek a következő tananyag leadására. A mesterséges intelligencia gyorsan fejlődő terület, ezért a pedagógusoknak rendszeresen részt kell venniük ilyen jellegű továbbképzéseken is és szakmai műhelymunkákon, ahol megismerhetik az új eszközöket, módszereket és kutatási eredményeket. A képzések során érdemes valós oktatási helyzeteket szimulálni, ahol a résztvevők kipróbálhatják az automatizált tananyag- és feladatgenerálást, a személyre szabott visszajelzések értelmezését, valamint az adaptív tanulási rendszerek működését. Ezzel időt takaríthatnak meg, így az AI segíti a szakmai fejlődést, figyelmezteti a tanárokat a szabad szemmel nem látható problémákra. Az ilyen gyakorlati tapasztalat hozzájárul a pedagógusok magabiztosságának növeléséhez. (Tölgyes, 2023)

A technológiát fejlesztőknek figyelembe kell venniük az oktatás humán tényezőit. Az oktatási rendszernek erősebb beruházásokra van szüksége, ha fontosnak tartja az új technológiák kutatását és fejlesztését, melyeket a tanárok és diákok rendelkezésére bocsáthatnak. A megfelelő jövőkép egy olyan vegyes modell, amelyben az MI támogatja az oktatás folyamatát, de a tanár marad az oktatás központi, személyiségformáló szereplője. (Wall Street English 2025) A hosszú távú siker kulcsa az, hogy a pedagógusok képesek legyenek alkalmazkodni a technológiával együtt változó oktatási környezethez.

3.3 Korlátok és veszélyek

A mesterséges intelligencia oktatási alkalmazása számos előnnyel jár, ugyanakkor több olyan korlátot és potenciális veszélyt is magában hordoz, amelyek tudatos kezelést igényelnek a pedagógiai és intézményi döntéshozatal során. Az MI fejlődése gyors és dinamikus, ezért az oktatási intézményeknek különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy a technológia használata ne eredményezzen tanulási torzulásokat, függőséget vagy igazságtalan értékelési gyakorlatokat.

A legjelentősebb korlát az empátia és a valódi emberi kapcsolatok hiánya. Bár az MI képes szövegeket értelmezni és generálni, nem rendelkezik érzelmi intelligenciával, így nem tudja felismerni a tanulók érzelmi állapotát, motivációs nehézségeit vagy a tanulási környezetben megjelenő finom jelzéseket. Ez különösen fontos a hátrányos helyzetű tanulók esetében, akik gyakran igényelnek személyes támogatást, bátorítást és figyelmet.

További veszélyforrás a technológiai túlfüggés kialakulása. Amennyiben a tanulók minden feladat megoldásában az MI-re támaszkodnak, csökkenhet az önálló gondolkodás, a kreativitás és a problémamegoldó képesség fejlődése. (Takács, 2022) A túlzott MI-használat a tanulási folyamat felszínessé válását eredményezheti, hiszen a modell gyakran kész válaszokat kínál ahelyett, hogy a tanulót a gondolkodási folyamat végig vezetésére ösztönöznék.

A mesterséges intelligencia algoritmusai továbbá hajlamosak lehetnek torzításokra, ha a tanítóadatok nem megfelelően reprezentálják a valós sokféleséget. Az algoritmikus torzítás igazságtalan eredményeket generálhat, különösen az értékelés és a tanulói teljesítmény előrejelzése során. Előfordulhat például, hogy egy MI-rendszer bizonyos tanulócsoportok esetében pontatlanabban teljesít, ami hátrányosan befolyásolhatja a tanulók megítélését. A pontatlan vagy hibás információk megjelenése – különösen a hallucináció jelensége – szintén komoly veszélyt jelenthet. Az MI időnként olyan válaszokat generál, amelyek valóságghűnek tűnnek, ám tényszerűen hibásak vagy kitaláltak. Ezek kritika nélküli elfogadása információtorzuláshoz vezethet, amely különösen káros lehet a tudományos munkák vagy önálló kutatások során.

Korlátként jelenik meg továbbá az adatvédelem és az információbiztonság kérdése. Az MI-rendszerek gyakran nagy mennyiségű személyes és tanulási adatot dolgoznak fel, amelyek védelme jogi és etikai szempontból is kiemelt jelentőségű. A nem megfelelő adatkezelési gyakorlat sértheti a tanulók magánszféráját, és bizalomvesztéshez vezethet.

3.3.1 Etikai kérdések és adatvédelem

A mesterséges intelligencia oktatási alkalmazása során kiemelt jelentőséggel bírnak az etikai kérdések és az adatvédelem. Az MI-rendszerek működésükből adódóan nagy mennyiségű, gyakran érzékeny személyes adatot kezelnek, amelyek védelme alapvető követelmény mind a tanulók, mind a pedagógusok esetében. Az oktatási környezetben keletkező adatok – például tanulmányi eredmények, tanulási szokások, viselkedési minták – bizalmas információknak minősülnek, ezért kezelésüknek meg kell felelnie a hatályos adatvédelmi jogszabályoknak és etikai normáknak.

A fiatal generációk egyre tudatosabbak a magánélet védelmével kapcsolatban, különösen a digitális térben történő adatkezelés vonatkozásában. Ennek következtében alapvető elvárás, hogy a

tanulók pontosan tisztában legyenek azzal, milyen adataik kerülnek feldolgozásra, milyen forrásokból származnak ezek az információk, valamint milyen célból és időtartamra használják fel azokat. Az átláthatóság növeli a technológiába vetett bizalmat, és elősegíti a tudatos, felelős MI-használat kialakulását.

Az oktatási intézmények felelőssége, hogy a mesterséges intelligencia bevezetése előtt beszerezzék a tanulók és – kiskorúak esetében – a szülők megfelelő tájékoztatáson alapuló hozzájárulását. Emellett szükséges olyan belső szabályozások kialakítása, amelyek egyértelműen rögzítik az adatkezelés kereteit, a hozzáférési jogosultságokat és az adatbiztonsági intézkedéseket. (Takács, 2022) Az etikus MI-használat nem csupán jogi kötelezettség, hanem pedagógiai felelősség is.

3.3.2 A tanulási folyamat torzulása, hallucináció

Kiemelt etikai kérdést jelent az algoritmikus torzítás problémája. Ha a különböző mesterséges intelligenciákat megkérdezzük, hogy melyikük a hatékonyabb, többnyire mindegyik saját magát helyezi előtérbe. Az MI-rendszerek döntései és javaslatai nagymértékben függenek azokról az adathalmazokról, amelyekkel betanították őket. Amennyiben ezek az adatok torzítottak vagy nem reprezentatívak, az eredmények is torzítást mutathatnak. Ez különösen érzékeny kérdés az oktatásban, ahol az algoritmusok döntései hatással lehetnek a tanulók értékelésére, fejlődési lehetőségeire és oktatási pályájuk alakulására. Fontos ezért biztosítani, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása ne eredményezzen hátrányos megkülönböztetést faji, etnikai, társadalmi-gazdasági vagy tanulmányi háttér alapján. (Tölgyes, 2023) Amennyiben az értékelési vagy ajánlórendszerek nem megfelelően vannak kialakítva, fennáll annak a lehetősége, hogy a tanulók teljesítményét nem objektíven mérik. A torzítás megjelenhet abban, hogy mit mér az adott rendszer, hogyan történik a mérés, illetve miként értelmezi az eredményeket.

A mesterséges intelligencia alkalmazásának egyik legjelentősebb kockázata az úgynevezett hallucináció jelensége, amely során az MI-rendszerek valóságként tűnő, azonban pontatlan vagy teljes mértékben hamis információkat generálnak. Ez a jelenség abból fakad, hogy az algoritmusok statisztikai mintázatok alapján állítják elő a válaszaikat, és nem rendelkeznek valódi megértéssel vagy önálló ellenőrzési mechanizmussal az általuk közölt információk hitelességét illetően. Ennek következtében az MI képes ugyan magabiztos és koherens válaszokat adni, azonban ezek tartalmi megbízhatósága nem minden esetben garantált. Az eredmények sokszor inkább a lehetőségek hiányát mutatják, mintsem a tényleges képességhiányt, a gépi értékelés azonban nem tudja ezeket a különbségeket felismerni. (Verebics, 2025)

A hallucináció különösen problematikus az oktatásban, ahol a tanulók az MI-rendszerek használata során az elfogult vagy hiányos tanulási adatokból eredően torz következtetéseket vonhatnak le. Az algoritmusok nem képesek felismerni saját tévedéseiket, és a hibás információkat ugyanolyan meggyőző módon közlik, mint a helyes adatokat. A hallucináció jelensége rámutat arra, hogy a mesterséges intelligencia nem helyettesítheti az emberi értelmezést és pedagógiai irányítást. A tanulási folyamat akkor marad kiegyensúlyozott és hatékony, ha az MI-eszközök kiegészítő szerepet töltenek be, miközben a tanulók és az oktatók aktívan ellenőrzik és értelmezik a kapott információkat. A pedagógus feladata ebben a folyamatban különösen hangsúlyos, hiszen ő képes irányítani a tanulást, felismerni a félreértéseket és korrigálni az esetleges hibákat.

A mesterséges intelligencia fejlesztésében technológiai vállalatok, egyetemek és kutatóintézetek, kisebb startupok, valamint kormányzati és nemzetközi szervezetek is részt vesznek. A tesztelés javítása során meg kell vizsgálni a pontos torzításokat és ki kell vizsgálni azok pontos helyeit. A tesztek tükrözik azt, hogy a diákok milyen ismeretekkel rendelkeznek és milyenekkel nem, azonos értékelés szerint. Ha azonban a tesztek eredményei következetesen faji mintázatokat mutatnak, miközben nem a csoportok közötti valós különbségeket tükrözik, akkor azok torzítást

tartalmaznak. Az elfogultság megjelenhet abban, mit mér a teszt, de abban is, hogyan történik a mérés és az értékelés. Ha sikerül azonosítani, hogy a tesztelési folyamat mely pontján jelenik meg ez az elfogultság, az MI-alapú rendszerek igazságosabbá és megbízhatóbbá válnak. (Tölgyes, 2023).

Az elfogultság azonosítása és csökkentése hozzájárulhat ahhoz, hogy Mindemellett az oktatási környezetben továbbra is szükség van az emberi kontrollra, amely biztosítja, hogy a technológia valóban a tanulási folyamat támogatását szolgálja, és ne annak torzulását eredményezze.

4. KONKRÉT MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ESZKÖZÖK AZ OKTATÁSBAN

Számos AI-alapú eszköz áll rendelkezésünkre, melyek az általános iskolás tananyagtól kezdve az egyetemi szintig akár tudományos közegben is használhatók. E rendszerek egyik legjelentősebb előnye az állandó elérhetőség, mivel idő- és térbeli korlátoktól függetlenül képesek támogatni a tanulási folyamatokat. Az automatizált tanulástámogatás lehetőséget teremt arra, hogy a tanulók akkor is hatékony segítséget kapjanak, amikor a pedagógus közvetlen jelenléte nem biztosított. Segíthet a diákoknak jobban és gyorsabban tanulni, ha a minőségi tananyag és az oktatás a módszerrel közösen alkalmazható. (Tölgyes, 2023)

4.1 Revisy

A Revisy alkalmazás elsődleges célja az ismeretek elmélyítése és a tananyag hatékony ismétlésének támogatása. A rendszer elemzi, hogy a tanuló mely tananyagelemeket sajátította el megfelelő szinten, és melyek igényelnek további megerősítést, majd ezen információk alapján határozza meg az optimális ismétlési ciklusokat. A Revisy mesterséges intelligencia segítségével automatikusan tanulókártyákká alakítja a jegyzeteket és feltöltött dokumentumokat, ezáltal támogatva a hosszú távú tudásmegőrzést. A platform elsősorban azok számára hasznos, akik már rendelkeznek tananyaggal, és céljuk annak strukturált, hatékony ismétlése és rögzítése. (SKOLL 2024)

4.2 Revisely

A Revisely egy AI-alapú tanulási és tanítási platform, amely az ismétlés mellett az aktív tudásalkotásra is hangsúlyt fektet. Az alkalmazás lehetőséget biztosít tanulókártyák, kvízek, jegyzetek és rövid videós összefoglalók létrehozására, ezáltal több tanulási stílushoz alkalmazkodik. A platform célja a tananyagok automatizált előállítás és adaptálása, amely mind a tanulók, mind az oktatók számára hatékony támogatást nyújt a felkészülési és oktatási folyamatok során. (SKOLL 2024)

4.3 Khanmigo

A Khan Academy által fejlesztett Khanmigo egy mesterséges intelligencián alapuló tanulási asszisztens, amely a problémamegoldás során nem kész válaszokat kínál, hanem irányító kérdésekkel és magyarázatokkal segíti a tanulókat. Az eszköz interaktív tanulási helyzeteket teremt, például viták levezetésével vagy közös történetalkotással. A tanulók támogatása mellett az oktatók számára is hasznos funkciókat kínál, többek között tantervek, feladatok és értékelési rubrikák kidolgozásában, valamint a tanulók előrehaladásának statisztikai nyomon követésében. (SKOLL 2024)

4.4 Perplexity

A Perplexity mesterséges intelligencián alapuló tudományos keresőmotor, amely rövid idő alatt strukturált válaszokat és összegzéseket nyújt. Az eszköz sajátossága, hogy minden válaszhoz forrásmegjelölést rendel, ezáltal növeli az információk megbízhatóságát és ellenőrizhetőségét. A Perplexity különösen alkalmas kutatási kérdések gyors áttekintésére és releváns szakirodalmi háttér feltérképezésére.

4.5 Consensus

A Consensus kizárólag tudományos publikációkra épülő keresőmotor, amelynek célja az adott kérdésben fennálló tudományos konszenzus bemutatása. A rendszer kvantitatív eredmények segítségével szemlélteti, hogy a kutatások milyen mértékű egyetértést mutatnak. Az eszköz bizonyítékalapú információkat biztosít kutatók, hallgatók és szakemberek számára. (Verebics, 2025)

4.6 Magic School

A Magic School egy oktatók és intézmények számára fejlesztett, személyre szabható mesterséges intelligencia-platform, amely több mint nyolcvan eszközt kínál az óratervezés, a differenciálás és az értékelés támogatására. Az alkalmazás lehetővé teszi óravázlatok, feladatlapok és kvízek gyors előállítását, ezáltal jelentősen csökkentve a pedagógusok adminisztratív terheit. (Takács, 2022)

4.7 Course Factory

A Course Factory egy automatizált e-learning tartalomkészítő platform, amely mesterséges intelligencia segítségével teszi lehetővé komplex online kurzusok létrehozását. Az eszköz különösen alkalmas nagyobb volumenű tananyagok fejlesztésére, intézményi környezetben történő alkalmazásra és csapatmunkára. (Takács, 2022)

4.8 SchoolAI

A SchoolAI kifejezetten iskolák, tanárok és diákok számára fejlesztett integrált oktatási platform. A rendszer ötvözi az élő tanítási környezetet és az MI-alapú tanulástámogatást, úgy, hogy tananyagot szerkeszt, miközben valós idejű elemzési eszközöket biztosít az intézményi döntéshozatal számára. Komplex rendszer, ahol együtt tud működni a tanár, diák és a vezető. (Takács, 2022)

4.9 Learning Studio AI

A Learning Studio AI elsősorban online kurzusok és digitális tananyagok előállítására szolgál. A platform moduláris felépítésű kurzusokat, fejezeteket és teszteket generál, amelyek különböző formátumokban is exportálhatók, így rugalmasan alkalmazhatók az e-learning környezetekben. Nem a klasszikus osztálytermi interaktív élményre fókuszál, inkább az online tananyag-gyártásra. (Takács, 2022)

4.10 Curipod

A Curipod egy tanóratervezést támogató mesterséges intelligencia-alapú platform, amely interaktív eszközökkel ösztönzi a tanulói részvételt (pl. szavazás). A diákok válaszaikra az AI azonnali visszajelzést ad, segít nekik reflektálni, javítani, miközben a pedagógusok számára betekintést biztosít, részletes képet kapnak a tanulói aktivitásról és teljesítményről. (Takács, 2022)

4.11 Fliki

A Fliki egy MI-alapú videógenerátor eszköz, ami AI-t használ ahhoz, hogy a szöveget hanggá generálja. Cloud alapú, amelynek az ötleteket és a szövegeket megadva egyszerű módon elő tud állítani profi narrációt élethű módon. 2000 hangot támogat, 75+ nyelvet és 100+ dialektust tud alkalmazni a videókhoz, emellett saját hangklón készítési funkcióval is rendelkezik. (Takács, 2022)

4.12 Spechelo

Míg a Fliki a szövegből azonnal videót készít, a Spechelo gyakorlatilag AI-hangosítás (a szövegből hangot készít). Bármilyen szöveget képes emberi hangzású beszéddé formálni, kevésbé fókuszál a videókészítésre és a vizuális tartalmakra, hatékonyan támogatja az oktatási tartalmak multimédiás gazdagítását. A Spechelo célközönségébe azok tartoznak, akiknek hangalámondásra, narrációra van szükségük pl. YouTube videókhoz, oktatóanyagokhoz. (Takács, 2022)

4.13 ChatGPT

A ChatGPT általános célú nyelvi modellként támogatja a tanulást, a nyelvfejlesztést és az önellenőrzést. 80 nyelvet ismer, ezért kiválóan használható a nyelvi készségek fejlesztéséhez. Képes a nyelvi hibákat kijavítani és elmagyarázni, idegen nyelven lehet vele kommunikálni, sőt, ki is kérdezi a leckét. A ChatGPT percek alatt készít egy, az igényeknek megfelelő kvízkérdésekből álló tesztet pontos megfogalmazású promtók alapján. Összefoglalókat készít, valamint hibakeresésre is alkalmas. Hibakeresésnél a hibás szöveg bemásolását követően elmagyarázza a pontos hibát. (SKOLL 2024)

4.14 Copilot

A Copilot főként üzleti, irodai és technikai kontextusra optimalizált. Kevésbé részletes magyarázatokat készít, cserébe a Word, Excel, Outlook és PowerPoint is jól integrálja. Közvetlenül olvas és értelmez Excel fájlokat, kevésbé használható személyes kommunikációra, inkább parancs-alapú. Automatikusan keres minden tudásalapú kérdésnél, mindig friss információkkal szolgál. Képes a képek létrehozására és módosítására.

4.15 Gemini

A Gemini a Google által fejlesztett AI modell, tehát eleve úgy tervezték, hogy ne csak szöveget, hanem képeket, hangokat és videókat is képes legyen feldolgozni, generálni. Különböző modellek léteznek, amelyek más-más feladatokra optimalizáltak. Erős a bonyolult, több lépésből álló problémamegoldásban, tudományos kérdésekben és logikai érvelésben. A Google keresővel való integráció okán hozzáfér a legfrissebb információkhoz.

E rendszerek közös jellemzője, hogy kiegészítő, támogató szerepet töltenek be az oktatási és tanulási folyamatokban.

5. KÖVETKEZTETÉS

A mesterséges intelligencia oktatásban történő alkalmazása nem csupán technológiai újítást jelent, hanem átfogó szemléletváltást is igényel. A tanulmány alapján egyértelművé válik, hogy az MI jelentős mértékben képes támogatni a tanulási folyamatokat, elősegíteni a személyre szabott oktatást, valamint csökkenteni a pedagógusokra nehezedő adminisztratív terheket. Az automatizált tanulástámogatás, az értékelési folyamatok gyorsítása és a tananyagfejlesztés hatékonyságának növelése mind hozzájárulhatnak az oktatás minőségének javításához.

Ugyanakkor a mesterséges intelligencia alkalmazása nem tekinthető öncélúnak. Az oktatási intézményeknek tudatosan és felelősségteljesen kell felkészülniük az MI integrálására, figyelembe véve az etikai, adatvédelmi és pedagógiai szempontokat. Kiemelt jelentőségű a pedagógusok célzott képzése, amely lehetővé teszi, hogy ne csupán technikai felhasználóként, hanem kritikus értékelőként és tudatos alkalmazóként vegyenek részt az MI-alapú rendszerek használatában.

Javasolt, hogy az oktatási rendszer erősítse a kutatás-fejlesztési tevékenységeket az MI területén, különösen az olyan megoldások irányába, amelyek képesek felismerni a tanulók motivációs szintjét, érzelmi állapotát, és támogatni a szociális tanulást. A tananyagok fejlesztésében az MI szerepe tovább növekedhet, különösen a vizuális és auditív tartalmak automatizált előállításában, ami különösen hasznos lehet a különböző tanulási stílusokhoz való alkalmazkodásban.

Fontos, hogy az MI ne váljon a tanulás kizárólagos eszközévé, hanem maradjon meg támogató szerepben. A tanulók kritikus gondolkodásának, problémamegoldó képességének és önálló véleményformálásának fejlesztése továbbra is emberi irányítást igényel. A jövő oktatása akkor lehet sikeres, ha az MI és a pedagógusok együttműködése szinergiát teremt, amelyben a technológia nem helyettesít, hanem kiegészít.

A cikk alapján megfogalmazható, hogy az MI oktatásban való alkalmazása nemcsak lehetőség, hanem felelősség is. A jövő oktatási modellje egy olyan együttműködésen alapul,

amelyben a mesterséges intelligencia támogatja az oktatást, de a pedagógus marad az oktatás központi, személyiségformáló szereplője. Ennek megvalósításához stratégiai tervezésre, megfelelő szabályozásra és folyamatos szakmai párbeszédre van szükség.

Az MI fejlesztésében részt vevő szervezeteknek szintén figyelembe kell venniük az oktatás humán tényezőit, és olyan megoldásokat kell létrehozniuk, amelyek pedagógiai szempontból is megalapozottak. A stratégiai tervezés, a megfelelő szabályozás és a folyamatos szakmai párbeszéd elengedhetetlen a technológia felelős alkalmazásához.

ÖSSZEGZÉS

A mesterséges intelligencia alkalmazása az oktatásban forradalmi változásokat hozott, amelyek mind a tanulók, mind a pedagógusok számára új lehetőségeket és kihívásokat teremtenek. Az MI-alapú rendszerek képesek támogatni a személyre szabott tanulást, elősegíteni a tanulók motivációjának fenntartását, valamint hatékonyabbá tenni az oktatási folyamatokat. Az automatizált értékelés, a tananyagfejlesztés és az adminisztratív feladatok csökkentése révén a pedagógusok több időt fordíthatnak a tanítás lényegi elemeire és a személyes kapcsolatok elősegítésére. A generatív MI eszközök, például a prezentáció- és tartalomkészítő alkalmazások, jelentősen növelik a tanulás hatékonyságát és élményét.

Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy a mesterséges intelligencia nem képes pótolni az emberi tényezőt, különösen az empátiát, az érzelmi támogatást, a pedagógiai döntéshozatalt és a szakértelmet. Az oktatás sikeressége továbbra is a tanárok és diákok közötti interakción, valamint a tanári felelősségen alapul. Az MI rendszerek alkalmazása során kiemelt figyelmet kell fordítani az etikai kérdésekre, az adatvédelemre és a torzítások elkerülésére. A hallucináció jelensége, vagyis a pontatlan vagy hamis információk megjelenése, szintén komoly kihívást jelent, amely folyamatos ellenőrzést és kritikus hozzáállást igényel.

A jövő oktatása egy vegyes modell irányába halad, amelyben a mesterséges intelligencia támogató szerepet tölt be, miközben az emberi pedagógus marad az oktatás központi, személyiségformáló szereplője. Az MI-alapú eszközök megfelelő alkalmazása hozzájárulhat a tanulási folyamat személyre szabásához, a tanulók motivációjának fenntartásához és a tanárok szakmai fejlődéséhez. Az oktatási rendszernek azonban fel kell készülnie az új technológiák integrálására, és biztosítani kell a tanárok folyamatos képzését.

Összességében a mesterséges intelligencia alkalmazása az oktatásban számos előnnyel jár, de csak akkor lehet igazán eredményes, ha az emberi tényező és a technológia harmonikusan egészíti ki egymást. Az MI lehetőségeinek kiaknázása mellett elengedhetetlen a tudatos, felelős és etikus használat, hogy az oktatás valóban a jövő kihívásainak megfelelően fejlődhessen.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Európai Parlament és a Tanács (2024): AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2024/1689 RENDELETE (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet). Letöltve: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689 (utolsó letöltés: 2025.10.21.)
- [2] HVG (2025): A lengyelt érti a legjobban a mesterséges intelligencia, a magyarral meggyűlik a baja Letöltve: https://hvg.hu/tudomany/20251103_mesterseges-intelligencia-nyelvi-modellek-nyelvek-erthetosege (utolsó letöltés: 2025.11.11.)

- [3] SKOLL (2024): E-gyorstalpaló sorozat: A mesterséges intelligencia használata: 4 tipp tanuláshoz. Letöltve: <https://skoll.hu/mesterseges-intelligencia-hasznalata/#:~:text=Adminisztrat%C3%ADv%20feladatok.%20A%20Vil%C3%A1ggazdas%C3%A1gi%20F%C3%B3rum%20szerint%20az,ember%20%C3%A1lta%20vezetett%20tan%C3%ADt%C3%A1st%2C%20hanem%20jav%C3%ADtja%20azt.%E2%80%9D> (utolsó letöltés: 2025.10.21.)
- [4] Takács, P. (2022): A jövő formálója: mesterséges intelligencia az oktatásban. Letöltve: <https://klippe.hu/mesterseges-intelligencia-az-oktatasban/> (utolsó letöltés: 2025.10.21.)
- [5] Tölgyes, L. A. (2023): A mesterséges intelligencia integrálása az oktatásba. Letöltve: <https://ictglobal.hu/iparagi-megoldasok/a-mesterseges-intelligencia-integralasa-az-oktatasba/> (utolsó letöltés: 2025.10.21.)
- [6] Verebics, J. (2025): A generatív mesterséges intelligencia használata az oktatói munkában az ELTE Gazdaságtudományi Karán. Letöltve: <https://elte.cloud.panopto.eu/Panopto/Pages/Viewer.aspx?id=e1760ae5-8955-40ff-aec4-b28801198ff2> (utolsó letöltés: 2025.10.21.)
- [7] Wall Street English (2025): Why AI Alone Won't Fix EdTech and Educators Are The Missing Piece in the Puzzle. Letöltve: <https://www.fenews.co.uk/exclusive/why-ai-alone-wont-fix-edtech-and-educators-are-the-missing-piece-in-the-puzzle/> (utolsó letöltés: 2025.10.21.)

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGEI:

dr. habil Hegedűs Mihály

hegedus@hkaudit.hu

Tomori Pál Főiskola

1223 Budapest, Művelődés utca 21-27.

A KIBERBŰNÖZÉS RENDSZERTANA

THE TAXONOMY OF CYBERCRIME

KOVÁCS Levente

Absztrakt

Jelenkorunk egyik jelentős kihívása az élettér szinte valamennyi területét átható digitális kibertér kiszámítható és biztonságos működtetése. Ennek érdekében - tekintettel a kibertéri kockázatok exponenciális növekedésére – hazai és nemzetközi szinten is közös fellépésre van szükség. A szereplők közti párbeszéd, az egységes értelemezés és fellépés megköveteli a kiber ismeretek rendszerbe foglalását. Jelen tanulmány egy közelmúltban megjelent kiber szakkönyv fogalomtára alapján határozza meg a kibertér lehetséges rendszertani felosztását. Ezzel nyújtva hatékony segítséget a kiber védelmi megelőzések, képzések, információ feldolgozások, kármérséklések, fogyasztóvédelmi intézkedések, jogalkotások, bűnüldözések és tudományos kutatások sikeres, összehangolt elvégzéséhez.

Abstract

One of the key challenges of our times is the predictable and secure operation of the digital cyberspace that permeates nearly all areas of life. Given the exponential growth of risks in cyberspace, joint action is required to this end, at both domestic and international levels. Dialogue among stakeholders, as well as uniform interpretation and action require the systematic organisation of cyber knowledge. The present study defines the possible systematic division of cyberspace based on the glossary of a recently published cyber textbook. This offers effective help in the successful and co-ordinated implementation of cyber defence prevention, training, information processing, damage mitigation, consumer protection measures, legislation, law enforcement, and scientific research.

Kulcsszavak: kiber rendszertan, kiber biztonság, digitalizáció, digitális szolgáltatások

Keywords: cyber systematics, cyber security, digitalization, digital services

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a Tomori Pál Főiskolán a „Tradíció és innováció” Jubileumi Tudományünnepi Konferencián 2025. november 18-án tartott, azonos című előadásom szerkesztett szövege. Hasonló témájú előadásokat pl. a Kiberpajzs keretében többször tartottam, így jelen tanulmány egyes ábrái és részei az azokról megjelent ismertetésekkel, egyéb szakmai írásokkal részleges átfedést mutathatnak.

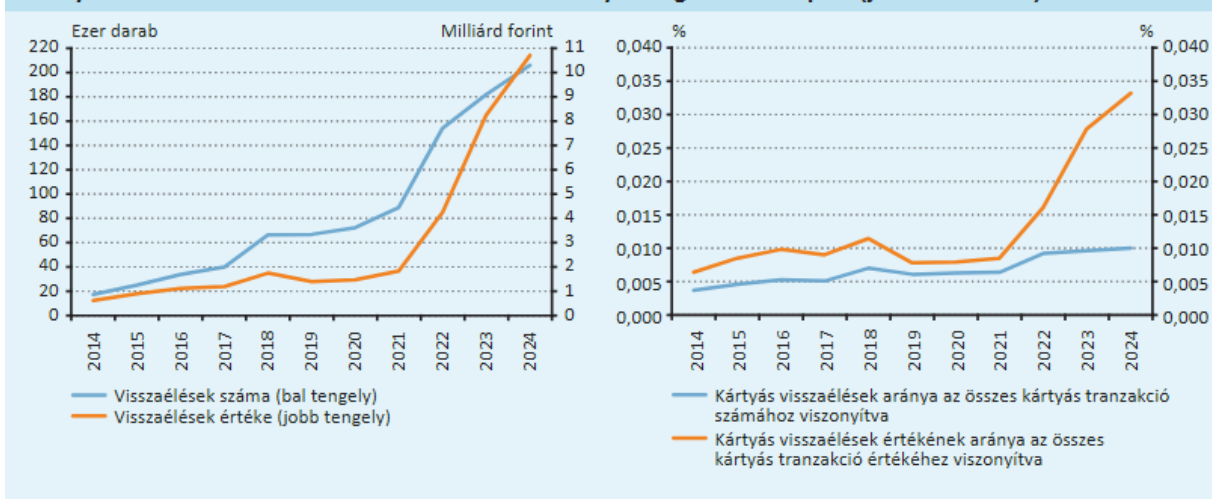
1. A KIBERTÉR KOCKÁZATAI ÉS HELYZETE

Ahhoz, hogy bemutassam a kiber rendszertan létrehozásának szükségességét először a kiber tér valós kockázatait és veszélyeit foglalom össze. Az elmúlt években – részben az alacsonyabb magyarországi jövedelmek és az EU-s átlagnál kisebb átlagos megtakarítások okán – Magyarország nem volt a kiber bűnözők elsődleges céltábláján. Azonban a nemzetközi csalási best-practice-ek könnyű adaptációja egy új országra, a viszonylag alacsony magyar pénzügyi műveltség és kiber tudatosság, valamint a hazai csalási tapasztalatok alacsony szintje könnyű pénzszerzéssel kecsegtette a Magyarországot céltáblára tűző kiber bűnözőket. Ezt nyilvánvalóan segítette a szomszédos Ukrajnában dúló, időben elhúzódó háború, hiszen ott érzékelhető számban élnek magyarul anyanyelvi szinten beszélő emberek. Ne felejtjük el, hogy éppen a kisebb országméret miatt a magyar nyelvterületeken nem maradtak fenn, vagy nem élnek tovább kizárólagosként, olyan jellegzetes tájszólások, melyek a kiber csalásokban közreműködők könnyű nyelvi/tájegységi beazonosítását lehetővé tenné. Ezekkel az okokkal is magyarázható a magyarországi kibercsalási próbálkozások és azok sikerességének gyors felfutása.

Először bemutatom az elmúlt években a magyarországi kibercsalási tendenciának alakulását az 1. és a 2. ábrán:

1. sz. ábra: Bankkártya csalások Magyarországon

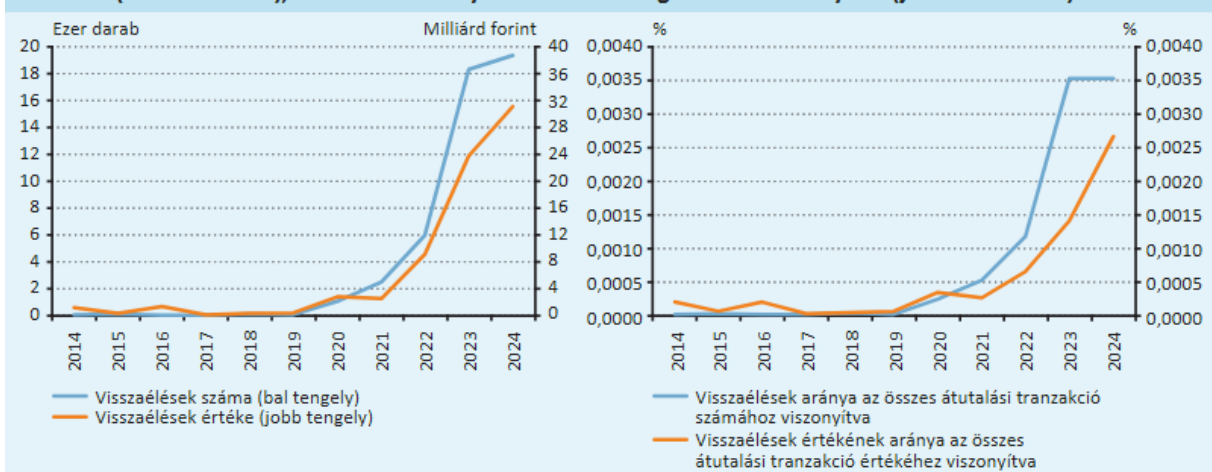
Visszaélések számának és az okozott kár értékének alakulása (bal oldali ábra), illetve ezek aránya a kártyakibocsátó bankok oldalán az összes fizetési kártyás forgalomhoz képest (jobb oldali ábra)

Forrás: MNB Fizetési rendszer jelentés, 2025

2. sz. ábra: Átutalásos csalások Magyarországon

Nem fizetési kártyákhoz (főleg átutalásokhoz) kötődő visszaélések számának és az okozott kár értékének az alakulása (bal oldali ábra), illetve ezek aránya az átutalási forgalomhoz viszonyítva (jobb oldali ábra)

Forrás: MNB Fizetési rendszer jelentés, 2025

Az ábrák szemléletesen mutatják be azt, hogy a kiber támadások alapján a kiber kockázatok és kiber csalások az elmúlt években exponenciálisan emelkedtek Magyarországon. A helyzet globálisan is hasonló volt! A tendenciában pozitív eltérést ott jelent meg, ahol a lakosság kibercsalási tapasztalata és ezzel a védekezési képessége eleve magasabb volt, ami a gazdagabb és fejlettebb országok jellemzője, pl. Németország, USA.

A kibercsalásokat a különböző kibertérbeli visszaélések összefoglaló megnevezéseként használom. Ezek közül most működési szempontból bemutatom a leggyakoribb pénzforgalmi visszaéléseket a 3. ábrán.

3. sz. ábra: A leggyakoribb pénzforgalmi visszaélések

Típus	Fő célpont	Eszköz	Célja
Business Email Compromise	Vállalkozások	E-mail, számla	Átutalás manipulálása
CEO-fraud / Social engineering	Vállalkozások pénzügyei	E-mail, pszichológiai manipuláció	Belülről utalás kezdeményeztetése
Phishing / Smishing / Vishing	Magánszemélyek	E-mail, SMS, telefon	Hozzáférés adatlopással
Kártyacsalás	Pénzforgalmi szolgáltatók ügyfelei	Kártyaadatok	Jogosulatlan vásárlás
Ál-webáruházak	Vásárlók	Hamis oldal	Pérez vagy adat megszerzése
Ransomware	Vállalkozások, intézmények	Káros kód és kriptofizetés	Váltásdíj
Előrefizetési csalás	Bárki	E-mail	Pérez kicsalása ígéretért

Forrás: (OECD 2022; CISA 2023; FBI 2023; Kovács–Terták 2024)

A leírtak alapján fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a digitális térre való általános áttéréskor (Ez időben a COVID korszakban kezdődött, hiszen akkor és ott a kapcsolattartás egyedüli módja a digitálisra szűkölt!) érdemes arra figyelni, hogy a változatos kiber támadások a mai digitális világot, biztonsági, bizalmi és működési szempontból alapjaiban rendíthetik meg. Azaz egy sikeres és hatékony működtetésű korszak eredményeit, folyamatait és vívmányait veszélyeztetik a kibertérrel kapcsolatos, nem kezelt kockázatok. Nézzünk is meg példaként néhány, egyelőre szerencsére csak regionális hatású történetet.

Sikeres kibertámadás esetén a pénzügyi, adózási, katonai, egészségügyi, oktatási, stb. adatok kerülhetnek nyilvánosságra, vagy átírásra. Vagy állhat le az üzemanyag ellátás napokra, mint az történt 2021. májusában egy DarkSide nevű hacker-csoport támadása után az USA keleti partvidékén.

A kiber támadások pénzügyi vesztesége, amely a csalóknak nyereség, 2025-ben 10,3*1millió*1 millió USD. Azaz a magánszemélyek és a cégek pénze, megtakarítása, vagyona is folyamatosan veszélynek van kitéve. Másik oldalról a legnyereségesebb „iparág” jelenleg a kiberbűnözés. Sajnos a csalók ma még jobbak/hatékonyabbak, mint a védelmi eszközök/módszerek, ezért a megelőzésre és a felkészítésre nagyobb hangsúlyt kell helyezni a szolgáltatóknak és a kormányoknak.

Azonban kibertámadás nélkül is lehetnek hasonló mélységű zavarok! A 2025. április 28-i spanyolországi és portugáliai áramszünet, amikor néhány millió ember maradt áram nélkül, olyan káoszt okozott, hogy megbénultak a repülőterek, leállt a nagyvárosokban a tömegközlekedés, a közlekedési csomópontokban – összehangolt jelzőlámpás irányítás hiányában - sok órás dugók alakultak ki, az internet és telefon hálózatok, a fizetési csatornák (azaz a teljes kereskedelem és szolgáltatás), a különböző köz- és magánintézmények szinten leálltak és teljes zavarodottságot mutattak.

A hatékony fellépéshez nemzeti és nemzetközi szinten is összefogásra van szükség. Magyarországon ezt az összefogást a Kiberpajzs kezdeményezés valósítja meg. A Kiberpajzsban azok az intézmények és piaci szereplők működnek együtt, amelyek meghatározó és vezető szerepet töltenek be a kiberkockázatok megelőzésében és kordában tartásában, a lakossági és vállalati felkészítésben, a megjelenő esetek kezelésében, a szabályozásban és a bűnüldözésben. A Kiberpajzs résztvevői a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Bankszövetség, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Nemzeti Kibervédelmi Intézet, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, az Országos Rendőr Főkapitányság, az Igazságügyi Minisztérium, a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága, a Magyar Államkincstár, a Nemzetgazdasági Minisztérium, a Pénzügyi Békéltető Testület, a Nemzeti Védelmi Szolgálat, a Szerencsejáték Zrt., a Mastercard, a VISA, a Digitális Vállalkozások Szövetsége és a MédiaUnió.

A társadalmi nyugalom, a gazdaság és szolgáltatások működtetése és a pénzügyi biztonság szempontjából jelenkorunk egyik legnagyobb kihívása digitális környezet és benne a kibertér

megfelelő működtetése és védelme. Biztonságosan használható kibertér nélkül a digitális vívmányok, azaz jelenkorunk lényeges eredményei elveszhetnek.

A kiber kockázat jelentősége alapján érthető az, hogy a kiber rendszertani besorolás a kiber védekezés megszervezéséhez, a megelőzéshez, a felkészüléshez, a kockázatok mérsékléséhez, a sikeres bűnüldözéshez, valamint a jogszabályi, versenyjogi és fogyasztóvédelmi keretek kialakításához nélkülözhetetlen.

2. RENDSZERTAN A KÜLÖNBÖZŐ TUDOMÉNYTERÜLETEKEN

2.1. Biológia

A rendszertani (taxonómiai) szemlélet először a biológia terén terjedt el és vált általánossá. Ezt indokolhatta az, hogy a növény és állatvilág megismerésének, pl. táplálkozási, illetve tenyésztési/termesztési okokból, több évezredes megfigyelési múltja volt. A rendszerezés segítette átlátni és megérteni élővilág sokféleségét.

Tudományos áttörést Charles Darwin 1859-ben megjelent műve „A fajok eredete” (The Origin of Species) hozott. Az újdonságot nemcsak maga a rendszer megalkotása hozta el, hanem annak vallási kritikája is. Ez utóbbit röviden megérthetjük, ha teoretikusan azt a kérdést tesszük fel, hogy az egyes mai élőlények eleve Isten önálló teremtményei, vagy időben később, de Isten szándékából és fejlődés útján jöttek létre, vagy Istentől független fejlődés eredményei.

2.2. Kémia

A kémia területén a rendszertan vonatkozásában a legismertebb és legjelentősebb eredmény a ma is alapnak tekintett periódusos rendszer megalkotása volt, melyet először Mengyelejev publikált 1869-ben. „Mengyelejev egy használható osztályozás kidolgozására törekedve kezdte vizsgálni a kémiai elemek atomsúlyai közötti kapcsolatokat. Ezzel már mások is kísérleteztek, ám Mengyelejev szabályszerűséget vett észre: ha az elemeket növekvő atomsúly szerint sorba rakjuk, a táblázat a fizikai-kémiai jellemzők periodikusságát mutatja, ami lehetővé teszi a kémiai reakciók típusokba sorolását is.” (<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=16322>, letöltve: 2025. nov. 22.) A periódusos rendszer a ma ismert 118 elemnek egy táblázatos elrendezése az elemek rendszáma, elektronszerkezete és ismétlődő kémiai tulajdonságai alapján.

2.3. Fizika

Rokon területként még a fizikát említhetjük meg. Itt azonban nincs olyan rendszer, amit rendszertani szempontból kiemelhetnénk. Így a fizika vonatkozásában a különböző területekre való felosztást szokás rendszertannak tekinteni. Például a klasszikus mechanikát, a termodinamikát, az elektromágnesességet, a kvantummechanikát, kozmológiát, stb. Más tudományágakban is rendszerint így alkották/alkotják meg a rendszertant.

2.4. Közgazdaság

Jelen tanulmány a kiberbiztonság közgazdasági, és azon belül is pénzügyi vonatkozásai szempontjából vizsgálja majd meg a rendszertani besorolás lehetőségeit.

A közgazdaságtanban is megjelent a rendszertan besorolás, de nem olyan formális és univerzális, mint például az előbb említett természettudományi területeken. A közgazdasági rendszertan tehát inkább elméletek, irányzatok, módszertanok és gazdasági jelenségek csoportosítását jelenti.

A közgazdaságtudományban a gazdasági rendszerek rendszertana az emberi társadalmak gazdasági tevékenységeinek, szervezeti struktúráinak és szabály rendszereinek vizsgálatára szolgál. A besorolás alapja a megkülönböztető jegyek azonosítása és azok hatása a különböző eredményekre (pl. gazdasági növekedésre). Ezek mentén a különböző gazdasági rendszerek összehasonlíthatóak.

Gyakran alkalmazott rendszerezés a közgazdasági iskolák rendszerezése, Tipikus példák:

- törzsi gazdaság,

- klasszikus,
- neoklasszikus,
- keynesiánus,
- neoliberais közgazdaságtan, stb.

2.5. További tudomány területek

Tudományos munkák, szakkönyvek, doktori értekezések alapján a rendszertan megalkotása más területeken is megjelent. A rendszertani megközelítés, feltehetően éppen Darwin és Mengyelejev alapján, vált népszerűvé más tudományágak, illetve kutatók esetében is.

Rendszertani megközelítéssel, illetve besorolással találkozhatunk például a családnevek, a lőfegyverek, a bányászat, a gépek, a kormányzási formák vagy a közgazdasági iskolák esetében is.

3. A KIBERTÉR RENDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSE

A kibertérrel kapcsolatos ismereteket én a közgazdaságtanon belül, a pénzügy részének tekintem. A kibertér összetettsége újszerűsége és jelentősége alapján megkívánja a rendszertani besorolást, hiszen ezáltal lehet a megismerését és az elmaradt védelmi vonalak kialakítását gyorsított ütemben elvégezni.

Az ismertebb kiber rendszertani csoportosítások:

- a. Kiberbiztonság rendszertana (Cybersecurity taxonomy): Számos szervezet és kutató dolgozott ki osztályozási rendszereket: támadástípusok (pl. malware, social engineering, hálózati támadások), fenyegető aktorok, sérülékenységek, védelmi mechanizmusok és kiberhadviselési kategóriák szerinti felbontásban.
- b. Információs rendszerek és digitális objektumok rendszertana: Több kutató „kiber rendszertan” alatt a digitális entitások, virtuális objektumok, szoftverkomponensek vagy hálózati struktúrák ontológiai/osztályozási modelljeit érti.
- c. Kiberökológia / kiberfizikai rendszerek rendszertana: Interdiszciplináris területeken is beszélnek „rendszertanról”, ahol a különböző típusú hálózati, szenzoros és vezérlő elemek kategorizálása történik.
- d. Elméleti, filozófiai „cyber taxonomy”: A kifejezés előfordul a kibernetika és információelmélet határterületein is, ahol a „kiber tér” entitásait (adat, ügynök, protokoll, interfész, hálózati csomópont stb.) próbálják leírni rendszertani módon.

„A jogalkotási kihívások miatt a kiber rendszertan végleges formájának létrehozása nemzetközi feladat is. Így az Európai Bizottság Közös Kutatóközpontja (European Commission Joint Research Centre - JRC) által létrehozott taxonómia átfogó szabványokon, szabályozásokon és legjobb gyakorlatokon alapul, és azt különböző uniós kiberbiztonsági érdekelt felek, például az Európai Kiberbiztonsági Szervezet (European Cyber Security Organization) validálták. Azt továbbfejlesztették a négy kiberbiztonsági kutatási és kompetenciahálózati kísérleti projekt (CONCORDIA, ECHO, SPARTA és CyberSec4Europe) visszajelzései alapján, amelyek több mint 160 partnert ölelnek fel, köztük vállalatokat, egyetemeket és kutatóintézeteket.” (<https://cybersecurity-atlas.ec.europa.eu/cybersecurity-taxonomy>, letöltve 2025.nov.22.)

„Ez a taxonómia a kiberbiztonsági terminológiák, definíciók és domainek összehangolását célozza az uniós kiberbiztonsági kompetenciák kategorizálásának megkönnyítése érdekében. Négydimenziós megközelítést kínál, amely magában foglalja a kiberbiztonsági domaineket, ágazatokat, technológiákat és konkrét eseteket a meglévő uniós kiberbiztonsági kompetenciaközpontok kiberbiztonsági szakértelmük szerinti kategorizálásához. Ez a kategorizálás az európai kiberbiztonsági kutatási és kompetenciaközpontok hálózatának fejlesztését kívánja támogatni, és az Európai Kiberbiztonsági Atlasz (European Cybersecurity Atlas) magját képezi.” (Nai Fovino et al., 2021)

4. A MEGÚJÍTOTT KIBER RENDSZERTAN

2025 őszén jelent meg Terták Elemér – Kovács Levente (jelen tanulmány szerzője): Kiberbiztonság – kibertér című szakkönyve (a könyv címlapja a 4. ábrán látható), mely az első magyar szerzőjű általános szakkönyv ebben a témában.

A könyv fejezetei:

1. A kiberbűnözés fejlődéstörténete
2. Nemzetközi kiber kooperáció
3. A kiberbűnözés statisztikája
4. Kiberkárok
5. A technológiai innováció szerepe
6. Kiber rendszertan
7. A szociális manipuláció és kezelése
8. Védekezési javaslatok
9. Kiber fogalomtár

Egy teljes fejezetet szenteltek a szerzők a Kiber rendszertan kérdésének, mely fejezet jelentős részben átvétele volt a Kiss Milán - Kovács Levente: A pénzügyi kiberbűnözés rendszertana (Gazdaság és Pénzügy 2025/3) tanulmányának.

4. sz. ábra: Terták – Kovács: Kiberbiztonság – kibertér szakkönyv címlapja

Forrás: Magyar Bankszövetség

A könyv és az említett kiinduló tanulmány is a kiber rendszertani besorolást 6 szempont alapján végezte el. A felbontáshoz az alapot a Könyv (Terták- Kovács, 2025) 9. fejezete, a Kiber fogalomtár szolgáltatva, azaz nem gyakorlatiatlan elgondolások, hanem a jelenségek legteljesebb leírása adta meg a rendszertani besorolás lehetőségeit. Ez a fogalomtár jelen tanulmány megírásakor ismert legbővebb kiber fogalomtár, mely az összes ismert kiber csalási formát, módszert tartalmazza. Ezért az azokban szereplő és az azok alapján itt közölt, megújított rendszertani felbontás a kiberbűnök és kockázatok azonosítása, megelőzése, kivédése szempontjából létrehozott rendszerbe sorolásnak minősül.

A kiber fogalmak hat szempont szerinti rendszertani felbontása/besorolása:

1. A kiberbűncselekményeket a támadás típusa szerint csoportosíthatjuk. Ez a megközelítés azt vizsgálja, milyen jellegű a támadás vagy a fenyegetés, amely a célcsoportot éri. A csoportok főként a támadás eszközei szerint különülnek el! Fő típusai:
 - Malware támadások
 - Szociális manipulációk
 - Egyéb támadások
2. A támadó profilja szerinti csoportosítás a kiberfenyegetések rendszerezésének egyemberközpontú megközelítése, amely a támadók szándékai, képességei, szervezettsége és erőforrásai alapján osztályozza őket. Fő típusai:

- Állami támogatású / fejlett fenyegetési szereplők (APT)
 - Szervezett bűnözői csoportok
 - Hacktivisták
 - Script kiddie (kezdő támadók)
3. A támadások egyik alapvető jellemzője az eszköz jellege, azaz, hogy milyen mértékben támaszkodnak automatizmusokra, illetve mennyire igényelnek emberi közreműködést, döntéshozatalt. Fő típusai:
- Automatizált támadások
 - Manuális támadások
4. Az informatikai rendszerben a védekezési fázis három jól elkülöníthető részre osztható:
- Preventív intézkedések
 - Detektív intézkedések
 - Korrektív intézkedések
5. A kiberfenyegetések célpontjai különböző típusú szereplők lehetnek: természetes személyek, vállalkozások (mikrovállalkozások, KKV-k, de nagyvállalatok is) vagy akár nemzetbiztonsági szempontból kiemelt infrastruktúrák. Fő típusai:
- Természetes személyek elleni kibertámadások
 - Vállalkozások elleni támadások
 - Kritikus infrastruktúrák elleni támadások
6. Egyéb szempontok:
- A támadás helye az architektúrában:
 - Kliensoldali támadások
 - Szerveroldali támadások
 - Hálózati szintű támadások
 - Jogszabályi megközelítés:
 - Kifejezetten büntetendő
 - Jogszerű tevékenység speciális keretek között
 - Szűrkezőna
 - A támadás fázisa szerint:
 - Felderítés
 - Belépés / Inicializálás
 - Installálás
 - A cél elérése és kivonulás

A kiber fogalomtárra alapított rendszerbe sorlás előnye az, hogy minden ma ismert kiber csalási típus, módszer egyértelműen valamely kategóriába besorolható. Ez a megújított rendszertan, nem más tudományágak rendszertanához viszonyít, nem azok hasonlósági lekövetése alapján jött létre, hanem a valós kiber tapasztalatok alapján, így alapvetően a kiber védelemi intézkedéseket szolgáló rendszertan.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A kibertérben való eligazodáshoz, tájékozódáshoz, kommunikációhoz, a kiber tudás rendszerezett megszerzéséhez a kiber fogalmak megismerése alapján olyan rendszertani besorolás célszerű, amely a kiber csalások típusai szerint kerül kialakításra.

A kiber oktatási, képzési és továbbképzési anyagok akkor hatékonyak, ha a gyakorlati kiber védelemre készítik fel. Ehhez stabil alapot azok a most bemutatott kiber rendszertani kategóriák biztosítják, amelyek a valós csalási/támadási formák alapján kerültek kialakításra.

Az ügyfélvédelmi eszközök és az ezeket támogató média kommunikációk akkor érik el céljukat, ha a mindennapi életben megjelenő kiber fenyegetésekre adnak felkészítést. A csalási típusok nagy száma és változatossága miatt ez csak egységes szóhasználatra épülő, típusonkénti bemutatással valósítható meg.

A jogi szabályozás kialakítását a rendszertani besorolás érdemben támogatja, hiszen a szabályozás fókuszába az átfogó típuscsaládok kerülhetnek. Ez lehetővé teszi, hogy az újonnan megjelenő csalási módszerek folyamatosan besorolhatóak legyenek a már leszabályozott típuscsaládokba.

A kiber rendszertan a megfelelő bűnüldözési csatornák kiválasztásához iránymutatást ad. Segíti a megfelelő eljárási csatornák kiválasztását, és lehetővé teszi, hogy bűnüldöző hatóságok típusokra szabott felkészüléssel reagáljanak. Az új elkövetési módok, így a már bevált intézkedések mentén időben leülelhetnek.

Végső soron a bűnüldözési, kormányzati és piaci szereplők összefogása teszi lehetővé az összehangolt, proaktív fellépést a kibertér megfelelő működtetéséhez és védelméhez. Magyarországon ezt az együttműködési keretet a Kiberpajzs hozta létre.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] Darwin, C.R. (1859): On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life. London: John Murray. [1st ed.]
- [2] Kiss Milán - Kovács Levente (2025): A pénzügyi kiberbűnözés rendszertana, Gazdaság és Pénzügy 12:3. pp. 385-401.
- [3] Kovács Levente – Terták Elemér (2024): A kiberbűnözés legjobb ellenszere a pénzügyi műveltség. Gazdaság és Pénzügy 11:1. pp 6–29.
- [4] MNB Fizetési rendszer jelentés (2025), Kiadó: Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 84 p.
- [5] Nai Fovino, I. - Hernandez Ramos, J.L. - Neisse, R. (2021): JRC Cybersecurity Taxonomy, European Commission, JRC125533
- [6] Terták Elemér - Kovács Levente (2025): Kiberbiztonság – kibertér, Kiadó: Magyar Bankszövetség, Budapest, 207 p.
- [7] CISA (2023): #StopRansomware Guide. <https://www.cisa.gov/sites/default/files/2025-03/StopRansomware-Guide%20508.pdf>
- [8] FBI (2023): Internet Crime Report. https://www.ic3.gov/annualreport/reports/2023_ic3report.pdf
- [9] OECD (2022): Online Consumer Fraud in the Digital Age. [https://one.oecd.org/document/DSTI/CP\(2021\)7/FINAL/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/CP(2021)7/FINAL/en/pdf)
- [10] www.kiberpajzs.hu
- [11] <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=16322>
- [12] <https://cybersecurity-atlas.ec.europa.eu/cybersecurity-taxonomy>
- [13] <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/fizetesi-rendszer-jelentes/fizetesi-rendszer-jelentes-2025>

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGE:

Kovács Levente, Ph.D., egyetemi tanár
titkarsag@bankszovetseg.hu
Magyar Bankszövetség / Miskolci Egyetem
MBSZ 1051 Budapest, József nádor tér 5-6. II. emelet

UTALHAT-E RÉSZES ÁLLAM EGY MÁSIK ÁLLAM TERÜLETÉN ELŐÁLLT HELYZETET A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELÉ? A RÓMAI STATÚTUM 14. CIKKÉNEK KITERJESZTŐ ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK

CAN A STATE PARTY REFER A SITUATION ARISING IN THE TERRITORY OF ANOTHER STATE TO THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT? QUESTIONS RELATING TO THE EXTENSIVE APPLICATION OF ARTICLE 14 OF THE ROME STATUTE

LATTMANN Tamás

Absztrakt

A tanulmány azt az orosz-ukrán konfliktussal kapcsolatban jelentősként előállt kérdést vizsgálja meg alaposabban, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság alapító okirata (az ún. Római Statútum) 14. cikkében foglalt utalási lehetőség a részes államok számára csak a saját területükön fennálló helyzetek esetében áll nyitva, vagy utalhatnak-e más részes, vagy akár nem részes állam területén előálló helyzetet is a Nemzetközi Büntetőbíróság elé, és e lehetőség alkalmazása milyen hatásokkal járhat a jövőben.

Abstract

The study examines in more detail the issue that has arisen as significant in connection with the Russian-Ukrainian conflict, namely whether the referral option provided for in Article 14 of the founding document of the International Criminal Court (the so-called Rome Statute) is open to States Parties only in the case of situations existing on their own territory, or whether they can also refer situations arising on the territory of other States Parties or even non-State Parties to the Statute, and what effects the application of this option may have in the future.

Kulcsszavak: Nemzetközi Büntetőbíróság, komplementaritás, joghatóság, nemzetközi büntetőjog
Keywords: International Criminal Court, complementarity, jurisdiction, international criminal law

1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ELJÁRÁSI LEHETŐSÉGE AZ OROSZ-UKRÁN KONFLIKTUS SORÁN

Mivel a bíróságot létrehozó, 1999-ben elfogadott nemzetközi szerződésnek, az ún. Római Statútumnak¹ (a továbbiakban: Statútum) a konfliktus 2022-es kirobbanásakor Oroszország és Ukrajna nem részese (bár annak elfogadása után, még 2000-ben mindkettő aláírta azt²), ahhoz, hogy a bíróság eljárhasson, valamilyen módon meg kell alapozni annak joghatóságát.³ A nem részes államok esetében a Statútum két lehetőséget ad.

Az első, ha a 13. cikk b) bekezdése alapján az ENSZ Biztonsági Tanácsa egy adott helyzetet a Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe utal, erre idáig két esetben került sor.⁴ Ehhez a megoldáshoz természetesen szükség van a Tanácsban Oroszország beleegyezésére, vagy legalábbis tartózkodására, ám borítékolható, hogy élne vétőjogával. Ezt tette akkor is, amikor a Biztonsági Tanács 2015-ben az MH17 légitársaság egy évvel korábbi tragikus lelövése miatti felelősség megállapítására próbált egy eseti

¹ *Rome Statute of the International Criminal Court*. UNTS no. 2187 (p.3).

² Ukrajna 2020. január 20-án írta alá azt, majd később, egyértelműen a háború miatt 2024. október 25-én ratifikálta is, így 2025. január 1 óta részes állammá tekinthető. Oroszország 2000. szeptember 13-án írta alá, ám 2016. november 30-án bejelentette, hogy visszalép a szervezettől és nem fejezi be a megerősítési folyamatot, azaz nem válik részes állammá. Erről bővebben lásd: 9. sz. l.j.

³ Lásd bővebben: Lattmann Tamás: *A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság rendszerére: politika, parancs vagy jog?* In: Kirs Eszter (szerk.): *Egységesedés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009. 9-25. o.

⁴ Szudán esetében az S/RES/1593 (2005) sz., Líbia esetében pedig az S/RES/1970 (2011) sz. határozattal utalta a helyzetet a Biztonsági Tanács a Nemzetközi Büntetőbíróság elé.

különleges törvényszéket felállítani.⁵ Amellett, hogy ez a megoldás a jelen helyzetben irreális, korábban többször kifejtett álláspontom szerint a Biztonsági Tanács utalási lehetőségének eddigi összes alkalmazása kudarcos élményt jelentett.⁶

Az adott konfliktus esetében ugyanakkor erre nincs is szükség, van ugyanis egy másik opció. A Statútum alapján lehetséges, hogy egy nem részes állam egyoldalú nyilatkozatával alávesse magát a bíróság joghatóságának.⁷ Ukrajna ezt már 2014 és 2015 során két nyilatkozattal megtette,⁸ amelyek alapján a bíróság ügyészi hivatala már akkor el is kezdte az előzetes vizsgálatokat.⁹

Emellett pedig a Statútum 14. cikke rendelkezik annak lehetőségéről, hogy részes állam utaljon a bírósághoz egy meghatározott helyzetet. Mint láthatjuk (és a későbbiekben kifejtjük), ennek korábban szinte csak olyan gyakorlata létezett, amikor egy részes állam a saját területén zajló helyzetet utalt a bírósághoz, olyan pedig fel sem merült, hogy nem részes állam területén zajló helyzetet próbálja meg egy másik állam.

2. MILYEN BŰNCSELEKMÉNYEK FELETT GYAKOROLHAT JOGHATÓSÁGOT A BÍRÓSÁG?

Az említett alávetés azt jelenti, hogy az Ukrajna területén esett minden, a Statútum tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekményt kivizsgálhat és büntethet, függetlenül az elkövető állampolgárságától vagy hovatartozásától.

E bűncselekményi körbe a népirtás, a háborús és emberiség elleni bűncselekmények tartoznak, ugyanakkor nem vonható ide a konfliktussal kapcsolatban gyakran emlegetett agresszió büntette, két okból: egyrészt az azt szabályozó, a Statútum elfogadásához képest jóval később beillesztett 8bis cikk¹⁰ alkalmazhatósága csupán 2017-től, azaz az ukrán alávetés után nyílt meg,¹¹ másrészt pedig a cikk szövege kifejezetten a részes államok esetében felhívható,¹² azaz Ukrajna alávetése ehhez nem elég, a későbbi ratifikációja pedig nem visszamenőleges hatályú. Az agresszió büntetével kapcsolatos kérdéseket ennek megfelelően a jelen tanulmányban nem vizsgáljuk. Azt is fontos azt is hangsúlyozni, hogy az „Ukrajna területe” kitétel annak az orosz beszivárgások majd annexiók előtti teljes területét jelenti, azok ugyanis nemzetközi jogi értelemben nem érvényes változások, azok nem is ismerhetők el olyanként.

Az ugyan a kezdetektől fogva megkérdőjelezhető volt, hogy elképzelhető-e bármilyen orosz együttműködés a bírósággal a Putyin-rezsim fennállása alatt, mindezzel együtt a jelenlegi jogi

⁵ *Security Council Fails to Adopt Resolution on Tribunal for Malaysia Airlines Crash in Ukraine, Amid Calls for Accountability, Justice for Victims*. 29 July 2015. online: <https://press.un.org/en/2015/sc11990.doc.htm> (2026-01-31), bővebben lásd: Lattmann Tamás: *The case against Russia for the attack on flight MH17*. International Law Reflection #3, 03.06.2016. http://www.dokumenty-iir.cz/ILR/Reflection_3.pdf (2026-01-31).

⁶ Lattmann Tamás: Az ENSZ Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek: parancs és politika, avagy a kudarc fokozatai. = *Kül-Világ, a nemzetközi kapcsolatok folyóirata*. 2012/4. 30-41. o.

⁷ Statútum 12. cikk 2-3 bek.

⁸ *Communication by the Embassy of Ukraine to the Kingdom of the Netherlands No. 61219/35-673-384*. 09-04-2014. online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> (2026-01-31), *Communication from the Minister of Foreign Affairs of Ukraine*. 08.09.2015, online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf#search=ukraine (2026-01-31).

⁹ Lásd: *Report on Preliminary Examination Activities (2016)*. OTP, ICC, 14 November 2016. online: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf (2026-01-31). Érdemes lehet megjegyezni, hogy 2016 novemberében épp ez vezetett arra, hogy Oroszország bejelentette visszalépését a bíróságtól, azaz, hogy a ratifikációs folyamat befejezése helyett visszavonja az aláírását. Ez utóbbi természetesen egy olyan politikai lépés, aminek semmilyen jogi hatása nincs a bíróság eljárási lehetőségeire, de jól árulkodik a kialakult politikai helyzet kényes jellegéről és az orosz állam a bírósággal kapcsolatos álláspontjáról. Lásd: Lattmann Tamás: *All's wrong that starts wrong – withdrawals from the International Criminal Court*. International Law Reflections 2017/2/EN, 22.02.2017. online: http://www.dokumenty-iir.cz/ILR/2017/Reflexe_2_2017_en.pdf (2026-01-31).

¹⁰ *RC/Res.6. The Crime of Aggression*. Adopted at the 13th plenary meeting, on 11 June 2010. online: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf (2026-01-31).

¹¹ *Statútum*. 15bis cikk, 3. bek.

¹² *Statútum*. 15bis cikk, 5. bek.

környezetben BT-határozat nélkül is egyértelműen adott az elméleti lehetőség a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárására.

3. A STATÚTUM 14. CIKKÉNEK ÉRTELMEZÉSE ÉS A SZAKIRODALMI FORRÁSOK

Önmagában az a tény, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság valamelyik fenti megoldás alkalmazásával (az állam maga részes, a BT rendeli el, vagy egy állam eseti jelleggel aláveti magát) joghatósággal rendelkezik egy állam területén előállt helyzet felett, még nem elég ahhoz, hogy eljárásokat is lefolytathasson, azaz ténylegesen gyakorolhassa is azt.

Ennek oka, hogy miután a bíróság az állami joghatóság kiegészítő intézményeként lett létrehozva, eljárásának egyfajta akadályát képezi az ún. komplementaritás elve, amelyek lényege a Statútum 17. cikke alapján abban foglalható össze, hogy a bíróság csak akkor járhat el, ha az érintett állam arra nem képes vagy nem hajlandó.

Ez a megoldás lényegében a részes államok szuverenitás-védelmi mechanizmusaként is értelmezhető, éppen ezért lényeges a korábbi részben említett, a Statútum 14. cikkében foglalt utalási lehetőség: azzal élve egy részes állam álláspontom szerint egyértelműen ki tudja fejezni, hogy „átadja a terepet” a bíróságnak és annak intézményeinek. Érdeemes lehet megjegyezni ugyanakkor, hogy William Schabas ezt a kérdést egy korábbi tanulmányában kicsit más fénytörésben láttatja, az ő értelmezésében a részes államok „self-referral” lehetősége sokkal inkább annak eszközévé vált, hogy az Ügyészi Hivatal elkerülhesse a vizsgálatok saját jogon való megindítását.¹³ Mint a későbbiekben látni fogjuk, ez részben az ukrajnai helyzet kapcsán is megállapítható.

A 14. cikk szövege ugyanakkor nem nyújt egyértelmű eligazítást abban a kérdésben, hogy egy részes állam csak a saját területén fennálló helyzetet utalhat a bírósághoz:

„Referral of a situation by a State Party

1. A State Party may refer to the Prosecutor a situation in which one or more crimes within the jurisdiction of the Court appear to have been committed requesting the Prosecutor to investigate the situation for the purpose of determining whether one or more specific persons should be charged with the commission of such crimes.

2. As far as possible, a referral shall specify the relevant circumstances and be accompanied by such supporting documentation as is available to the State referring the situation.”¹⁴

A cikk szövege nem tartalmaz ebben a kérdésben kifejezetten kizáró vagy megengedő rendelkezést. Álláspontom szerint az „a situation in which one or more crimes within the jurisdiction of the Court” szóösszetétel csupán a tárgyi joghatóságra utal, tehát önmagában nem értelmezhető kiterjesztően akként, hogy az a bíróság általánosan értelemben vett joghatóságát jelentené, azaz nem jelenti azt, hogy egy részes állam egy másik részes (vagy a bíróság joghatóságát alávetéssel vállaló) állam területe tekintetében is alkalmazható lenne. Ugyanakkor nem is zárja ki azt, amennyiben a bíróság joghatósága akár a másik állam részessége vagy alávetése okán biztosított.

Nem adnak egyértelmű eligazítást a kérdésben a szakirodalmi források és a Statútum különböző értelmezései sem.

A „third party referral” kifejezés alatt azok általában azt értik, amikor egy állam egy másik állam vagy annak aktorai potenciálisan a statútum joghatósága alá tartozó bűnös cselekményei miatt kezdeményezi egy helyzet utalását, ám azok a bűncselekmények az ő államterületükön következnek be. Azaz még ekkor is a saját államterület, illetve az a feletti főhatalom tekintetében rendelkezik az

¹³ William A. Schabas: *The International Criminal Court at Ten*. The International Journal of Ethical Leadership, Vol. 3 [2015], p. 90.

¹⁴ A szövegnek nincs hiteles, elfogadott magyar fordítása, a 2004-es tv. javaslatához csatolt fordítás pedig amúgy is hibás ezen a ponton (is), hiszen konzekvens módon a „helyzet” szó alkalmazása helyett az „eset” kifejezést használja. Online: <https://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm> (2026-01-31).

állam az utalásával. Ennek klasszikus példáiként a Palesztina által 2018-ban,¹⁵ vagy Banglades¹⁶ által tett utalások tekinthetők, valamint Ukrajna korábban már említett alávetései is egyértelműen erre irányultak. Ezt erősíti a tény, hogy a Statútumban végül a „referral” kifejezés került alkalmazásra a „complaint” helyett, amivel enyhíteni akarták a megoldás esetleges politikai élet.¹⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy a Statútum eredeti szövegezéséből nem következik, hogy más részes állam területe felett rendelkezhetne egy részes állam, arra pedig különösen nem, hogy nem részes állam területe felett tehetné azt.

Kevés forrás foglal állást határozottan amellett, hogy egy részes állam bármilyen állam területén előálló helyzetet a bírósághoz utalhat, és azok sem térnek ki ennek indokolására, csupán (az idézett szöveg bizonytalanságára építkezve) rögzítik ennek lehetőségét.¹⁸

Összegezve, a szakirodalmi források és értelmezések áttekintése sem ad egyértelmű, kikristályosodott értelmezést, sőt, ebben a kérdésben az elmúlt húsz év során még a kevés számú egyértelmű álláspont is adós marad a magyarázattal.

4. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG EDDIGI BIZONYTALAN GYAKORLATA

Adja magát, hogy a kérdésben a bíróság eddigi gyakorlata nyújtson eligazítást, ám az eddigi egyetlen ilyen eset erre sajnálatosan nem alkalmas.

A bíróság eddigi gyakorlatában ugyanis a 14. cikk alkalmazásával kapcsolatban az ún. „self-referral” vált általánossá, azaz hogy a részes államok a saját területükön előállt helyzetet utalták a bírósághoz: Uganda és Kongó 2004-ben, a Közép-Afrikai Köztársaság 2004-ben és 2014-ben, Mali 2012-ben, a Comore-szigetek 2013-ban, Gabon 2016-ban és Palesztina 2018-ban tett így. Az első és eddig egyetlen, a vizsgálat tárgyához tartozó helyzetre, azaz más részes államok által történt utalásra 2018-ban került sor, Venezuelával kapcsolatban.

Venezuela már korán, 2000 június 7-én letette a megerősítő okiratot, így a bíróság joghatósága 2002 július 1-től fennáll az állam tekintetében. Ez rögtön egy jelentősnek tűnő különbség az ukrajnai helyzethez képest, ugyanis Venezuela ezzel részes állammá vált.

2018 szeptember 27-én értesítette az Ügyészi Hivatalt hat másik részes állam (Argentína, Chile, Kanada, Kolumbia, Paraguay és Peru) arról, hogy a 2014. február 12. után Venezuelában kialakult helyzetet, emberiesség elleni bűncselekmények gyanúja okán a bíróság elé kívánják utalni a Statútum fentebb bemutatott 14. cikke alapján. Az államok beadványának¹⁹ szövege evidensnek tekinti az utalás lehetőségét más állam területén fennálló helyzet tekintetében. A hivatal ekkor kiadott közleménye²⁰ alapján úgy tűnik, hogy az sem találta aggályosnak, hogy nem maga a részes állam utalta a helyzetet, maga is rögzítette, hogy ez az első ilyen eset, és a bíróság szabályzatának 45. cikke alapján értesítette róla a bíróság elnökségét, amely minden további nélkül kiszignálta azt az I. sz. tárgyalás-előkészítő tanácsra.²¹ (A továbbiakban erre Venezuela I. vizsgálatként utalunk.) Ebből az látszik, hogy sem az Ügyészi Hivatal, sem a bíróság nem látott jogi problémát ebben, az eddigi gyakorlattól eltérő megoldásban.

¹⁵ *Statement: 20 December 2019*. Online: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-fatou-bensouda-conclusion-preliminary-examination-situation-palestine> (2026-01-31). Érdemes lehet rögzíteni, hogy a főügyész megfogalmazása („As there has been a referral from the State of Palestine, there is no requirement to seek Pre-Trial Chamber's authorisation before proceeding to open an investigation, and I do not seek to do so.”) tökéletesen igazolja Schabas megállapítását. Lásd 13. sz. lj.

¹⁶ *Press Release: 14 November 2019*. Online: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-authorise-opening-investigation-situation-bangladesh/myanmar> (2026-01-31).

¹⁷ Mark Klamberg (ed.): *Commentary on the Law of the International Criminal Court*. 2017, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, p. 179.

¹⁸ Lásd pl. Gideon Boas, James L. Bischoff, Natalie L. Reid, B. Don Taylor III: *International Criminal Procedure (International Criminal Law Practitioner Library Series Volume III)*. CUP, 2011. p. 70.

¹⁹ *Letter dated in New York, September 26, 2018*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/180925-otp-referral-venezuela_ENG.pdf (2026-01-31).

²⁰ *Statement: 27 September 2018*. Online: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-fatou-bensouda-referral-group-six-states> (2026-01-31).

²¹ *Decision No.: ICC-02/18, 28 September 2018*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04587.PDF (2026-01-31).

A hivatal egyébként már az év eleje óta folytatott előzetes vizsgálatokat,²² majd a részes államok utalása után, 2020 során arra megállapításra jutott, hogy 2017 óta emberiség elleni bűncselekmények elkövetése állapítható meg.

A vizsgálatunk tárgya szempontjából fontos esemény, hogy 2020 február 13-án a bíróság ügyészi hivatala ezúttal magától Venezuelától kapott utalást²³ (a továbbiakban: Venezuela II. vizsgálat), azaz a Statútum 14. cikke szerint a részes állam a saját területén kialakult helyzetet utalta a bírósághoz. Itt ugyanakkor az állam azt állította, hogy a területén elkövetett emberiség elleni bűncselekményekre a „2014 óta az Amerikai Egyesült Államok kormányzata által egyoldalúan kifejtett jogellenes kényszerítő cselekmények eredményeképpen” került sor. A jelen tanulmányban nem foglalunk állást ennek helytálló vagy valós jellegéről (ahogy a Venezuelával szembeni, 2026 januári amerikai katonai műveletekkel sem foglalkozunk), ugyanakkor a politikai töltetet felesleges lenne tagadni vagy figyelmen kívül hagyni. Ezzel a kérdéssel érdemben az elnökség sem foglalkozott, végzésével²⁴ egyesítette a Venezuela I. és II. vizsgálatokat és ugyanazon, a III. sz. tárgyalás-előkészítő tanácshoz helyezte az eljárás felügyeletét, a főügyéssel egyetértve abban, hogy a két vizsgálat jelentős részben átfedéseket mutat.

A főügyész az elnökség értesítése során maga is erre tett javaslatot, és itt sem fejtett ki kétségeket az előző, más tagállamok által tett utalás aggályosságával kapcsolatban.²⁵ Érdekes, hogy ugyanakkor maga az állam képviselőjében megnyilvánuló elnök sem fejtett ki akár egyetértő, akár kritikus álláspontot arról, hogy korábban más részes államok „helyette” utalták a saját területén fennálló helyzetet a bírósághoz.

2021 november 3-án a főügyész látogatást tett Venezuelában, találkozott az elnökkel, majd két nappal később bejelentette, hogy az előzetes vizsgálatok lezárásával nyomozásokba kezd.²⁶ Ugyanakkor közzétett egy megállapodást (MoU) is, amit az elnökkel hozott tető alá,²⁷ ami lényegében azt rögzítette, hogy míg a felek megállapodnak az együttműködésről (azaz a Venezuela II. esetben tett saját alávetés lényegében fennmarad, és továbbra is joghatóságot biztosít a bíróság számára), az állam szeretné fenntartani a saját hatóságainak eljárási lehetőségeit, valamint többször történik utalás a komplementaritás elvére is. Ez már arra enged következtetni, hogy az állam nem szeretné, ha a vizsgálatok tényleges nyomozásokká vagy vádemelésekké alakulnának.

Összefoglalva: miközben az érintett állam és az ügyészi hivatal számos kérdésben folytatott vitát, amit minden jel, és a közzétett MoU szerint sem sikerült sokáig feloldani, ezek között viszont nem jelent meg a harmadik államok által tett utalás problémája, és ezzel a kérdéssel a tárgyalás-előkészítő tanácsok döntései sem foglalkoztak. Ebből újra következtethetünk arra, hogy a harmadik államok utalása ezek szerint lehetséges, de ez csupán látszólagosan helyes megállapítás lenne.

Az e rész bevezetésében tett állításom, amely szerint ez a helyzet „nem lesz alkalmas” iránymutatást adni a kérdés eldöntéséhez egyrészt a fent említett kifejezett és egyértelmű állásfoglalások hiányán alapszik, de legfőképpen azon a tényen, hogy a kérdésből eshetőlegesen fakadó vitát álláspontom szerint feloldotta az állam saját utalása, az elnökség ezt követő döntése a lényegében azonos helyzetekre irányuló vizsgálatok összevonásáról, majd az ügyész és az állam 2021. november 3-án kötött megegyezése. Tehát a venezuelai helyzet vizsgálatára ez után már nem harmadik államok, hanem a saját állam utalása alapján kerül sor (sic!), és ebben a kérdésben már nem látom lehetőségét a Venezuela I. vizsgálat megkérdőjelezésének – legfeljebb egy később megindított egyéni büntető

²² *Statement: 8 February 2018*. Online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-fatou-bensouda-opening-preliminary-0> (2026-01-31).

²³ Lásd: 25. sz. lj.

²⁴ *Decision No.: ICC-01/20, 19 February 2020*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00596.PDF (2026-01-31).

²⁵ *Internal memorandum No. ICC-01/20-1-AnxI 19-02-2020*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2020_00597.PDF (2026-01-31).

²⁶ *Press Release: 5 November 2021*. Online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-prosecutor-mr-karim-aa-khan-qc-opens-investigation-situation-venezuela-and-concludes> (2026-01-31).

²⁷ *Memorandum of Understanding between the Bolivarian Republic of Venezuela and the Office of the Prosecutor of the International Criminal Court, 03-11-2021*. Online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/otp/acuerdo/acuerdo-eng.pdf> (2026-01-31).

eljárásban lehetne alapja a bíróság joghatóságának támadásának, amennyiben sor kerül egyáltalán olyanra, ám ilyenre eddig nem került sor (a későbbi utalásokra következtetéseként térünk ki).

5. MÁS ÁLLAMOK UTALÁSA UKRAJNÁVAL KAPCSOLATBAN

Korábban már említettük, hogy Ukrajna nem részes államként eseti két alávetési nyilatkozat elfogadásával megteremtette a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságát a területén elkövetett bűncselekmények tekintetében. Ez a lépés minden szempontból teljesen logikus volt, és jól illik a bíróság előtt mára már kialakulnak tekinthető „self-referral” gyakorlatba.

A 2022 februárjában megkezdett újabb, ezúttal már átfogó orosz agresszió²⁸ felgyorsította az eseményeket. A bíróság ügyésze hamar, február 28-án bejelentette, hogy az előzetes vizsgálatok után szándékában áll tényleges, vádemelésekhez vezethető nyomozások megindítása, azaz él a számára a Statútum 15. cikkében megadott saját jogon történő vizsgálat megindításának lehetőségével, amihez már rendelkezik információkkal és adatokkal konkrét lehetséges eljárások tekintetében is.²⁹

Ugyanakkor az ügyész bejelentésében az az eddig példa nélkül álló elem is szerepelt mindemellett, hogy kifejezetten kérte a részes államoktól, hogy azok utalják az ukrainai helyzetet a Statútum 14. cikke alapján a bírósághoz. A szöveg nem is kertel ennek céljai tekintetében:

„I have already tasked my team to explore all evidence preservation opportunities. The next step is to proceed with the process of seeking and obtaining authorisation from the Pre-Trial Chamber of the Court to open an investigation. An alternative route set out in the Statute that could further expedite matters would be for an ICC State Party to refer the situation to my Office, which would allow us to actively and immediately proceed with the Office's independent and objective investigations.”

A cél egyértelműen az volt, hogy az ügyész kikerülhesse a bírósági előzetes engedélyezést, amire a 15. cikk alkalmazása, azaz az ügyész saját jogú vizsgálat-indítása esetében szükség van. Erre reakcióként viszonylag gyorsan több állam (köztük Magyarország is, amelynek kormánya akkor még nem a későbbi, jelenlegi Ukrajna-ellenes álláspontot képviselte, sőt, még a Nemzetközi Büntetőbíróság állítólagos „aktivista” meg „politikai” működésével sem volt gondja, sőt, e szerint ő maga javasolta azt...) ezt az utalást megtette, és március 2-án az ügyész bejelentette, hogy értesítette az elnökséget, és megkezdni a nyomozásokat, az eljárások előkészítését.³⁰

Bár ez valóban alkalmas lehetett arra, hogy időt lehessen nyerni, hogy rögtön nyomás alá lehessen helyezni az orosz felet (azaz világosak az elérni kívánt politikai célok), ugyanakkor az az álláspontom, hogy ez a megoldás legalább két ok miatt problémás és több kérdést is felvet, amik jellemzően nem azonnal, hanem a bíróság működésének elkövetkező éveiben jelenthetnek majd nehezen kezelhető gondokat.

Az első a Statútum struktúrájával és a bíróság működésére gyakorolt potenciális hatásokkal kapcsolatos. A fenti, politikai jellegű cél, bár lehet támogatható és helyeselhető, csak akkor elfogadható, ha amúgy nem áll ellentétben a Statútum és a nemzetközi jog egyéb rendelkezéseivel.

²⁸ Álláspontom szerint Oroszország addigi cselekményei (így pl. Ukrajna egyes részeinek annexiója) is megfeleltek az agressziós cselekmények nemzetközi jogi kategóriájának, azok nem jogi megfontolások, hanem egyszerű politikai okok miatt nem váltottak ki hasonló mértékű aktivitást a nemzetközi kapcsolatok szereplőiből, mint a 2022 februárjában megindított katonai műveletek.

²⁹ *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: “I have decided to proceed with opening an investigation.”* OTP, ICC, 28-02-2022. online: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening> (2026-01-31).

³⁰ *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation.* OTP, ICC, 02-03-2022. online: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states> (2026-01-31). Az érintett államok: Albánia, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bulgária, Kanada, Kolumbia, Costa Rica, Horvátország, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Grúzia, Hollandia, Németország, Görögország, Izland, Írország, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein, Luxemburg, Magyarország, Málta, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Szlovákia, Szlovénia és Új-Zéland, 2022. március 11-én csatlakozott hozzájuk Észak-Macedónia és Japán, 2022. március 21-én Montenegró, 2022. április 1-jén pedig Chile. Lásd: *Situation in Ukraine*. ICC-01/22, online: www.icc-cpi.int/ukraine (2026-01-31).

Amennyiben a Statútum az ügyész saját jogú vizsgálat-indítási jogát a bíróság ellenőrzéséhez, pontosabban előzetes jóváhagyásához köti, akkor az annak megkerülésére tett kísérleteket a Statútum sérelmének kell tekintenünk. Érdemes megjegyezni, hogy a Statútum szövegezésekor az abban igen aktívan részt vevő Egyesült Államok egyik legkomolyabb kritikája, a ratifikáció elmaradásának egyik jelentős okaként megjelölt tényező az ügyész hatalmának korlátozottságának bizonytalan jellege volt.³¹ A bíróság előzetes jóváhagyásának kötelezettsége e kétség orvoslása érdekében került beépítésre a Statútum szövegébe.³² Álláspontom szerint ez a gyakorlati megoldás így kiüresíti a bíróság ellenőrző funkcióját – végső soron visszaigazolja a korábban megjelölt amerikai aggodalmakat, valamint Schabas korábban jelzett, az ügyész által szorgalmazott „self-referral” gyakorlattal kapcsolatban tett kritikai észrevételét.³³

A másik ok a nemzetközi jog egyes alapintézményeivel (és az azokat a Nemzetközi Büntetőbíróság működésével kapcsolatban megjelenítő komplementaritás elvével) áll kapcsolatban. Először is, e megoldás kiterjedt alkalmazása esetében igencsak problémássá válik a komplementaritás elvének biztosítása, hiszen az előzetes bírói engedélyezés trükkös körbejárása kizárja ennek vizsgálatának természetes terepét. Másodszor pedig, miután a Statútum eredeti szövegezése nem utal egyértelműen arra, hogy egy részes állam rendelkezhetne egy másik részes állam területe felett, ez önmagában nem olvasható ki egy nemzetközi szervezetet létrehozó nemzetközi szerződésből.

Különösen nem utal arra, hogy egy részes állam egy nem részes állam területe felett tehetné ugyanazt, az eseti alávetés intézményébe határozott álláspontom szerint egészen biztosan, a legnagyobb jóindulattal sem értelmezhető bele, hogy a Nemzetközi Büntetőbírósághoz még csak nem is csatlakozó, annak számára csupán eseti alávetést tévő állam ezzel az aktusával ilyen hatalmi jogosítványt engedne más államok (sic!) számára – különösen úgy, hogy ezzel egyidejűleg a független bíróság ellenőrzési jogáról is lemondana. Ez logikusan következik az állami szuverenitás tiszteletben tartásának követelményéből, valamint a „nemo plus juris” elvével sem tűnik összeférhetőnek, hogy egy állam a saját területén fennálló joghatóság gyakorlásáról egy másik állam rendelkezzen.

KÖVETKEZTETÉSEK

Álláspontom szerint a Statútum 14. cikkének kiterjesztő értelmezése, azaz annak elfogadása, hogy egy vagy több részes állam más állam, különösen nem részes állam területén kialakult helyzetet utalhasson a Nemzetközi Büntetőbírósághoz – bár politikai szempontból tetszetős megoldás – ellentétes a Statútum és a nemzetközi jog logikájával, sérti a nemzetközi jog alapelveit, valamint visszaélészerű joggyakorlásra ad lehetőséget.

Eddigi egyetlen alkalmazása a helyzet szempontjából szerencsés, a mi elemzésünk szempontjából viszont szerencsétlen módon nem mutatott rá a gyakorlatban annak problematikus jellegére, de ennek oka az volt, hogy a helyzet politikai értelemben anélkül is elég problémás volt, valamint végül abban az egyetlen esetben is elenyészett a jelentősége az érintett állam utólagos hozzájárulása okán.

Ugyanakkor várakozásaimnak megfelelően, az Ukrajna kapcsán alkalmazott megoldás után mások is „vérszemet kaptak”, és több esetben is láthattunk újabb ilyen utalásokat. 2024. szeptember 6-án az Uruguay,³⁴ 2025 január 9-én Ecuador³⁵ nyújtott be ilyet az ügyészi hivatalhoz a Venezuela I. helyzet tekintetében, 2023. november 17-én pedig a Dél-Afrikai Köztársaság értesítette az ügyészi hivatalt

³¹ John P. Cerone: *Dynamic Equilibrium: The Evolution of US Attitudes toward International Criminal Courts and Tribunals*. EJIL Vol. 18 no. 2. p. 292., William A. Schabas: *United States Hostility towards the International Criminal Court: It's All about the Security Council*. EJIL Vol. 15. (2004). p. 716.

³² Ádány Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága. Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Pázmány Press, 2014, Budapest. 173. o., lásd különösen Uo. 693. sz. lj.

³³ Lásd 13. lj.

³⁴ *Letter dated on 06.09.2024*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-10/2024-09-06-Uruguay-Referral_Venezuela-I.pdf

³⁵ *Letter dated on 09.01.2025*. Online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-01/2025-01-09-venezuela-referral-ecuador.pdf> (2026-01-31).

arról, hogy a Palesztina területén kialakult helyzetet utalná a bíróság elé.³⁶ Bár Dél-Afrika jegyzi azt, igazából öt részes állam³⁷ utalta hozzá a palesztin helyzetet, és lényegében ugyanazt tartalmazta, mint amit Ukrajnával kapcsolatban láthattunk – ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet néhány jelentős eltérésre: Palesztina esetében ekkor már nem csupán egyedi alávetés biztosította a bíróság joghatóságát, hanem addigra, 2015-ben már maga az állam is megerősítette a Statútumot, és a bíróság tárgyalás-előkészítő tanácsa már 2021-ben úgy határozott, hogy a bíróság bír joghatósággal a helyzet tekintében,³⁸ ennek megfelelően pedig ennek az utalásnak álláspontunk szerint nincs gyakorlati jelentősége.³⁹

Anélkül, hogy itt kitérnénk ezek részletes elemzésére, azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy sem az ügyészi hivatal, sem a bíróság nem támasztott velük szemben komoly kifogást, valamint hogy hogy ezek mindegyike, különösen a dél-afrikai kezdeményezés (amely állam ugyanekkor a Nemzetközi Bíróság előtt is pert indított Izrael ellen)⁴⁰ egyértelműen a két állam közötti politikai fegyvercsörgetésként értékelhető, azaz nem jó hír azoknak, akik a Nemzetközi Büntetőbíróságot szeretnék megkímélni attól, hogy az államok közötti viták terepévé váljon.⁴¹

Remélhetőleg az ukrajnai helyzetben nem azt fogjuk látni. Némileg egyszerűsítene a helyzetet, ha Ukrajna Venezuelához hasonlóan egy 13. cikk szerinti utalással „rendezné” a helyzetet, de miután közben ő maga is részes állammá vált, ez már érdemben nem jelentene megoldást az eredeti problémára.

Mindebből az következik, hogy a bíróságnál minden további nélkül alakult ki egy új gyakorlat, a kérdés csak az, hogy a bíróság további eljárásai során megkérdőjeleződik-e az egyes büntetőeljárások eljárási alapja az eddigi bizonytalanság okán. Csak remélni tudom, hogy erre nem kerül sor.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] Ádány Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága. Előzmények, tendenciák és előfeltételek*. Pázmány Press, 2014, Budapest.
- [2] Gideon Boas, James L. Bischoff, Natalie L. Reid, B. Don Taylor III: *International Criminal Procedure (International Criminal Law Practitioner Library Series Volume III)*. CUP, 2011.
- [3] John P. Cerone: *Dynamic Equilibrium: The Evolution of US Attitudes toward International Criminal Courts and Tribunals*. EJIL Vol. 18 no. 2.
- [4] Mark Klamberg (ed.): *Commentary on the Law of the International Criminal Court*. 2017, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels
- [5] Lattmann Tamás: *All's wrong that starts wrong – withdrawals from the International Criminal Court*. International Law Reflections 2017/2/EN, 22.02.2017.
- [6] Lattmann Tamás: *A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének rendszere, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság rendszerére: politika, parancs vagy jog?* In: Kirs

³⁶ *Letter dated on 17.11.2023*. Online elérhető: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-11/ICC-Referral-Palestine-Final-17-November-2023.pdf> (2026-01-31).

³⁷ Banglades, Bolívia, Dél-afrikai Köztársaság, Dzszibuti, Comore-szigetek. Utóbbi szerepvállalása különösen árulkodó, hiszen az afrikai szigetország már a 2010-es Mavi Marmara-incidensben is tevékeny szerepet vállalt, amikor a török lobogó alatt hajózó, az izraeli fegyveres erőkkel erőszakos konfliktust generáló vízijármű honosságát magára vállalta, hogy utána területi alapon részes államként a Nemzetközi Büntetőbíróság izraeli katonákkal szembeni eljárásának joghatóságot biztosítson.

³⁸ *Decision No. ICC-01/18 Date: 5 February 2021*. Online elérhető: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_01165.PDF (2026-01-31).

³⁹ A beadvány sokkal inkább a 2023 október elején a Hamász támadásai által kiváltott háborús helyzet kezelésére szánt politikai kommunikációs eszköznek tekinthető, már csak azért is, mert a nyilatkozatban konkrétan ujjal mutogatnak a szerző államok Izraelre, a „gázai övezet civiljeire” hivatkozva, miközben vitán felül áll, hogy a Hamász fegyveresei által elkövetett súlyos jogsértések (izraeli civilek legyilkolása és elrablása) háborús bűncselekményt valósítanak meg, de ezekről, illetve az ezekkel szembeni fellépés lehetőségéről a nyilatkozat hallgat.

⁴⁰ *Press Release, No. 2023/77. 29 December 2023*. Online elérhető: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231229-pre-01-00-en.pdf> (2026-01-31).

⁴¹ Ádány??

Eszter (szerk.): Egységesedés és szétagulódás a nemzetközi büntetőjogban. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009. 9-25. o.

- [7] Lattmann Tamás: *The case against Russia for the attack on flight MH17.* International Law Reflection #3, 03.06.2016.
- [8] William A. Schabas: *United States Hostility towards the International Criminal Court: It's All about the Security Council.* EJIL Vol. 15. (2004).
- [9] William A. Schabas: *The International Criminal Court at Ten.* The International Journal of Ethical Leadership, Vol. 3 [2015]

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGE:

Dr. Lattmann Tamás PhD, tanszékvezető egyetemi docens

lattmann.tamas@tpfk.hu

Tomori Pál Főiskola

Művelődés u. 21., 1223 Budapest

University of New York in Prague

A 2024-ES BALKÖZÉP GYŐZELEM ÉS BRIT PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA

THE CENTER-LEFT VICTORY IN 2024 AND THE TRANSFORMATION OF THE BRITISH PARTY SYSTEM

PÁL Monika Éva

Absztrakt

2024-ben az Egyesült Királyság választói a Munkapártot segítették kormányra. Világos, hogy a brit pártrendszer történelmi átrendeződéneket tanúi lehetünk. Amennyiben a kormánynak nem sikerül fordítania, a jelenlegi trend, amely a szélsőjobboldali populizmus előretörését jelenti, radikális változást hozhat a következő választáson. A populizmus globálisan előretör, nagy kérdés, hogy a Brexit óta felszínre kerülő megosztó beszédmód, valamint a "második dimenzió" elnevezésű, nem osztály alapú megosztottság elvezet-e oda, hogy a faragista szélsőjobb kormányra kerül.

A kormány legitimációs potenciáljának értékeléséhez érdemes a választói felhatalmazás nagyságát és jellegét megvizsgálni. A választások eredménye megmutatja, igaz-e, hogy jelentős, a voksokban mérhető eltolódás áll-e a nagy mandátumú alsóházi többség mögött. Másfelől, az is értelmezendő, hogy a választók mi alapján szavaztak a baloldalra.

Abstract

In 2024, UK voters helped the Labour Party come to power. It is clear that we are witnessing a historic realignment of the British party system. If the government fails to reverse the present trend, it could bring radical change in the next election. Populism is gaining ground globally, and the real question is whether the divisive rhetoric that has emerged since Brexit, together with the non-class-based division known as the "second dimension", will lead to the far-right coming to power.

To assess the government's potential for legitimacy, it is worth examining the size and nature of the electoral mandate. The election results will show whether there is a significant shift in votes behind the large majority in the House of Commons. On the other hand, it is also important to understand why voters voted for the left.

Kulcsszavak: brit pártrendszer, fragmentáció, Munkapárt, választás, volatilitás

Keywords: British party system, election, fragmentation, Labour party, volatility

1. A 2024-ES VÁLASZTÁSOK ÉS A VÁLASZTÁSI RENDSZER HATÁSA

A 2024-es parlamenti választáson a Labour alacsony szavazatarány mellett is hatalmas parlamenti többséget ért el, de aláhúzendő, hogy a szavazatokkal illetően (popular vote) nem ért el jobb eredményt, mint a 2019-es csúfos, Corbyn-féle vereség idején. A Corbyn-baloldal a 2019-es vesztes választás során a szavazatok 32.1%-át kapta, 202 mandátumot szerezve, míg Starmer 2024-ben 33.7%-al nyert óriási alsóházi többséget.

A Munkapárt 411 képviselői mandátumot, a mandátumok 63%-át kapta meg, ami 174 fős többséget jelent a 650 fős Képviselőházban, amely az egyik legnagyobb arányú többség a modern időkben. Összegzésül kijelenthető, hogy körülbelül egyharmadnyi szavazat kétharmados többséget eredményezett, a Munkapárt az egyik legalacsonyabb szavazatszámú alakíthatott kormányt.⁴² A 2024-es győzelem kulcsa volt, hogy a 2019-ben elvesztett "vörös falból", a hagyományosan munkaspárti körzetekből, amelyeket a Brexit keretezte, identitás-centrikus választás elvitt, a baloldalnak sikerült visszaszereznie. Amíg 2019-ben a választók elpártoltak a Brexit miatt a kilépéspárti jobboldalhoz, ugyanők visszatértek a hagyományos osztályszavazathoz 2024-ben.

⁴² A brit 2024-es választások adatai: UK general election 2024 - statistics & facts, Statista https://www.statista.com/topics/11880/uk-general-election-2024/?utm_source=chatgpt.com

(James Kanagasooriam-Elizabeth A 2019-es választások után elemezte a “vörös falat”, úgy definiálva ezeket, mint olyan kerületeket, ahol ⁴³ erősen Brexit-orientált szavazás a 2016-os EU-népszavazáson (>55% kilépéspárti), jelentős konzervatív támogatás már a 2017-es választáson (>25%), a konzervatív szavazat növekedése jelentős mértékben nőtt az utóbbi években, például 2010 és 2017 között, így 42 körzetet soroltak ide.)

A vörös fal visszahódításán felül, a Labour benyomult be a “kék fal” mögé, vagyis a Brexit okozta visszaesést megsínylő konzervatív szavazókat sikerült meggyőznie.

A Reform UK 14.3%-os eredmények 12.3%-a- magasabb, mint 2019-ben, de csak öt mandátumot ért. A jobboldali populizmus legjobb eredményét érte el a párt, a UK Independence Party, a Reform UK elődje, amely a Brexitért harcolt, 2015-ben 1.7%-al és négy mandátummal kevesebbet kapott.

2019-hez képest a Liberális Demokraták 0.7%-al kaptak többet, 12.2%-ot érve el, 77 mandátumot kapva, ami 2019-hez képest 66-al több mandátum, a legjobb eredmény 1923 óta.

A Zöldek 6.8%-on, négy mandátummal a legjobb eredményüket produkálták, míg az Skót Nacionalista Párt (SNP) Skóciában 45-ről 30%-ra esett vissza, elszenvedve a baloldal a Munkapárt előretörését. Ez kilenc mandátumra volt elég, míg 48 helyük volt korábban az Alsóházban. A welszi Plaid Cymru 4.9%-al haladta meg 2019-es eredményét, 14.8%-ot kapva, ugyanúgy négy mandátumot nyerve, mint 2019-ben, ezzel a legjobb eredményt hozva a szavazatok tekintve, és megmutatva, hogy a Munkapárt szavazóinak aránya csökkenhet is egyes területeken, fontos a regionális differenciálás.

A választói viselkedés tartalmát tekintve, a munkapárti győzelem a 2019-es választásokhoz képest nem csupán más párt győzelmét hozta aze öt évvel azelőtti meggyőző konzervatív siker után, de a választói viselkedés 2019-es, Brexit-alapú voksolását is bizonyos mértékig visszafordította.

2024-et tekintve, a brit pártrendszerben a hagyományos pártok szavazatainak az erodálódása a legradikálisabb, legszembetűnőbb változás. A modern brit pártrendszer, a többségi választási rendszer (first-past-the post) következményeképp, a két nagy párt váltógazdaságára épült. Néhány kivétellel, ilyen például, Lloyd George első világháborús egységkormány, a második világháborús egységkabinet, valamint legutóbb a konzervatív-liberális koalíció David Cameron alatt, Nick Clegg miniszterelnök –egyetlen párt kormányzott. Annak ellenére, hogy van változás, nem csupán stabilitás a pártrendszerben – a 30-as években a liberálisokat a baloldal váltotta fel a toryk váltópártjaként, vagy a nacionalista pártok (pl. SNP) majd a non-materiális pártok (pl. zöldek) felfutása nevezhető meg –, de a többségi választási rendszer okán, a politikát a kétpárti váltógazdaság kontinuos megléte jellemezte, nagy felhatalmazással, és az is előfordult, hogy kisebbségben, külső támogatással (pl. az észak-ír unionisták voksaival) kormányoztak a miniszterelnökök.

A 2024-es választás világossá tette, hogy a jelen pártviszonyok és választói preferenciák közepette a többségi rendszer anakronizmus. Már 2022-ben, a Munkapárt párttagsága és a közvéleménykutatások nyomására, a választási programba bekerült az ígéret, hogy a következő munkapárti adminisztráció bevezeti az arányosságot. ⁴⁴ (Az arányosság választójogi reformját a baloldali ellenzék szorgalmazta a 90-es években, de Tony Blair kifarolhatott belőle, mivel a párttagság többsége nem támogatta a változtatást.) ⁴⁵

A társadalmi közhangulat megváltozott, ennek eredményeképpen a 2025-ös YouGov közvéleménykutatás 49%-os támogatást, 25% “nem tudom” választ és a jelenlegi rendszer 26%-os továbbélését regisztrálhatta a válaszadók között. A Reform UK a liberális demokraták, a zöldek, a skót nacionalisták (SNP) és a welszi Plaid Cymru, valamint a munkapártiak támogatják az arányosságot, a konzervatív válaszadók megosztottak.⁴⁶ Érdekes, hogy az arányos választási rendszer

⁴³James Kanagasooriam-Elizabeth Simon: Red Wall: The Definitive Description, September 2021 *Political Insight* 12(3):8-11, https://www.researchgate.net/publication/354566105_Red_Wall_The_Definitive_Description, letöltés: 2026.01.12.

⁴⁴ Doug Cowan: Labour Party conference backs proportional representation, 2022 szept.,27.,<https://electoral-reform.org.uk/labour-party-conference-backs-proportional-representation>.Letöltés: 2026.01.14.

⁴⁵ Cowan, *ibid*.

⁴⁶ Do Britons support shifting to proportional representation?, YouGov <https://yougov.co.uk/politics/articles/51504-do-britons-support-shifting-to-proportional-representation> ,202509.25. letöltés: 2026.01.03.

baloldali támogatói a koalíciókat, nem az egypárti kormányt (59% ellenében csak 25%), míg jobboldaliak 42-44%-ban, támogatják a két kormányzási opciót.

Annak ellenére, hogy Munkapárt 2024-es választási programjában a választási rendszer arányosságát ígérte, és váltópártként valójában nem volt érdekelt egy arányosabb rendszerben, a jelenlegi rossz eredménye mégis azt mutatja, hogy vesztes pozícióban mégis a többségi rendszer megváltoztatása lenne az érdeke. Tovább bonyolítja a kérdést a pártok megsokasodása, valamint az a nyitott kérdés hogy a kis pártok a szélső baloldalon alááshatják-e a Munkapárt többségét, valamint hogy a baloldali pártok, Jeremy Corbyn és Zarah Sultana vezetésével, képesek -e valódi alternatívát nyújtani a regnáló hatalommal szemben. A baloldalon megjelent és jelentős sikereket elérő jelenleg a harmadik helyen álló Zöld Párt hasonlóan érdekelt az arányos választási rendszerben. A szélsőjobboldali Reform UK ezidáig elvileg az arányosságban volt érdekelt, de a jelenlegi 30% körüli támogatottsága arra is esélyessé teszi, hogy többséget kapjon, és megnyerje a választást, tehát nem elemi érdeke az arányosság bevezetése.

Leszögezhető tehát, hogy bár a baloldal volt eredetileg az arányosság képviselője, de a támogatottsági mutatók, valamint a feltörekvő új pártok versenye elvben átalakíthatja a legnagyobb baloldali párt álláspontját, a jobboldali populista, elitellenes Reform UK álláspontja pedig nem változik, annak ellenére, hogy elméletileg az arányosság demokratikusabb, mint a többségi rendszer. A többségi rendszer melletti érv, hogy az stabilitás hoz az egyértelmű kormánytöbbség kialakításával, nem állja meg a helyét a brit tapasztalatok alapján, hiszen a konzervatívok utolsó évei megmutatták, hogy a kis többség instabilitáshoz vezet. Elég a Brexit kapcsán a 2019 márciusi szavazát említeni, amikor Theresa May javaslata bukott meg.

A Munkapárt óriási többsége sem akadályozta meg, például a büdzsével kapcsolatos 2025 nyári lázadást az alsóházban, ami oda vezetett, hogy módosítani kellett a pénzügyminiszter javaslatait, és bár megmaradt a többség, de a kormány legitimitása a választók szemében erősen megcsappant a rebellisek miatt. Ebben a helyzetben, bár az alsóházi többség adott, de a fogyatkozó választói támogatás légüres térben tartja a kormányt. (Sőt, a párton belül komolyan felveti az új miniszterelnök választásának kérdését. Ilyen belső puccsal lett miniszterelnök John Major Margaret Thatcher után, és Theresa May, Boris Johnson, Liz Truss, akik körül szintén elfogyott a levegő a párton belül.) A Brexit felfokozott légköre, amely a kilépésig tartott, valamint az állandó politikai turbulencia egyik jelensége volt az, hogy 2019-24 között a konzervatívok három miniszterelnököt és öt pénzügyminisztert "fogyasztottak el". Ez a komparatív stabilnak számító politikai rendszerben példátlan fluktuációnak számított, és egy olyan folyamatot jellemezett, amelyben nem sikerült személycserékkel sem megállítani a politikusok elhasználódását.

2. FRAGMENTÁCIÓ

A 2024-es eredmények a pártrendszer fragmentációját igazolják, hiszen a két nagy párton kívül az újabb/kisebb pártokra a szavazók több, mint 40%-a voksolt (42.6%). Ez az eredmény megmutatja, hogy a jelenlegi, többségi rendszert a választók nem fogadják el, a két nagy párt versengése tizből minden negyedik szavazó számára nem elfogadható. A liberálisok, a Reform UK jó szereplése, de a függetlenek előretörése is világosan megmutatta a választói preferenciák eltolódását, és szembetűnő az "elpártolás" magas aránya is. A választói volatilitás, tehát azok száma, akik más pártot választottak, megduplázódott 2019 óta. David Sanders⁴⁷ a politikai fragmentáció öt okát tárta fel 2017-es cikkében, azt vizsgálva, miért csökkent a konzervatívokra és munkapártiakra leadott szavazat.

⁴⁷ David Sanders: The UK's changing party system: The Prospects for a party realignment at Westminster Journal of British Academy, May 2017 /5, 91-124.o., főképp 103-106.o. https://www.researchgate.net/publication/316729128_The_UK%27s_changing_party_system_The_prospects_for_a_party_realignment_at_Westminster?enrichId=rgreq-a8678a537708e7c4e55aea1bbfe17166-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMxNjc5OTEyODtBUzo2OTg2NDM1MTQ0MDA3NjIAMSU0MzU4MTA wMjIzOQ%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf letöltés: 2026.01.16.

Öt „mérhetetlen” faktort sorolt fel, amelyek az 50-es évektől már a fragmentációt segítették elő, amiből világosan látszik, hogy az utóbbi évek változásai, mint amilyen a Brexit, hosszabb folyamat kikristályodási pontja volt.

Az első a kulturális tényező, a tisztelet csökkenése, amelyet a társadalom az elit felé érzett. Az elit autoritásának és státuszának csökkenését az 1980-as évek óta világszerte tapasztalják és mérik. A mérések szerint a fiatalabb korcsoportokhoz tartozók kevésbé ismerik el az elitet, kevésbé tisztelik azt. Ez indirekte azt is jelenti hogy a bármely oldalhoz tartozó konzervatív vagy munkáspárti kormányok felé kevésbé mutattak tiszteletet, emellett korábban kiábrándultak belőlük.

A második, nem mérhető tényező az alternatív identitások kialakulása a 60-as évek óta, a különböző politikai és kvázi politikai identitások az etnikai, vallási, skót, welszi identitásnak az erősödése, valamint az európai identitás kialakulása, amely mind hatott a régi pártidentifikációra. Hozzátehetjük, hogy a Brexit mutatta meg, hogy az európai identitás mennyire nem mélyen épült be a társadalom egyes részeibe, nem kiegészítette a brit identitást–, mint ahogy az európai állampolgárság ezt kimondottan feltételezi–, hanem a brit vagy az etnikai identitás (angol skót, welszi, észak-ír) versenytársává vált. Mindazonáltal, a pártkötődés, mint azt az alábbiakban látjuk, összefügg a kilépéspárti-, illetve maradáspártisággal.

A harmadik tényező a fragmentáció tekintetében a tradicionális média kritikája, amit a média a politikai osztállyal kapcsolatában fogalmaz meg a szerző. A politikusokat érő erős kritika valószínűleg részben abból adódott, hogy a hagyományos média, a bulvármédia aláásta a politikusokba vetett bizalmat. Sanders szerint az összefüggés nehezen támadások egyes politikusok ellen megrendítették a politikai kompetenciájukba vetett hitet, az állandó kiemelt figyelem, ami a médiát jellemzi, minden részletre kiterjedően- ilyen például az öltözködés is – kritizálja a politikusokat, elmosva a határt a politikusi álláspont kritikája és a magánember személyének tiszteletben tartása között. Negyedsorban, és ez szoros összefüggésben a hagyományos médiával, a social media és az ott formálódó hasonló értékrendet, véleményt vallók csoportja szerveződése erősen hathatott a politikusok alacsony megítélésére, az establishment elutasítottságára. A groupthink, tehát a csoportban gondolkodás mechanizmusa erősített bizonyos, addig nem látható vagy perifériális véleményeket, és felnagyították ezen narratívák hatását, azokat széles körben láthatóvá tették és elfogadhatónak mutatták be. Ezzel összefüggésben említhető a Sky News csatorna közvéleménykutatása⁴⁸, amely TikTok felhasználókat vizsgált. A vizsgált bejegyzések a szélsőséges vélemények túlzott jelenlétét mutatták. A szélsőségek a mérsékelt véleményekkel szembeni dominanciáját túl, egyértelműen kimutatható volt a szélsőjobb oldali narratívák masszív túlrprezentsága, amely a Reform UK hangját erősíti fel.

Ötödsorban, Sanders kitér olyan, előre nem látható, vagy hatásait tekintve rosszul felmért döntésekre, mint amilyen a proporcionális választási rendszer bevezetése Skóciában, amely nem csupán képviselőt adott a nacionalistáknak, de a baloldal sikeres visszaszorításával a legnagyobb párttá tette a függetlenségpárti politikai alakulatot.

3. BELSŐ ÁTALAKULÁS A GYŐZELEM MÖGÖTT

A 2024-es választás eredménye több összetevős, tehát a Labour győzelem nem vezethető le csupán abból, hogy a választók valami újra vágytak. Mégis, a kormányváltás abból a szempontból a proteszt-szavazat eredménye volt, amennyiben mély, általános kiábrándulást, „spleent” mutatott abból, ahogy a konzervatívok tizenöt évig kormányoztak. A „bármilyen jobb” nem lehetett volna azonban elégséges a kormány leváltására, ha a Labour nem válik kormányképes erővé, nem fordul meg az a korábbi, a Corbyn-éra alatti közhangulat, hogy a kormányrudat nem lehet a baloldalra bízni.

⁴⁸ Mickey Carroll: How violent extremists are thriving online - and why it's getting harder to catch them. 2025.11.19. <https://news.sky.com/story/how-violent-extremists-are-thriving-online-and-why-its-getting-harder-to-catch-them-13472554> és Musk, X and the British right-wing, Sky News, lásd ugyanott. Letöltés: 2025.12.19. és Tosh, Kaitlin- Simon, Michelle Inez (2025): How Elon Musk is boosting the British right, Sky News, 2025. Május, <https://news.sky.com/story/the-x-effect-how-elon-musk-is-boosting-the-british-right-13464487>, letöltés: 2025.12.01.

A baloldal korábbi sikertelenségének nem csupán a gazdasági, szociális programja, vagy külpolitikája, hanem az is az eredője volt, hogy a politikai napirend csúcsán a Brexit témája állt. A 2019-es választás során Boris Johnson konzervatívjai a Brexitet állították középpontba, a kilépési folyamat befejezéséről szóló referendumként értelmezték a választást, a végtárgyalásokhoz kértek nagyobb felhatalmazást, amit el is nyertek. Ennek oka részben a baloldal szalonképtelensége is volt. A Jeremy Corbyn vezette Munkapárt, egyfelől, rendkívül megosztott volt, hisz visszatért a régi baloldali politikához, valamint besározódott az antiszemitizmus-botrányban. Ezen felül, a legfontosabb politikai ügyet tekintve, a választók elé nem tárt konzekvensen képviselt Brexit-álláspontot, hagyományos baloldaliként az euroszepticismust ajánlotta volt, majd az EU megreformálásának hívévé vált. Corbyn az EU-ból való kilépés korai, felemásan felvállalt ellenzőjéből, a soft Brexit támogatójává vált, majd elmozdult a második referendum elfogadásáig. Ez joggal nem keltette a hitelesség és megbízhatóság érzetét a választók szemében.

Elméleti szinten is releváns a 2024-es győzelem, hiszen a pártok karakterének, és a választók preferenciájának együttes változására mutat rá. A két folyamat, amely a brit pártrendszer hosszabb távú átalakulásának hátterében párhuzamosan zajlik, a középosztályosodás, valamint ezzel kapcsolatban a pártok megváltozott karaktere.

A munkásosztály apadásával a baloldalnak szembe kellett azzal néznie, hogy szélesebb társadalmi merítésre van szüksége ahhoz, hogy választást tudjon nyerni. A centrumba való elmozdulása ezt a folyamatot jelzi. Másfelől, mivel a nagy pártok a középosztályt célozták meg, egyre jobban elmosódott köztük a különbség, és ez nem csupán vonzerő, hanem demobilizáló tényezővé is válhat, amely kiüríti a „centrális erőteret”, a fragmentációt, a szélen lévő pártokat erősítheti.

Keir Starmer kampánya a változás és stabilitás, az átalakulás és nyugalom nevében zajlott. A Starmer-kormány a centrupárti, az 1990-es években megújuló blairista Új Munkaspárt örököséként reformálta meg a pártot. Az Anthony Giddens szellemi vezetésével, a harmadik út jegyében, Tony Blair középre fordította a Munkapártot. A polgári-kapitalista rend radikális elutasításától eljutott annak elfogadásáig, amelynek szimbolikus gesztusa volt hogy a párt alapszabályában törölték a 4. cikket, amely a szocializmus elérését tűzte ki célul. A párt eljutott a termelőeszközök feletti magántulajdon megszüntetésétől a jóléti állam keynesiánus piacgazdaságig, a társadalmi egyenlőtlenség elismeréséig. Ahogy Wolfgang Merkel fogalmaz: nem a kapitalizmus és kommunizmus közötti út közötti választás, hanem a 80-as évek radikális neoliberalizmusa és a háború utáni, régi etatista-korporatista szociáldemokrácia között kellett választani.⁴⁹

A munkásmozgalmi radikalizmus szociáldemokrata elárulásának vádja helyébe a 20.sz. század végén a neoliberalizmus-kritika lépett, az, hogy a kapitalizmus, piaci logika vált elfogadottá a baloldalon is. (Egy konkrét példával, a régi baloldal a EGK-t mint kapitalista klubot ostromozta, míg a Blair-kormány jóval konziliánsabbnak, együttműködőbbnek, pragmatistábbnak bizonyult, mint a baloldal vagy a thatcherista euroszeptikus konzervatívok.)

A középpártiság logikájából adódóan, a kritika ma sem marad el. Általánosan elmondható, hogy a kormány kétoldali nyomásnak kitett. Mivel a Munkapárt a blairista hagyományok alapján politizáló középpártként pozicionálja magát, egyfelől számíthat a baloldali kritikára, amelyet nem csupán a Zöld Párt fogalmaz meg, hanem a párt saját belső, baloldali ellenzéke, például a korábbi corbynisták is. 2024-ben a választási győzelem reménye egyesítette a kampány során a pártot, de az alsóházi rebellisek világosan megmutatják, hogy a kormányzás során nem automatizmus, például számos újonnan választott képviselő szavazata sem az.⁵⁰ A jobboldali, nem táboron belüli kritika, természetesen, a konzervatív párttól érkezik, valamint a Reform UK-tól, például az EU-hoz való közeledés vagy a keményebb migrációs kontroll tekintetében.

⁴⁹ Wolfgang Merkel: A szociáldemokrácia harmadik útjai-a XXI században. Politikatudományi Szemle 2011, 1-2, [mhttps://real.mtak.hu/136830/1/merkel.pdf](https://real.mtak.hu/136830/1/merkel.pdf), 139-175. Letöltés:2026.01.10.

⁵⁰ A pártfegyelem egy ideig működik, de a kedvezőtlen közvéleménykutatási adatok akár a kormányfő leváltását is eredményezhetik annak ellenére, hogy Starmer 2025 végén új kommunikációval próbálta leszerelni az elégedetleneket. (Kiran Stacey: Keir Starmer to woo voters and MPs with new year plan to cut cost of living, *The Guardian*, 2025.dec.31., <https://www.theguardian.com/politics/2025/dec/31/keir-starmer-woo-voters-labour-mps-new-year-plan-cut-cost-of-living> letöltés: 2026.01.02.

A kétoldali, keresztirányú nyomásra példa a konzervatívok jobbra, a Reform UK-ra szavazása, de a munkapárti kormány alatt a baloldali Zöldek és a szélsőjobboldali Reform UK támogatóinak növekedése. (Érdekes adalék, hogy a Reform UK, amely a Brexit Pártból nőtt ki, akkor született, amikor David Cameron épp leszerelte volna jobboldali versenytársait és egyben tartotta volna a heterogén tory pártot a Brexit népszavazás meghirdetésével, de öngólt rúgott, hiszen a többség a kilépésre voksolt, és indirekte életre hívott egy erős, rivális formációt.)

Egy konkrét szakpolitikai dimenzió bemutatásával rávilágíthatunk a középpártiság nehézségére, a választók elvárásainak való megfelelésre. A munkaadó-munkavállaló tengely tekintetében is nyomás alatt a kormány. Az üzleti körökkel való kooperáció a kormányképesség imidzséhez és a hiteles gazdaságstabilizáló program kidolgozásához elengedhetetlen vállalás volt. Az egyik fontos kampányígéretként a Munkapárt vállalta, hogy a munkavállalók további terheit, például az SZJA-t és az ÁFA-t nem emeli. Logikusan adódott, hogy a büdzsé bevételi oldalának növeléséhez, például, a munkaadók terheit kell növelni. A munkaadók megadóztatása a bevételek növelésére volt hivatott, amelyekből a közszolgáltatások, a szociális juttatásokra, innovációra és vállalkozók támogatására költenek. A gazdasági növekedés kitűzött célja azonban csak úgy teljesülhet, ha a munkaadók stabil eredményeket érnek el a foglalkoztatás és termelés területén. Az üzleti körök azonban a foglalkoztatás csökkenését tervezik, 90%-uk a foglalkoztatási költségek növekedésével számol, míg a cégek 33%-a elbocsátásokat tervez, a közgazdászok negatív gazdasági növekedést prognosztizálnak. A munkavállalókra kirótt adó közvetlenül nem, de a munkaadói költségeik növekednek.

A centrumban lévő Munkapárt támogatásának inflálódása nem csupán a radikális kétoldali nyomásnak való ellenállás nehézségét mutatja, de azt is, hogy a választói volatilitás mivel jár. A szavazók egy részének voksa -például a kék fal területein- nem mély, ideológiai elkötelezett, beágyazott elköteleződést mutat, hanem a kormányzati eredményekkel való elégedetlenség okozta gyors elpártolást mutatják.⁵¹

4. VOLATILITÁS

Christopher Prosser már a 2024-es választás előtt erős volatilitást jósolt, és úgy vélte „A jövőbeni választásokon a verseny éppannyira a blokkokon belül folyik majd, mint a blokkok között.”⁵² Ezt támasztja alá az, ahogy a jobboldalon a Reform UK kiürítette a hagyományos konzervatívok sorait, akik láthatatlanok 2024 óta. A baloldalon a Zöldek és Jeremy Corbyn-Zarah Sultana a kihívók. A bal és jobboldal, tömbök közti párharcában jelenleg a szélsőjobboldali populisták állnak nyerésre.

Prosser a dél-angliai konzervatív visszaesést demográfiai okokkal magyarázza. Ezen a területen a post-Covid otthoni munkavégzése (home office) a fiatalok beáramlását hozta olyan városokba, ahol a lakhatás olcsóbb volt, így kevésbé központi és tengerparti városok sok jól képzett lakost kaptak, akik progresszívebb, liberálisabb értékrendet képviseltek. Ezen területek – Prosser például a Bexhill and Hastings-től keletre, a Shoreham and Worthingtől nyugatra fekvő településeket nevezi meg — új életre keltek, a demográfiai változás következtében balra tolódtak.⁵³

Munkapárt felé billenést az alulról szerveződő a taktikai szavazás is segítette. A Forward Democracy⁵⁴ civil szervezetként Swap my Vote, tehát az átszavazásra, szavazatcserére buzdító oldala ezt segítette már előző választásokon is a regnáló párt leváltására, a Reform UK megállítására buzdított. Emellett, Dorey úgy véli, hogy a Labouré s a liberálisok közti titkos helyi paktumok, amelyek arról szóltak, hogy egymás, a konzervatívok elleni induló, esélyesebb jelöljei ellen aktívan nem kampányolnak, eldöntötte, például dél-angliai, a kék fal mögötti mandátumok sorsát.⁵⁵

⁵¹ Jessica Garland: Why are voters switching parties more than ever? Electoral Reform Society, 2024.12.19. <https://electoral-reform.org.uk/why-are-voters-switching-parties-more-than-ever/> letöltés: 2025.12.15.

⁵² Christopher Prosser: 'Fragmentation revisited: the UK General Election of 2024', *West European Politics* Volume 48, 2025 - Issue 6, 1501-1513. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402382.2024.2430915#d1e582>, letöltés: 2026.01.12.

⁵³ Prosser, *ibid.*

⁵⁴ A taktikai szavazásról: Swap My Vote – Forward Democracy, www.forwarddemocracy.com

⁵⁵ Dorey, *ibid.*

A konzervatívok veresége abból eredt, hogy nem tudtak sem a gazdaság, a migráció, vagy az egészségügy terén eredményeket felmutatni, de ezen felül a Covid-19 kezelése is elégedetlenséget váltott ki. A pártvezetés elitista, például a Covid-19 alatt a szabályokat áthágó, viselkedése (Partygate, kijárási tilalok megszegése) és egyéb botrányok (szexuális visszaélés eltussolása, korrupció) rontották a kormány hitelét. A minisztereelnökök sűrű cserélődése is rontotta a kormány kompetencia-indexét. Alapvetően ez volt az oka, hogy a még 2019-ben a konzervatívokra átszavazó a középső országrész és északi területek munkásosztálybeli szavazói visszatértek a baloldalra.⁵⁶

Emellett, a baloldali győzelem egyik kulcsa a jobboldal megosztottsága volt. A hagyományos tory szavazók a szélsőjobboldali populistákhoz vándoroltak el nagy számban, így a jobboldali szavazat osztódott. A Farage vezette Reform UK mint ellenzéki párt nem viselte a kormányzás kudarcainak terhét, mint antielitista „új erő” léphetett fel, amely a megoldatlan, a szuverenitáshoz kapcsolódó bevándorlás ügyét kombinálta a megélhetési válság elmélyülésének kritikájával.

A választói volatilitás magas mértéke, a gyors kiábrándulások jelenléte is megmutatja, hogy kormányok legitimitása egy ciklusok belül is erősen változhat. Ez azt is jelenti, különösen a jelenlegi kormánypárt alacsony elismertségét tekintve, hogy a választók egy része egyik választásról a másikra hajlandó a pártot váltani. A pártrendszer azonban nem csak a választói viselkedés kapcsán változik, maguk a pártok is alakítják azt. Egyértelműbben a hagyományos két és fél pártrendszer az utóbbi időben kispártok felemelkedését is hozta, annak ellenére hogy a választási rendszer nem változott az arányosság irányába, a pártpaletta bővül. Fontos kiemelni, hogy a 2022-24 közti időközi választások már mutatták a baloldal és kisebb pártok felfutását, a választók számára ez a „jó imidzsnek”, eredmény is fontos igazolása lehetett annak, hogy a konzervatívok legyőzhetőek. A legnagyobb baloldali párt hét helyet nyert el a konzervatívoktól, egyet a Skót Nemzeti Párttól. A liberálisok négy mandátumot hódítottak el a jobbközéptől, kettőt dél-nyugat Angliában, egyet dél-keleten, egyet Shropshire-ben.⁵⁷

5. AZ OSZTÁLYSZAVAZAT ÉS A MÁSODIK DIMENZIÓ

Az egyes pártokra szavazók karakterében is átalakulás figyelhető meg. A mélyben zajló társadalmi átalakulás nem írta felül a hagyományos osztályszavazatot, annak jelenleg is van magyarázó ereje, azt nem felváltotta, hanem kiegészítette a „második dimenzió” újfajta törésvonala, az identitások komplexebb jellege.⁵⁸

Összességében, az idősebb szavazók etnocentrista, fehér bőrű állampolgárok, a fiatalabbakat az egyetemi végzettség és etnikai kisebbségek dominanciája jellemez. Sokan, akik etnikailag homogén, társadalmilag konzervatív közegben nőttek fel, különböznek a fiataloktól, akik etnikailag színesebb és liberálisabb eszmékkel körülvéve szocializálódtak földrajzilag. Hasonlóan nagy polarizáció figyelhető meg az identitáspolitikai mentén a egyetemet végzettek tanulni és dolgozni a gazdagabb városokban és nagyvárosokba mennek, ahol vannak egyetemi kampusz sok és munkalehetőségek, míg az etnikai kisebbségek is a nagyobb városokban koncentrálódnak, ezzel korábbi migrációs mintákat követnek. Az alacsony végzettségű fehér szavazók az etnikailag homogénebb és kevésbé gazdag vidéki falvakba, településekre koncentrálódnak.⁵⁹

A Brexit alapvetően rajzolta át a brit politikát, metanarratívaként van jelen 2016 óta a politikában. A 2016 nyári népszavazás, a 2019-es és a 2024-es választásokra is alapvetően hatott. Azon, akik a kilépésre szavaztak, azoknak csupán harmada voksolt a Labour-re, 19%-uk, a konzervatívok 37, a Reform UK 28%-ot kapott. A liberálisok a maradáspártiaktól 17%, a kilépéspártiaktól 7%-ot szereztek. A Brexit törésvonal továbbél, hiszen a maradáspárti 47%-a a baloldara, míg csupán 16%-a voksolt a konzervatívokra.⁶⁰

⁵⁶ A level Politics 2024 UK general election case study, 4.o A level Politics 2024 UK general election case study

⁵⁷ *ibid*

⁵⁸ James Tilley- Geoffrey Evans: The New Politics of Class after the 2017 General Election The Political Quarterly, Vol. 88, No. 4, 2017.okt-dec, (710-715) p.710

⁵⁹ Maria Sobolewska (2020): Brexitland, Cambridge University Press, 17.o.

⁶⁰ How Britain voted in the 2024 general election, YouGov, <https://yougov.co.uk/politics/articles/49978-how-britain-voted-in-the-2024-general-election>

A Brexit megmutatta a második dimenzió létét, a brit társadalom polarizáltságának új minőségét. A fiatalabbak és az etnikai kisebbségek bizalmatlanok a Konzervatív Párttal szemben, és osztálybeli háttérüktől függetlenül inkább a Munkáspártra szavaznak.

Bár a 2024-es választáson nem volt téma a Brexit, de a bal/jobb hagyományos megosztottság mellett a Brexit (identitás)-alapú, autoriter/liberális törésvonal továbbélt, a pártidentifikáció releváns meghatározója maradt. A jobb-baloldal mentén kettéosztott pártrendszert az autoriter/liberális tengely mentén, azt átalakítva szelte át a Brexit. Bár nem volt a bal és jobboldal között nagy különbség (52% bal-, 45% jobboldal) a kilépéspártiságot illetően, az autoriter, hagyományos értékek és társadalmi kohézió támogatói sokkal nagyobb mértékben kívánták az EU-ból távozást, mint a liberálisabb értéket vallók (72% szemben a 21%-al)⁶¹ A konzervatívok vereségének okát keresve érdemes felidézni, hogy bár a maradáspárti szavazók 63%-át sikerült megtartaniuk, a, 51%-a a kilépéspártiaknak is nálunk maradt, de 30%-a már 2019-ben a Reform UK-ra voksolt. Ez annak a jele, hogy a jobbra lévő, radikálisabb, anti-establishment Reform UK a Brexit szavazaton megerősödve, mekkora lyukat tudott már ütni a jobboldali blokkon.

A Munkapárt 2016-hez képest hasonlóképp megtartotta a maradáspárti (75%) és kilépéspárti (69%) szavazójuk, míg a Zöldek 10%-át szerezték meg a maradáspártiaknak, míg 10% munkapárti Brexitet támogató szavazó a Reform UK-hoz vándorolt.

A 2024-es parlamenti választás fontos tanulsága, hogy az identitásszavazat, amely a Brexithez kapcsolódóan jellemezte a 2019-es választást fennmarad, például a migráció dimenziójában. Másrészt, korábbi stabil, osztályszavazatokhoz kötődő választás már nem alkalmazható az erős választói volatilitás korszakában.

KONKLÚZIÓ

A 2024-es választás megtörte a 2010 óta tartó konzervatív uralmat. A baloldal győzött, de a pártrendszer fragmentációt, a kis pártok felemelkedését hozta. Ennek számos oka volt, a baloldal középére mozdulása, a kormányképesség hiteles képviselése, a konzervatívokból való kiábrándulás egyaránt jellemezte a választást. A 2019-es választás a választói volatilitáson is alapult, ennek mértéke megduplázódott 2024-re.

A jelenlegi kormány megítélése páratlan mértékben erodálódott másfél év alatt, ami a Reform UK narratívájának, a médiában való felülreprezentáltságában is keresendő. A gyors kiábrándulás azt is jelzi, hogy a választók nem mély ideológiai meggyőződésből, hanem praktikus, racionális haszonmaximalizálás alapján preferálnak bizonyos pártokat.

A hagyományos osztályszavazat a múltté, a kor, etnikus, végzettség fontos fokmérője a választói preferenciáknak, mint ahogy a Brexithez kötődő identitás is szerepet játszik a pártválasztásban. A változó pártstruktúra és a választói elvárások szükségessé teszi, hogy a brit választási rendszer elmozduljon az arányosság irányába, emögött azonban nem áll politikai konszenzus.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] A level Politics 2024 UK general election case study, 4, <https://qualifications.pearson.com/content/dam/pdf/A%20Level/Politics/2017/Teaching%20and%20learning%20materials/a-level-politics-2024-uk-general-election-case-study.pdf> letöltés: 2026.01.20.
- [2] Caroll, Mickey (2025): How violent extremists are thriving online - and why it's getting harder to catch them. 2025.11.19. <https://news.sky.com/story/how-violent-extremists-are-thriving-online-and-why-its-getting-harder-to-catch-them-13472554>

⁶¹ How Brexit reshaped party politics, National Centre for Social Research https://natcen.ac.uk/how-brexit-reshaped-party-politics?utm_source=chatgpt.com, 2025.07.01.

- [3] Cowan, Doug (2022): Labour Party conference backs proportional representation, 2022 szept.,27.,<https://electoral-reform.org.uk/labour-party-conference-backs-proportional-representation>.Letöltés: 2026.01.14.
- [4] Do Britons support shifting to proportional representation? YouGov, 2025.09.25. <https://yougov.co.uk/politics/articles/51504-do-britons-support-shifting-to-proportional-representation>. letöltés: 2026.01.03.
- [5] Garland, Jessica (2024): Why are voters switching parties more than ever?, *Electoral Reform Society*, 2024.12.19. <https://electoral-reform.org.uk/why-are-voters-switching-parties-more-than-ever/> letöltés: 2025.12.15.
- [6] Goodhart, D. (2004). Too diverse? at: <https://www.prospectmagazine.co.uk/essays/59131/too-diverse>.
- [7] How Brexit reshaped party politics, National Centre for Social Research, https://natcen.ac.uk/how-brexit-reshaped-party-politics?utm_source=chatgpt.com, 2025.07.01.
- [8] How Britain voted in the 2024 general election | YouGov, <https://yougov.co.uk/politics/articles/49978-how-britain-voted-in-the-2024-general-election>
- [9] Kanagasooriam, James-Simon, Elizabet (2021): Red Wall: The Definitive Description, Sept. 2021 *Political Insight* 12(3):8-11, https://www.researchgate.net/publication/354566105_Red_Wall_The_Definitive_Description,letöltés:2026.01.12.
- [10] Merkel, Wolfgang (2011): A szociáldemokrácia harmadik útjai-a-XXI-században. *Politikatudományi Szemle* 2011, 1-2.sz, [mhttps://real.mtak.hu/136830/1/merkel.pdf](https://real.mtak.hu/136830/1/merkel.pdf), 139-175.
- [11] Musk, X and the British right-wing, Sky News, Letöltés: 202512.19.
- [12] Prosser, Christopher (2025): ‘Fragmentation revisited: the UK General Election of 2024’, *West European Politics*, Vol.48,2025/6, 1501-1513. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402382.2024.2430915#d1e582>, letöltés: 2026.01.12.
- [13] Sanders, David: The UK’s changing party system: The prospects for a party realignment at Westminster *Journal of British Academy*, 2017/5, 91-124. https://www.researchgate.net/publication/316729128_The_UK%27s_changing_party_system_The_prospects_for_a_party_realignment_at_Westminster?enrichId=rgreq-a8678a537708e7c4e55aea1bbfe17166-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMxNjcyOTYyODtBUzo2OTg2NDM1MTQ0M0DA3NjIAMTU0MzU4MTAwMjIzOQ%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf letöltés: 2026.01.16.
- [14] Sobolewska, Maria- Ford, Robert (2020b): *Brexitland*, Cambridge University Press, 2020.
- [15] Sobolewska, Maria. and Ford, Robert (2020a): *Brexit and Britain’s Culture Wars*. *Political Insight*, 11(1), pp.4–7.
- [16] Stacey, Kiran: Keir Starmer to woo voters and MPs with new year plan to cut cost of living, *The Guardian*, 2025.dec.31., <https://www.theguardian.com/politics/2025/dec/31/keir-starmer-woo-voters-labour-mps-new-year-plan-cut-cost-of-living> letöltés: 2026.01.02.
- [17] Swap My Vote – Forward Democracy, <https://forwarddemocracy.com/swapmyvote/>
- [18] The Blue Wall: a primer (2024) <https://persuasionuk.org/research/blue-wall-primer>, Persuasion, 2024.06.27. letöltés: 2026.01.15.
- [19] Tilley, James- Evans, Geoffrey (2017): The New Politics of Class after the 2017 General Election. *The Political Quarterly*, Vol. 88, No. 4, 2017 okt-dec., 710-715.
- [20] Tosh, Kaitlin- Simon, Michelle Inez (2025): How Elon Musk is boosting the British right, Sky News, 2025. Május, <https://news.sky.com/story/the-x-effect-how-elon-musk-is-boosting-the-british-right-13464487>, letöltés:2025.12.01.

[21] UK general election 2024 - statistics & facts, Statista
https://www.statista.com/topics/11880/uk-general-election-2024/?utm_source=chatgpt.com) letöltés: 2025.12.10.

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGEI:

Dr Pál Monika Éva, főiskolai docens
palmonika2025@gmail.com
Tomori Pál Főiskola
1223 Budapest, Művelődés u. 21-27.

TRUMP KÜLPOLITIKÁJA ÉS AZ USA NEMZETBIZTONSÁGI ÉS NEMZETVÉDELMI STRATÉGIÁJA A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

TRUMP'S FOREIGN POLICY AND THE U.S. NATIONAL SECURITY AND NATIONAL DEFENSE STRATEGY AS REFLECTED IN THE DOCUMENTS

PÁL Monika Éva

Absztrakt

A tanulmány az USA 2025 decemberében megjelent Nemzetbiztonsági- és a 2026-os Nemzetvédelmi Stratégiájának főbb megállapításait elemzi. Az írás bemutatja a trumpi politika beágyazottságát az amerikai külpolitikai hagyományba. A két dokumentum világossá teszi, hogy az amerikai külpolitikában alapvető fordulat állt be, a nagyhatalmi versengés az erővel való elrettentés és együttműködés elegyét jelenti, a korábbi globális feladatmegosztás átalakul, a szövetségesek korlátozottabban számíthatnak az Egyesült Államok szerepvállalására, sőt, az amerikai expanzió céltáblájává is válhatnak.

Abstract

The study analyses the main findings of the US National Security Strategy published in December 2025 and the National Defence Strategy for 2026. The paper presents the embeddedness of Trump's policies in the tradition of US foreign policy. The two documents make it clear that there has been a fundamental shift in US foreign policy, with great power competition involving a mixture of deterrence and cooperation, the previous global division of labour is being transformed, allies can count on the United States to play a more limited role, and may even become targets of American expansion.

Kulcsszavak: Egyesült Államok, Donald Trump, Nemzetbiztonsági Stratégia, Nemzetvédelmi Stratégia, amerikai külpolitika, amerikai külpolitikai hagyomány

Keywords: USA, Donald Trump, national defence strategy, national security strategy, American foreign policy, American foreign policy tradition

ELŐSZÓ ÉS ELŐKÉPEK⁶²

Az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Stratégiája (NBS) 2025. december 4-én látott napvilágot, azon a napon, amikor 1783-ban George Washington, immár a függetlenséget elnyert Amerikával a háta mögött, búcsúbeszédrel hazaengedte katonáit, lezárta a háborút. Pár évtizeddel később, 1804-ben, ezen a napon, az amerikai történelemben először, a Legfelsőbb Bíróság egyik tagjának kellett az impeachment procedúrájával szembenézni, amely esemény emlékeztethet arra, hogy a jelenlegi elnök sikeresen védte ki, hogy ellene az alkotmányos felelősségrevonás elinduljon.

Ezen a napon még fontosabb esemény emlékeztet arra az elnökre, a történelmi párhuzamra, akinek ténykedése Trump elnök számára irányadó, jelen elemzés mindkét dokumentumában jelen van: 1816-ban James Monroe-t választották az USA ötödik elnökének, az ő működéséhez kötődik a Monroe-doktína.

A Nemzetvédelmi Stratégia (NVS) január 23-án, egy pénteki napon, este, szinte észrevétlenül jelent meg a Nemzetvédelmi Stratégia. 1973-ban, ezen a napon jelentette be Nixon elnök, hogy az USA kivonul Vietnámból. Szimbolikus nap lehet Trump elnök számára, aki arra esküdött fel, hogy abbahagyja az örökkön tartó háborúkat (forever wars) és hátrébb vonul a globális szerepvállalástól.

⁶² A cikk alapjául szolgáló két dokumentum: Nemzetbiztonsági Stratégia (NBS): [https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Nemzeti-Védelmi-Stratégia-\(NVS\):](https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Nemzeti-Védelmi-Stratégia-(NVS):)

<https://media.defense.gov/2026/Jan/23/2003864773/-1/-1/0/2026-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY.PDF>

A fenti szimbolikus párhuzamokkal azt szemlélteti a tanulmány írója, hogy a Trump adminisztráció külpolitikája nem légüres térben, nem az amerikai külpolitikai hagyomány megtöréseként jelent meg.⁶³

A Trump adminisztráció történelmi beágyazottságával kapcsolatban két markáns álláspont jelenik meg. Az egyik szerint a külpolitika ad hoc, elméletileg nem megalapozott, stratégiai koncepció nélküli lépések sorozata, a külpolitika formálója az impulzív elnök, aki érzelmei, és személyes preferenciái szerint ítél meg országokat és válságokat, szerez barátokat és jelöl ki ellenségeket. Az egyéni döntéshozatalra fókuszáló, racionális megfontolás nélküli politika szélsőséges formájában a mad man elmélet címkét kapta. A másik elgondolás szerint az amerikai külpolitika igenis racionális, világos érdekek mentén formált politika, amely egyértelmű prioritások és ahhoz rendelt eszközök halmaza, amely nem az elnök személyes ízlése, hanem szakmai csapatmunka eredménye, az elnök a külpolitika irányítója, de nem egyedüli meghatározója. Ebben az értelemben a külpolitika az amerikai külpolitikai hagyomány kontextusában értelmezhető, elemezhető.

A külpolitikai elemzés, a döntéshozatal-kutatás, az utóbbi időben nagy figyelmet fordít a politikacsinalás személyes dimenziójára. Ez azt jelenti hogy a személyiség szerepe sokszor az intézményekkel szemben (például pártokkal szemben) hangsúlyosabbá válik a választók szemében. A személyiség szerepe kiemeltebb egyes politikai eseményekben, a politikai pszichológia elemzése pedig ki kell hogy egészítse a politika tudomány másfajta elemzési irányát. Annak ellenére, hogy az elnöki adminisztráció külpolitikai hatalomkoncentrációja nem előzmény nélküli az amerikai politikában⁶⁴, a hatalom kivételes módon perszonalizálódott. A külpolitika formálásában elnöki jogkörének számos vonatkozásában, például, a hadsereg vezetőjeként is, az elnöknek fontos szerepe van, de Donald Trump vezetési stílusa összetéveszthetetlenül teszi őt a külpolitika "arcává". Az alább vizsgált két dokumentumban, tehát a nemzetbiztonsági és a nemzetvédelmi stratégiában nagyon markánsan jelen van Trump elnök személyiségének lenyomata. Míg a Biden féle nemzetbiztonsági stratégia mindössze kétszer említi az elnök nevét, a 2026-os NVS negyvenhét ezer, a 2025-ös NBS pedig 27-szer. Az elnök, főleg a NBS-ben, elhelyezi elnökségét az amerikai történelemben, rendkívül kritikusan szemlélve elődje politikáját.

Jelen elemzés elveti a mad man teóriát, és bár Donald Trump személyét, vezetési stílusát rendkívül meghatározónak, egyedinek tartja, mégis, a négy történelmi hagyományból a jacksonizmust tartja a Trump elnökség külpolitikai előképének. Fontos kiemelni, hogy a különböző külpolitikai iskolák nem vegytisztán hanem sokszor átfedésekkel jelennek meg. Az is aláhúzendó, hogy a héják versus galambok felosztás sem feleltethető meg a trumpi külpolitikának hiszen, a hadiipari fejlesztés és beavatkozás éppúgy jellemző rá, mint a galambok diplomáciai erőfeszítései, például a békefolyamatok esetében (peace President), igaz ez utóbbi Trump esetében sokszor nem multilaterális, hanem bilaterális alapon működik, a fennálló struktúrák megkerülésével, mint amilyen a Béketanács.

1. AZ AMERIKAI KÜLPOLITIKAI HAGYOMÁNY

Az amerikai külpolitikai hagyomány négy nagy iskolát különböztet meg, annak alapján, hogy az azokat tisztán megjelenítő elnökök milyen elveket, milyen prioritásokat és milyen eszközöket rendeltek Amerika nagyságának, biztonságának és jólétének megteremtéséhez. A hamiltoni, jeffersoni, wilsoniánus elvek mellett a jacksoniánus értékrend és szemlélet tűnik a Trump elnökség sorvezetőjének.

⁶³ Magyarul az amerikai külpolitikáról: Magyarics Tamás (200): Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Budapest, Eötvös József könyvkiadó, valamint Csizmazia, Gábor - Eszterhai, Viktor-; Tárnok, Balázs (2025): The Impact of Trump 2.0 on Europe's Position in the Transforming World Order. John Lukács Analyses on Global Affairs 2025:1 1-10. . https://www.uni-nke.hu/document/en-jli-uni-nke-hu/JL%20Analyses%20on%20Global%20Affairs_2025%201.pdf

⁶⁴ Magyarics, Tamás (2024) *Külpolitikai döntéshozatal*. In: Az Amerikai Egyesült Államok politikai rendszere. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, pp. 217-234.

A populista ősforrás is Jackson, az egykori katonai vezető, a Midwest gyermeke, aki a vidéki Amerika értékrendjét képviselte. Ez egyben a keleti területekről jött elit ellen irányult, és intézményi kritikával társult, amely Trump “drain the swamp” jelszavában köszön vissza. Jackson, hasonlóan Trump az NSC-ben egyértelműen kifejtett álláspontjához, külpolitikájában a nyugati féltekét prioritásként kezelte, különöseb Latin-Amerikát tekintve, az idegen hatalmak beavatkozását pedig egyértelműen elutasította. Ez utóbbi politika a Monroe-elvként híresült el.⁶⁵ Annak ellenére, hogy az NBS a Monroe-elvre utal, annak kiegészítését (Monroe corollary) néven is nevezi (a sajtóban Donroedoktrína, Donald Trump nevéből képezetve), kifejtve, hogy a nyugati félteke tabu, az Egyesült Államok semmiféle beavatkozást nem tűr. Itt viszont többről is van szó: nem intervenció-ellenesség, hanem beavatkozás esete forog fenn. A Monroe-elv 1823-as bevezetése a gyarmatosító európai hatalmaknak szólt, egyfajta önvédelmi elvként értelmezendő. A Roosevelt-doktrína, Theodore Roosevelt elnöksége alatt, pedig egy aktivista, az intervenció elvét valló álláspontként ismert. Theodore Roosevelt furkósbot politikája köszön vissza a XX. század első éveiből, Latin Amerika megregulázása, a stabilitás és az amerikai érdekek védelmében. Érdekesség, hogy Trumphoz hasonlóan, Roosevelt 1902-1903-ban éppen Venezuelában lépett fel a britek, németek, olaszok ellen, akik kintlévőségeiket kívánták behajtani, ami Rooseveltben az európai imperialista terjeszkedés rémét vetette fel. Roosevelt, “jó rendőrként” kívánt örködni az európai beavatkozást ellensúlyozandó, hasonlóan a drogterrorizmus ellen fellépő jelenlegi elnökkel.

A nemzeti közösség és az “idegenek” közti különbségtétel a nacionalizmus alapjául szolgált. A jacksoni expanzionizmus is összevethető azzal az imperialistának tűnő szándékkal, amely kommunikációjában az erővel való területszerzést preferálja, az elrettentést a katonai erő által képzei el. Jackson a külső világot, a realista hagyomány jegyében, ellenséges területként értelmezte, és ezért erős katonai potenciál kiépítése mellett szállt síkra. Trumphoz hasonlóan, nem bízott a világ megjavíthatóságában – ez is realista jellemvonás –, és ezért nem is próbálkozott vele, míg Trump sem hisz a demokráciaépítés értelmében.

Hasonló párhuzam a jacksonizmusból eredeztethető protekcionista gazdaságpolitika, míg az amerikai-kínai vámháború, a hazai ipar preferálása Trump elnökségének protekcionista jellemzője. A nyugati félteke amerikai befolyási övezetként való értelmezése például a Karib-térség és Latin-Amerika ilyen kezelése, a Panama-csatornával kapcsolatos politikában vagy az amerikai spanyol háborúban öltött testet.

A vizsgált dokumentumokban Alexander Hamiltonra utal az NBS, amikor így fogalmaz: „Amint azt a köztársaság korai éveiben Alexander Hamilton kifejtette, az Egyesült Államoknak soha nem szabad külső hatalomtól függnie a honvédelemhez vagy a gazdasághoz szükséges alapvető összetevők – a nyersanyagoktól az alkatrészekeken át a késztermékekig – tekintetében. Újra biztosítanunk kell.”⁶⁶

Fehér Zoltán⁶⁷ az amerikai nagystratégia alapvető fordulatát így értékeli: „Az elmúlt évtized legfontosabb, történelmi léptékű transzformációja az amerikai nagystratégiában mindazonáltal Donald Trump adminisztrációjához köthető. Trump – elitellenes politikai programjára építve – szakított a washingtoni nagystratégiai konszenzussal, véget vetett az amerikai nagystratégia több évtizedes liberális internacionalista irányának, és – a nemzetközi rendszer változásaival összhangban – realista irányba módosította az Egyesült Államok nagy stratégiáját, a nagyhatalmi (stratégiai) versengést állítva annak fókuszába.”

Trump a „Naggyá tenni Amerikát” (Make America Great Again) hangzatos jelszavával fogott a külkapcsolati rendszer átalakításába. Az eddigi külpolitikai lépések azonban nem a nagyság, hanem annak a jele, hogy a Trump adminisztráció befolyási övezetekre osztja a világot. A beavatkozás vagy

⁶⁵ Daniel Feller: Andrew Jackson: Foreign Affairs, Miller Center, letöltés: 2026.01.30. Andrew Jackson's Foreign Policy: Diplomacy and Conflict in the 19th Century <https://www.usahistorytimeline.com/pages/andrew-jackson-foreign-policy-diplomacy-and-conflict-in-the-19th-century-a21472ef.php> letöltés: 2026.01.30.

⁶⁶ NBS, 13.o.

Fehér Zoltán: Realizmus, liberalizmus és stratégiai versengés Az Amerikai Egyesült Államok nagystratégiája a Biden-adminisztráció idején Realism, Liberalism, and Strategic Competition. The Grand Strategy of the United States during the Biden Administration *Külügyi Szemle*.2023.4.3, 28-44. <https://hiia.hu/wp-content/uploads/2024/02/3-Fehér-Zoltan.pdf>, letöltés: 2025.12.26., 31-32.o.,

az azzal való fenyegetés gyenge vagy kis államoknak szól, a periféria levágására irányul. Ellentétben korábbi republikánus, beavatkozáspárti politikusokkal-- Ronald Reagan, George W.Bush — a Trump-féle America first megközelítésre nagyon felemás módon értelmezendő az izoláció, úgy is fogalmazhatnánk hogy szelektív izolacionizmusról van szó, a szűken vett nemzet érdek mentén, fókuszáltan. A NVS elveti az izolacionizmust, amikor kifejti:

A NBS iránymutatásainak megfelelően ez egy olyan stratégia, amely a külföldi kapcsolatokra összpontosít, és egyértelműen az amerikaiak konkrét, gyakorlati érdekeinek előmozdítását célozza. Ezen „Amerika első” jözan ész szemüvegen keresztül az amerikai szövetségeknek és partnereknek alapvető szerepük van – de nem az előző generáció függőségeként. Inkább, ahogy a minisztérium helyesen prioritásként kezeli a honvédelmet és Kína elrettentését, más fenyegetések továbbra is fennmaradnak, és szövetségeseink alapvető fontosságúak lesznek mindegyikük kezelésében. Szövetségeseink ezt nem nekünk teszik szívességgként, hanem saját érdekeikből. Az Indiai-óceáni térségben, ahol szövetségeseink osztják a szabad és nyitott regionális rend iránti vágyunkat, a szövetségesek és partnerek hozzájárulása elengedhetetlen lesz Kína visszatartásához és egyensúlyának fenntartásához.

Európában és más színtereken a szövetségesek fogják átvenni a vezetést az olyan fenyegetésekkel szemben, amelyek számunkra kevésbé súlyosak, de számukra annál inkább, az Egyesült Államok kritikus, de korlátozottabb támogatásával.⁶⁸

A szövetségeseknek – például a NATO-nak – mint erőforrásoknak és egyes területekért felelős seriffeknek az értelmezése rámutat arra, hogy Amerika nem akar vagy képes a globális ügyekért elsődlegesen felelni. A regionális és globális szövetségesekkel való együttműködés csak a tehermegosztás, nemzeti érdek, az ellenfelek megállítására, de nem közös értékrendcentrikus külpolitika folyománya. Az NSC elveti a NATO-t, mint tagságában bővülő szervezetet,⁶⁹

1. sz. Táblázat: Fontos kifejezések a számok tükrében

	NBS	NVS
AFRIKA	10	10
DIPLOMÁCIA	6	3
ELRETTENT(ÉS)	15	20
ERŐ (FORCE)	11	9
ELRETTENT(ÉS)	13	20
ERŐEGYENSÚLY	1	3
EURÓPA	49	19
GAZDASÁG (i)	77	34
HATALOM (POWER)	43	28
IZOLÁCIÓ	-	1 ^x
KATONAI	34	34
KÉMÉNY ERŐ (HARD POWER)	1	1
KÍNA	21	23
KOOPERÁCIÓ	6	3
MULTILATERÁLIS	1	
NATO	6	15
NARKOTERRORIZMUS	1	6
OROSZORSZÁG	10	25
PUHA ERŐ (SOFT POWER)	4	4
RIVALIZÁLÁS	--	--
TRUMP	27	47
UKRAJNA	4	4
VERSENGÉS	5	--

X: „nem izolacionista stratégia”

Forrás: saját szerkesztés

⁶⁸ NVS, 4.o.

⁶⁹ NSC, 25.o.

A védelmi stratégiai dokumentum nem csupán az anyagi hozzájárulás emelését követeli meg Európától hanem egyértelműen, az „offloading” jegyében, saját biztonságáért Európát teszi felelőssé. Európáé tehát a vezető szerep a kontinensen, az USA, a NATO csupán kiegészíti az európai törekvéseket, a stratégia szerint a Ukrajna megsegítését is Európának kell vezetnie. „Oroszország nincs abban a helyzetben, hogy az európai hegemoniát megkérdőjelezze.” (Moscow is in no position to make a bid for European hegemony.” -állítja a szöveg⁷⁰. Az NVS Oroszországgal kapcsolatban kijelenti, hogy az egy állandó, de menedzselhető veszély. Ez az európaiak azon félelmét erősíti meg, hogy Oroszország feltartóztatását, megállítását az európaiak vezetésével kell megoldani, és ebbe az Ukrajna politika is beletartozik. Az amerikai érvelés azon alapszik, hogy Európa sokkal nagyobb gazdasági kapacitással bír mint Oroszország, ezért fel tudja vállalni saját védelmét. Először és elsősorban az európaiak vállára helyezi a stratégiai dokumentum a háború befejezését. Praktikusán nem vonul ki a NATO-ból Trump, de az öt százalékos hozzájárulás megjelenik a dokumentumban, valamint a fontos de korlátozottan amerikai részvétel („critical but more limited”) is helyet kap.

Ezen álláspont természetesen nem újdonság, és erre már Macron elnök stratégiai autonómiája vagy legutóbb Davosban Ed Carney kanadai miniszterelnök korszakváltást, egy USA nélküli új világ beköszöntét leíró beszéde egyértelmű figyelmeztetés volt, de egy hivatalos amerikai dokumentumban látni ezt az álláspontot, már komolysággal bír.

Feltűnő, hogy az NBS nem egyértelműsítette, kire irányul versenytársként a nagystratégia, a NVS azonban megnevezte Kínát és Oroszországot. Ez annál is feltűnőbb, mert a védelmi stratégia szorosan kell hogy kötődjön a nemzetbiztonsági stratégiához, konkrét lépések megfogalmazását kell tartalmaznia. Ez ez esetben csupán felemásan sikerült, mint például Kína esetében, de a konkrétumok is hiányoznak, főleg, ha a Biden-éra dokumentumaival vetjük össze legfrissebb stratégiákat. A 2022-es NVS szerint: Kína a legátfogóbb és komolyabb kihívást jelenti az USA nemzetbiztonságára”, és Biden “stratégiai versenytársként tekintett az ázsiai országra és katonai expanzióját, a regionális rend átalakítására tett lépéseit veszélyesnek tartotta.”⁷¹

“Ézért az NSS utasítja a DoW-t, hogy tartsa fenn a kedvező katonai erőegyensúlyt az Indiai-óceán és a Csendes-óceán térségében. Nem azért, hogy Kínát uraljuk, megalázzuk vagy fojtsuk meg. Éppen ellenkezőleg, célunk ennél sokkal szélesebb körű és ésszerűbb: egyszerűen csak azt akarjuk biztosítani, hogy sem Kína, sem más ország ne tudjon uralni minket vagy szövetségeseinket. Ehhez nem szükséges rezsinváltás vagy más létezésünket fenyegető küzdelem. Inkább egy tisztességes béke lehetséges, olyan feltételekkel, amelyek kedvezőek az amerikaiak számára, de Kína is elfogadhatja és betarthatja. Ez a bölcs alapja Trump elnök előrelátó és reális diplomáciai megközelítésének Pekinggel szemben.”⁷²

Ázsiát tekintve két konkrét biztonsági álláspont körvonalazódik. Amíg a NBS szinte láthatatlanná tette Kínát, az amerikai külpolitika kritikája, példátlan módon, az európai szövetségesekre és értékrendre, belpolitikai szereplőkre irányult, addig a NVS egyértelmű álláspontot fogalmaz meg Kínával kapcsolatban.⁷³ A dokumentum korántsem olyan harcias, mint az első adminisztráció kommunikációja volt, a Biden-féle hozzáállás pedig alapvető szemléletbeli különbséget mutat.

Az erővel való fenyegetés nem Kínának vagy Oroszországnak, hanem, például, Kanadának szól. A hagyományos szövetségesek ilyen nyílt kritikája példátlan egy hivatalos dokumentumban. Az NBS-ből kiolvashatóan a globális szerepvállalás a béketeremtésben jelenik meg, amely olyan

⁷⁰ NVS, 10.o

⁷¹ “China poses the most comprehensive and serious challenge to U.S. national security ... accelerates its space, counter-space, cyber, electronic, and informational warfare capabilities...” 2022 National Defense Strategy of the United States of America Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review, US Department of Defence, <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1183514.pdf>, letöltés: 2026.01.30.

⁷² NVS, 10.o

⁷³ Emlékeztet J.D. Vance alelnök 2025 februári müncheni beszéde, amelyben rendkívül kritikusan szólt az európaiakról. Emily Atkinson: JD Vance attacks Europe over free speech and migration, BBC, 2025.02.15. <https://www.bbc.com/news/articles/ceve3wl21x1o>, letöltés: 2026.01.22.

területekre is kiterjed, amelyek “perifériások a közvetlen alapérdekekre (peripheral to our immediate core interests).”⁷⁴

A nemzetbiztonsági stratégia nem csupán a kereskedelmi kapcsolatok az USA-nak kedvezőbb újrarajzolását, az export előtt akadályok lebontását, a versenyellenes gyakorlatok elleni fellépést, a fair és kölcsönösen előnyös kereskedelmet említi, hanem kijelenti, hogy a “gazdasági biztonság alapvető a nemzetbiztonsághoz”.⁷⁵ A gazdaság kiemelt szerepet kap mindkét dokumentumban, a kritikus ellátási láncok és nyersanyagok tekintetében. A NBS Hamilton elnököt is nevesíti, amikor úgy fogalmaz, hogy a külföldtől való függés a nyersanyagok, alkatrésztek tekintetében, amelyek a védelemhez és a gazdaság működtetéséhez szükségesek, megengedhetetlen.⁷⁶

Kínát az NVS „kihívásnak” nevezi, nem ellenfélnek, mint a Biden adminisztráció hasonló stratégiai dokumentuma, valamint a az első szigetlánc (island chain) védelmét nevesíti. A NVS kiszélesíti a kínai és amerikai hadseregek közti kommunikációt annak érdekében, hogy a konfliktust hűtse, valamint stratégiai stabilitást hozzon, mindamelllett, erős védelmet ígér az első szigetláncnak (strong denial defence). Míg az NBS, az európai szuverenitást sértve, az európai belpolitikával is foglalkozott meg ideológiai indíttatású véleményt, Kína vagy Oroszország nem kap ilyen kritikát. (Az európai liberális demokrácia elleni egyértelmű kihívás az NSC azon kitétele, amely az európai nemzeteken belül az európai irány elleni ellenállásra” buzdít.)⁷⁷

Az NVS-ben egyáltalán nem szerepel a legkényesebb terület, Tajvan kérdése.⁷⁸ Dél-Korea, az USA hagyományos ázsiai szövetségese is magára marad. Amerika rá rója Észak-Korea kordában tartásának fő feladatát, hivatkozva gazdasági és katonai potenciáljára, hasonlóképpen járva el, mint Európával. A védelmi dokumentum nem csak a Panama csatornát, de az Amerikai-öblöt⁷⁹ vagyis a Mexikói öblöt nevesíti és természetesen Grönlandra is kitér. Trump jóhiszeműen kíván kooperálni a szomszédaival, Kanadától Közép- és Dél-Amerikán át, állítja a dokumentum, ahol nem, „mi készek vagyunk fókuszált határozott akcióra, amely konkrétan elősegíti az amerikai érdekeket”, ami elvileg nyílt beavatkozás, a szuverenitás megsértése is lehet a venezuelai események fényében.

Grönland nem csupán mint stratégiai kiemelt terület, a kínaiak és oroszok elleni feltartóztatás miatt fontos, hanem az európaiak geostratégiai fordulata miatt is: a konfliktussal Trump eléri, hogy a stratégiai autonómia mellett egyértelműen köteleződjön el Európa, az európaiak maguk akarják a tehetviselés és a vezető szerep felvállalását.

Afrika, amely a kínai és orosz térnyerés fókuszában van, nem kap nagy figyelmet. Az amerikai segélyek leépítése már megmutatta, hogy Afrika jóléte perifériális kérdés az adminisztráció számára, a NVD a terrorizmus elleni harc terepeként, vagyis szűken vett biztonsági kérdésként tekint rá.⁸⁰ A NBS tízszer, a legutolsó fejezetben említi a kontinentet, mint a “liberális ideológia” évtizedes terjesztőjét, ami különleges felfogást tükröz.⁸¹

Az NVS-ben a “béke az erő által” (peace through strength) politikája az elrettentésre, hiteles erődemonstrációra helyezi a hangsúlyt. A defenzív megközelítés az utolsó fejezet hadiiparfejlesztési koncepciójában is visszaköszön. A fejlesztés egyrészt, a decoupling helyett a de-risking szellemében

⁷⁴ NBS, 13.o.

⁷⁵ *ibid.*

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ A prioritások felsorolásáról ld. NSC 25-26.o Cultivating resistance to Europe’s current trajectory within European nations;

⁷⁸ A Tajvan-kapcsolatokról szóló törvény „stratégiai kétértelműséget” teremt azzal, hogy nem határozza meg, hogy az Egyesült Államok megvédené-e Tajvant egy Kínai Népköztársaság által indított támadástól. 2025 februárjában Kína Tajvant erőszakkal elfoglaló politikájáról azt mondta, hogy „Erről soha nem nyilatkozom”, „Soha nem akarok ilyen helyzetbe kerülni.” 2025 februárjában Marco Rubio „Ellenezzük Tajvan státuszának bármilyen erőszakos, kényszerített, kényszerítő megváltoztatását.”

Az Egyesült Államok Tajvan védelmének támogatása magában foglalja a fegyverátadást, a kétoldalú védelmi párbeszédet és tervezést, valamint az Egyesült Államokban és Tajvanon végzett kiképzési tevékenységeket. Tajvan: Háttér és az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok. <https://www.congress.gov/crs-product/IF10275,2025.08.15>, letöltés: 2026.01.28.

⁷⁹ A Mexikói-öblöt Trump Amerikai-öböllé nevezte át, világossá téve, hogy a “közel külföld” amerikai érdekszféra.

⁸⁰ NVS, 20.o. Afrikát a dokumentum mindössze kétszer, alig több, mint hat sorban említi.

⁸¹ NBS, 29.o.

a saját kapacitások bővítését jelenti. Másfelől, a védelmi ipar fejlesztése az USA területének védelmére koncentrálna. A Biden-féle külpolitika szorosan összefüggött a belpolitikai, gazdasági növekedés elérésével, ez bár más dimenzióban, a trumpi dokumentumokra is jellemző: a protekcionista vámpolitika és az industrializáció a trumpi külpolitika eszköztárába tartozik.

Chris Kremidas-Courtney megfogalmazása szerint a védelem az "integrált elrettentéstől a prioritások világos hierarchiája felé" mozdult el. Az Egyesült Államok területének és a nyugati hemiszférának a védelmét jelenti, amelyet az arany kupolák védelmi rendszerével, légi és rakéta a védelmi rendszerrel kívánnak megvalósítani, valamint kulcsfontosságú területeket (key terrain) nevesít (Pl. Grönland, Panama-csatorna, „Amerikai-öböl”) az, amelyeket fokozottan véd. A NVS kifejezetten nevesíti a narkoterrorizmus elleni harcot, amely a Maduro elleni fellépés igazolásaként szolgált. Trump elnök januárban már Mexikóval szemben is erős kritikát fogalmazott meg, szintén a drogkereskedelem segítése miatt.⁸²A narcoterrorizmus közvetlen, szinte egzisztenciális veszélyként való bemutatása inkább politikai, semmint nemzetbiztonsági elemként értékelendő.

KONKLÚZIÓ

Bár kommunikációjában a legerősebb, legnagyobb hatalom ambíciója megmarad, de Amerika magát mégis, kimondatlanul úgy láttatja, mint amely hatalom nem akar/képes globálisan helyállni, egy a nagyhatalmak közül, amely szűken vett nemzeti érdek alapján lép fel. Nincs rivalizálás, feltartóztatás, legfeljebb elrettentés, deeszkaláció, ahogy azt a kínai viszony is mutatja.

A helyzetértékelés magva azonban megdöbbenő: a dokumentum írói leszögezik, hogy Kínát nem mint politikai projektet látják, csupán gazdasági versenytársként tekintenek rá. Amerika mintha nem látná, hogy az a multilaterális intézmények, a Globális Dél vezetői szerepét célozza meg, és bár nem exportálja politikai rendszerét, de gazdasági befolyásával képes aláásni a demokráciákat, felkarolhat stratégiai befolyásért küszködő vagy elbukott államokat (failing, failed states). A gazdasági verseny semlegesítésével, felosztással, érdekszférák kijelölésével a hegemonia véglegesen nem kerülhető el, az erőegyensúly nem tartható fenn. A kritikátlanság részben mégis érthető: Amerika nincs kész, nem versenyképes, nem egységes, lobbik és személyes elnöki preferenciák által kiépített, egyre inkább autoriterebb rendszer riasztó a világ számára. Oroszország, amely amerikai segítség nélkül jelenleg nem állítható meg, nem kap valódi kritikát, a hódítót elsősorban az európaiaknak kell megállítania.

Az „erő általi béke” és az *America First* szlogene mögött megbújik nem csupán a világ vezetésére való hajlandóság felmondása, hanem annak a beismerése, hogy „egyedül nem megy”, a feladatokat delegálni kell. A konzekvencia levonása, az, hogy egy újragondolt és megerősített szövetségi rendszer a nagyhatalmi vezetést segíti, nem gyengíti, elmarad. az *America First* elv sorvezetőként vonul át a szövegeken, a szövetségesek – amelyek valóban „leányvállalatként működnek” kiszolgálói az amerikai érdekeknek. A szövegekből egy olyan Amerika képe rajzolódik ki, amely nem tartós szövetségi rendszerekre, hanem inkább regionális, heterogénebb, ad hoc feladatmegoldásra készül.

A meghívásos birodalom, vagyis a globális intézményrendszert, szabályokon alapuló rendet, diplomáciai rendezést vagy épp rendteremtést (ld. katonai beavatkozás a Balkánon vagy épp a terror elleni háborút) jelentett.

Az USA vezetése hibázik, amikor nem kihasználja Európa potenciálját Kína ellen, hanem feldarabolná az Uniót, egymás ellen ugrasztaná a nemzetállamokat. A trumpi logika, könnyebb tárgyalópartnert kapna, ha egyes államokkal tárgyalna, bilaterálisan tárgyalna, mint egy üzleti tárgyaláson, mint egy 500 milliós piaccal alkudozna. Ez, és a liberális demokráciák, a globalista EU kritikája ideológiailag érthető, de kontraproduktív lehet. Kérdés, hogy a szuverenista populizmus

⁸² Az USA a mexikói drogkereskedelem elleni fellépésével kapcsolatos politikájáról lásd: Trump wants Mexico to ‘take out the cartels.’ Here’s why that’s so hard, CNN, 2026.01.09. <https://edition.cnn.com/2026/01/09/americas/analysis-mexican-drug-cartels-trump-intl-latam> letöltés:2026.01.28.

támogatása hogyan egyeztethető azzal össze, hogy végső soron az USA beavatkozik a belügyekbe, sérti a nemzeti szuverenitást.

Az üzletember “mindent visz”, nulla összegű logikája áll feloldhatatlanul szemben a tárgyalásos, nem többségi, hanem érdekeszámításos, kompromisszumképes tárgyalástechnikával. De miért a nem csupán asszertív, hanem agresszív kommunikáció? Valóban az erőből fakad az expanzionista logika?

Az Amerika elsőbbségét hirdető mindkét dokumentum azt tükrözi, hogy Amerika az utolsó pillanatban van abban, hogy megőrizze elsőbbségét, kivonul a globális vezető szerepből annak érdekében, hogy megreformálja politikáját, megőrizze a szűken vett, a nyugati féltekére vonatkozó nemzetbiztonsági érdekeit. A kérdés, hogy ez a visszavonuló, részben izolacionista szerep – az NVS bármennyire is utasítja ezt vissza – mennyiben teszi stabilabbá a világrendet, és benne az USA-t, hiszen az a vákuum, amelyet az amerikai visszavonulás teremt, rövidtávon, teljes mértékben nem kompenzálható, például az európai védelem terén.

Másfelől, a realista és fókuszált külpolitika azokra a régiókra figyel, különösen Kínára és Oroszországra, amelyek a liberális világrend legfőbb revizionistái. Emellett, azt is ki kell emelni, hogy az új amerikai nagystratégia, amely nem egy szolgáltató birodalmat éleszt újjá, kérdéses, hogy képes lesz-e olyan előnyöket garantálni, amelyek a szűken vett érdekek mentén érdekeltté tesznek más államokat a kooperációban. A konfrontatív amerikai álláspont, amely a büntetések és fenyegetések, semmint a jutalmak és előnyök nyújtása zellemében fogalmaz, pont az ellenkezőjét éri el mint ami a célja: nem akadályozza meg a kínai térnyerést, a Kína vezetésével kialakuló új hatalmi átrendeződést. Az amerikai-kínai közeledés, a deeszkaláció még nem elégséges feltétele annak, hogy Amerika szövetségesei továbbra is lojálisak maradjanak a világvezető hatalmához. Ez annál is problematikusabb kérdés, mivel a kínai hatalom nem fenyegetéssel, hanem a gazdasági előnyök soft powerként való használatával él, sikerrel. (Erre példa az európai, kanadai közeledés Kína felé.)

Ideológiai szempontok, a demokrácia állapota, a bukott államok helyzete vagy nemzetépítési törekvések hiányoznak a szövegből. A globális jószágok (global commons), globális ügyek iránti elkötelezettség szintűgy.

Az amerikai külpolitika Washingtonból néz rá a világra, olyan, mintha annak nem része lenne. Problémákat csak saját prizmáján át lát, közös problémák csak a szűken vett nemzetbiztonsági önérték logikáján keresztül oldhatók meg az összekötött, multipoláris, konfliktusokkal terhelt világban.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] 2022 National Defense Strategy of the United States of America Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review, US Department of Defence, <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1183514.pdf>, letöltés: 2026.01.30.
- [2] Andrew Jackson's Foreign Policy: Diplomacy and Conflict in the 19th Century <https://www.usahistorytimeline.com/pages/andrew-jackson-s-foreign-policy-diplomacy-and-conflict-in-the-19th-century-a21472ef.php> letöltés: 2026.01.30.
- [3] Atkinson, Emily (2025): JD Vance attacks Europe over free speech and migration, BBC, 2025.02.15. <https://www.bbc.com/news/articles/ceve3wl21x1o>, letöltés: 2026.01.22.
- [4] Csizmazia, Gábor- Eszterhai, Viktor- Tárnok, Balázs (2025): The Impact of Trump 2.0 on Europe's Position in the Transforming World Order John Lukács Analyses on Global Affairs 2025:1 1-10. https://www.uni-nke.hu/document/en-jli-uni-nke-hu/JL%20Analyses%20on%20Global%20Affairs_2025%201.pdf
- [5] Fehér, Zoltán (2023): Realizmus, liberalizmus és stratégiai versengés Az Amerikai Egyesült Államok nagystratégiája a Biden-adminisztráció idején Realism, Liberalism, and Strategic Competition. The Grand Strategy of the United States during the Biden Administration *Külgügyi Szemle*, 2023.4.3, 28-44. <https://hiia.hu/wp-content/uploads/2024/02/3-Fehér-Zoltan.pdf>, letöltés: 2025.12.26.
- [6] Feller, Daniel: Andrew Jackson: Foreign Affairs, Miller Center, letöltés: 2026.01.30.

- [7] Herman János: Vázlat a világ felosztásához *Élet és irodalom*, *ZTIKA - LXIX. évf. 51–52.*, 2025. december 18. letöltés: 2025.12.15., <https://www.es.hu/cikk/2025-12-18/herman-janos/-vazlat-a-vilag-felosztasahoz-.html>
- [8] Magyarics Tamás (200): Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Budapest, Eötvös József könyvkiadó.
- [9] Magyarics, Tamás (2024) *Külpolitikai döntéshozatal*. In: Az Amerikai Egyesült Államok politikai rendszere. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, pp. 217-234.
- [10] Tajvan: Háttér és az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok. <https://www.congress.gov/crs-product/IF10275>, 2025.08.15., letöltés: 2026.01.28.
- [11] USA Nemzetbiztonsági Stratégia (NBS), <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security>
- [12] USA Nemzeti Védelmi Stratégia (NVS): <https://media.defense.gov/2026/Jan/23/2003864773/-1/-1/0/2026-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY.PDF>

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGEI:

Dr Pál Monika Éva, főiskolai docens
palmonika2025@gmail.com
Tomori Pál Főiskola
1223 Budapest, Művelődés u. 21-27.

AZ ÓVATOSSÁG ELV ALKALMAZÁSÁNAK A BESZÁMOLÓ ÁLTAL NYÚJTOTT MEGBÍZHATÓ ÉS VALÓS ÖSSZKÉPRE GYAKOROLT HATÁSA

THE EFFECT OF THE APPLICATION OF THE PRUDENCE PRINCIPLE ON THE TRUE AND FAIR VIEW PRESENTED BY THE FINANCIAL STATEMENTS

SUHÁNYIOVÁ Alžbeta – SUHÁNYI Ladislav

Absztrakt

A megbízható és valós összkép elvét tiszteletben tartja a nemzetközi harmonizáció minden formája és az egyes országok számviteli szabályozása is. Ezen elvnek jelentősége a számvitel információs funkciójából ered. A számvitelt, különösképpen annak végtermékét – az éves beszámolót, olyan hatékony információnyújtási és közvetítési eszközként kell értelmezni, ami alapján a felhasználó egy adott gazdálkodó éves beszámolójában szereplő információk alapján döntéseket hoz. Ezért nagyon fontos, hogy az éves beszámoló hasznos, semleges és elfogulatlan információkkal lássa el a felhasználót. Ahhoz, hogy a felhasználó felelős döntést tudjon hozni, ismernie kell a beszámolóképzés azon kiindulópontjait, amelyek befolyással vannak a kimutatott információkra. Elmondhatjuk, hogy az óvatosság elv alkalmazása jelentősen befolyásolja az éves beszámolóban kimutatott információkat. A szlovák számviteli jogszabályok előírásait figyelembe véve, a tanulmány rámutat a megbízható és valós összkép elérése érdekében betartandó óvatosság elvére, ennek jelentőségére, ismerteti a két alapelv kapcsolatát, magyarázatot ad arra, hogy az óvatosság elv betartása milyen kihatással van az éves beszámolóban kimutatott információk terjedelmére és a kimutatott tételek értékelésére.

Abstract

The principle of *true and fair view* is respected by all forms of international harmonization as well as by the accounting regulations of individual countries. The significance of this principle stems from the informational function of accounting. Accounting, and in particular its end product – the annual financial statements – must be understood as an effective tool for providing and conveying information, on the basis of which users make decisions based on the information contained in a given entity's annual financial statements. Therefore, it is very important that the annual financial statements provide users with useful, neutral, and unbiased information. In order to make informed decisions by the users, they must be familiar with the underlying principles of financial statement preparation that influence the information presented. It can be said that the application of the principle of *prudence* significantly influences the information presented in the annual financial statements. Taking into account the provisions of Slovak accounting legislation, this study highlights the principle of prudence that must be followed to achieve the true and fair view, and underlines its significance; it describes the relationship between these two fundamental principles and explains how adherence to the principle of prudence affects the scope of the information presented in the annual financial statements and the valuation of the items reported.

Kulcsszavak: megbízható és valós összkép, óvatosság elve, értékcsökkenés, értékvesztés, céltartalékok.

Keywords: true and fair view, prudence principle, amortization, depreciation, provision.

BEVEZETÉS

A piaccgazdaságban a számvitel legfontosabb célja, hogy megbízható és valós összképet adjon a gazdálkodó gazdasági realitásáról. Ezért a kettős könyvvitelt vezető gazdálkodónak az üzleti év utolsó napjára, mint fordulónapra, beszámolót kell készítenie, amely részei a mérleg, eredménykimutatás és kiegészítő melléklet. Kardos (2011) szerint a mérleg és az eredménykimutatás kizárólag számszaki adatokat közöl a törvény által előírt szerkezetben, a kiegészítő melléklet pedig a számszaki adatokon túl szöveges értékeléseket, magyarázatokat is tartalmaz, kiegészítve és teljessé téve ezzel a beszámolóból nyerhető információkat, és ezzel biztosítva a beszámolóval szembeni alapelvárást: a tájékoztatást.

Az egyes országok számviteli szabályozása közvetlen kihatással van a gazdasági események elszámolására és a beszámolóban történő kimutatására. A megbízható és valós összkép a számviteli előírásokban megszabott általánosan elfogadott számviteli alapelvek és számviteli eljárások helyes alkalmazásának eredménye. Szlovákiában az érvényben lévő 431/2002. számú számviteli törvény (a továbbiakban csak számviteli törvény) rendelkezései által kerül szabályozásra a beszámolóban és a könyvekben érvényesülő megbízható és valós összkép elve, azonban a számviteli információk általános tartalmára az általánosan elfogadott számviteli alapelvek vannak jelentős hatással. Az általánosan elfogadott számviteli alapelvek határozzák meg a beszámoló alapvető összetevői azonosítására, értékelésére és bemutatására vonatkozó előírásokat. Ezek minden egyes ország jogszabályában szerepelnek, azonban az egyes országok számviteli szabályozása eltérően definiálja a beszámoló összetevőit ill. elemeit, eltérően értékeli és mutatják ki az egyes eszközök és kötelezettségek tételeit. Ezért elmondhatjuk, hogy ha ugyanaz a gazdálkodó, aki a számviteli időszak ugyanazon tranzakcióit bonyolítja le, de eltérő szabályok szerint készíti beszámolóját, az eszközök, kötelezettségek, saját tőke, költségek vagy bevételek bemutatása az alkalmazott számviteli szabályoktól függően eltérő lehet (Farkas 2020)

Az óvatosság elve azon általánosan elismert számviteli alapelvek közé tartozik, amelyek alkalmazása jelentősen befolyásolja a beszámoló alapvető összetevőinek és tételeinek (eszközök, kötelezettségek, saját tőke, költségek, bevételek, eredmények), valamint az egyéb eszközök és egyéb kötelezettségek azonosítását, értékelését és bemutatását. Univerzális érvényességgel bír, változó mértékben és intenzitással alkalmazják gyakorlatilag nemcsak minden ország számviteli rendszerében, de a nemzetközi számviteli jogszabályokban is (Suhányi 2014).

Az óvatosság elvének betartása a pénzügyi számvitelben abból fakad, hogy minden gazdálkodónak óvatosságnak kell lenni tevékenysége során. Tevékenységét gyakran bizonytalanság és az ebből eredő kockázat kíséri, azonban szükséges, hogy ez tükröződésre kerüljön a könyvekben és a beszámolójában is. Az óvatosság elve Pál (2006) szerint abból indul ki, hogy a nem realizált eredmény ne legyen adó-, illetve osztalékfizetés alapja, ne lehessen a vállalkozás saját tőkéjét felélni, ebből a szempontból a tulajdonosok és a befektetők védelmét szolgálja. A fentiekből következtethető, hogy a beszámolóban nemcsak a ténylegesen bekövetkezett veszteséget kell kimutatni, hanem az összes jövőben várható veszteséget és várható kockázatot is. Ezzel szemben a várható, de bizonytalan bevételeket (nyereségeket) nem kell elszámolni és kimutatni, kivéve, ha a szabályzat előírja. Ezek csak akkor kerülnek elszámolásra és kimutatásra, amikor ténylegesen be is következnek. Ezt a megközelítést realizációs elvnek nevezzük. Ebből kifolyólag elmondható, hogy az óvatosság elvének betartásakor másként kerül megítélésre a nem realizált nyereség (nem számolják el a könyvekben és nem mutatják ki a beszámolóban), és másként a nem realizált veszteség (elszámolják a könyvekben és kimutatják a beszámolóban). Ezt az elvet imparit elvnek (eltérő megítélés) nevezik (Šlosárová 2016). Az óvatosság elvével kapcsolatosan az alacsonyabb ár elve is érvényesül. Ezen elv szerint a mérlegben az eszközök alacsonyabb áron kerülnek kimutatásra, ami lehetővé teszi, hogy a nem realizált veszteséget kimutatják, a nem realizált nyereséget nem mutatják ki. Az óvatosság elve a realizációs, az imparit és az alacsonyabb ár elve mellett magában foglalja az értékmegvilágítás elvét is, ami azt jelenti, hogy bizonyos esetekben nem a mérlegfordulónapján, hanem a beszámolókészítés napján érvényes információkat kell figyelembe venni. A szlovák számviteli előírás nem nevesíti a realizációs elve, az imparit elve, az alacsonyabb ár elve és az értékmegvilágítás elve kifejezéseket (Farkas 2020).

Az óvatosság elve egyben a gazdálkodó olyan hozzáállását jelenti bizonytalan körülmények között készített becsléseknél, amely az eszközöket és a bevételeket nem értékeli túl, a kötelezettségeket és a költségeket pedig nem értékeli alá. A számvitelben az óvatosság célja az, hogy megakadályozza a kockázatok és veszteségek átvitelét a jövőbe (Šlosárová 2016).

Az óvatosság elve betartásának fontossága a beszámolóban bemutatott információk szempontjából vitathatatlan. Az elvet nem csak a könyvelők és beszámolókészítők kötelesek munkájuk során betartani, de a felhasználók jogos elvárása is, hogy a beszámoló ezen elvvel összhangban legyen elkészítve (Škoda 2005).

A számviteli beszámolóban közzétett információkra Szlovákiában a számviteli törvényen kívül kihatással van a 23054/2002-92. számú pénzügyminisztériumi intézkedés, amely részletesen szabályozza a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások számviteli eljárásait és az általános számviteli keretet (a továbbiakban: „számviteli eljárások”), valamint azok a szabályozó intézkedések is, amelyek összefüggésben vannak a számviteli beszámolót készítő gazdálkodó méretcsoportok szerinti felosztásával és az IFRS standardok szerint készített beszámolóval. Természetesen, legrészletesebb információkat a nagyvállalkozásoknak és a közérdeklődésre számot tartó gazdálkodóknak kell közzétenni beszámolóikban, összhangban a MF/23377/2014-74. számú pénzügyminisztérium intézkedés előírásaival (a továbbiakban: „nagyvállalkozások és közérdeklődésre számot tartó gazdálkodók beszámolóinak készítésre vonatkozó intézkedések”). Ez az intézkedés előírja a nagyvállalkozások és a közérdeklődésre számot tartó gazdálkodók egyedi számviteli beszámolójának részleteit és az egyedi beszámolóban szereplő információk közül a közzéteendő információk körét, valamint meghatározza azokat a gazdálkodókat, akik az IFRS standardok szerint készítik beszámolójukat. A jelen tanulmány témáját főként a számviteli törvénynek, a számviteli eljárásoknak, és a nagyvállalkozások és közérdeklődésre számot tartó gazdálkodók beszámolóinak készítésre vonatkozó intézkedések figyelembevételével dolgoztuk fel. E jogi normákon kívül szakkönyvekben és szakmai folyóiratokban megjelent cikkekre is támaszkodtunk, amelyek az Irodalom részben feltüntetésre kerülnek.

A kutatás fő célja megvizsgálni és értékelni az óvatosság elve betartásának fontosságát, ennek a megbízható és valós összképre való hatását, a két alapelv közötti összefüggéseket, az óvatosság betartásának a beszámolóban kimutatott információkra gyakorolt hatását. Kutatásunk során a szlovák számviteli szabályozásokat vesszük figyelembe.

1. AZ ÓVATOSSÁG ELV JELENTŐSÉGE AZ ÉVES BESZÁMOLÓ MEGBÍZHATÓ ÉS VALÓS ÖSSZKÉPÉNEK ELÉRÉSE ÉRDEKÉBEN

A megbízható és valós összkép elve a legmagasabb szintű alapelvnek tekinthető és minden más számviteli alapelv ennek alá van rendelve. Megilleti tehát a fölérendelt kritérium státusza, mivel kiemelkedő jelentőséggel bír a jelenlegi és potenciális tulajdonosok, befektetők, hitelezők és más felhasználók döntéshozatala szempontjából. Az éves beszámolót úgy kell elkészíteni, hogy a vállalkozási tevékenység folytatásának feltételezése érvényesüljön, vagyis a vállalkozás belátható ideig, viszonylag változatlan formában fenn tudja-e tartani tevékenységét (Pál 2006). Ez azt jelenti, hogy a vállalkozó köteles a számviteli alapelveket és módszereket olyan módon alkalmazni, ami a tevékenységének folytatásán alapul és nincs olyan tény, ami ebben a tevékenységben korlátozná vagy megakadályozná a közeljövőben, legalább a mérlegfordulótól számított 12 hónapon belül. Abban az esetben, ha a gazdálkodó olyan információval rendelkezik, amely szerint ilyen tény fennáll, köteles megfelelő elszámolási módszert alkalmazni és erről a kiegészítő mellékletben a felhasználót tájékoztatni.

A vállalkozás folytatásának elve a többi általánosan elfogadott számviteli alapelvek betartásával biztosított, ideértve az óvatosság elvét is. A vállalkozási tevékenység folytatása mindig bizonytalansággal és kockázattal jár, amit a jövő elkerülhetetlenül magával hoz.

Az óvatosság elve és a vállalkozás folytatásának elve közötti kapcsolat

A bizonytalanság, a kockázat, valamint a jövőbeni jólétre törekvés készíti a gazdálkodókat az eszközök, kötelezettségek és gazdasági eredmények óvatos kimutatására, amire elsősorban az eszközök és kötelezettségek értékelésével és kimutatásával kapcsolatos szabályok szolgálnak. A tevékenység folytatásának elve érvényesítése befolyásolja a számviteli beszámolóban szereplő tételek terjedelmét és tartalmát. Abban az esetben, ha a vállalkozó a jövőben nem tudja fenntartani vállalkozási tevékenységét, nincs értelme tartalékok képezni a jövőbeni kiadásokra, csökkenteni a gazdasági eredményt a várható jövőbeni veszteséggel, a bevételek és a költségek időbeli elhatárolásának. Ezen elv betartása alapján a felhasználók arról is információt kapnak, hogy képes lesz-e a vállalkozó a jövőben gazdasági hasznot húzni a jelenlegi vagyoni potenciálból. Kovanicová (2005) szerint ennek igénye vezet ahhoz, hogy például a mérleg az eszközök, a kötelezettségek és a saját tőke mérlegfordulónapi állapotát fejezi ki, szem előtt tartva a jövőt is. Ez az oka annak, hogy a

haszonnövekedési vagy haszoncsökkenési szempont be lett építve az eszközök, a kötelezettségek, a költségek és a bevételek definícióiban is. Az, hogy ezeket az alapfogalmakat hogyan definiálják a szlovák számviteli jogszabályok, kulcsfontosságú a számviteli beszámoló alapvető összetevőinek azonosítása és későbbi bemutatása szempontjából. Az eszközök és kötelezettségek definiálásakor a számviteli törvény olyan kifejezéseket is használ, mint a „szinte biztos”, „valószínű”, „megbízható értékelés”, ezek azonban már külön-külön nem kerültek definiálásra. Az IFRS-ben feltüntetett jelentésükkel azonosítjuk őket, mivel ezeket a fogalmakat innen vettük át.

Az értékelések megbízhatósága, a hatályos számviteli jogszabályok szerint, fontos kritérium nemcsak a beszámoló alapelemeinek definiálásakor, de a tények megbízható és valós összsképe biztosításakor is. A múltbeli értékről könyv szerinti értékre történő változtatáskor kulcsfontosságú az óvatosság elvének betartása, mivel az eszközök és kötelezettségek értékelésénél alapként szolgál a múltbeli érték elvének betartása. A múltbeli érték arra az időszakra vonatkozik, amikor az eszköz bekerült és amikor a kötelezettség keletkezett. A múltbeli érték bizonyítható, könnyen ellenőrizhető és ezért megbízható. Ez az oka annak, hogy a számvitel – kivételektől eltekintve – ma is múltbeli bekerülési értékelésen alapul. Annak érdekében, hogy minél realisabb legyen a mérlegfordulónapkor kimutatott érték, az értéket könyv szerinti értékre kell módosítani. A számviteli törvényben meghatározott esetekben az óvatosság elve nem érvényesül, a reális értékelés a valós érték elv alkalmazását igényli. Erre azért van szükség, hogy a beszámolóból származó információk felhasználói relevánsabb információkkal rendelkezzenek mérlegfordulónapkor (Šlosárová 2020). A kimutatott információk hasznossága közvetlenül függ a beszámoló tárgyát képező tételek értékelési módszerétől. A számvitelben felmerülő értékek informatív jellege gyakorlatilag az egyes eszközök és kötelezettségek választott értékelési módszerétől függ. Az értékelési módszer befolyásolja az adott gazdálkodó pénzügyi elemzésének minőségét és szintjét.

A fentiek alapján elmondható, hogy a szlovák számviteli jogszabályokban az óvatosság elve főként az alapfogalmak meghatározásában, az értékelésre, az értékcsökkenésre, az értékvesztésre, az értékhelyesbítésre és a tartalékképzésre vonatkozó rendelkezésekben kerül kifejtésre.

2. AZ ÓVATOSSÁG ELV HATÁSA AZ ÉVES BESZÁMOLÓBAN KIMUTATOTT INFORMÁCIÓK TERJEDELMÉRE

Az óvatosság elve már a számviteli törvényben megjelent alapfogalmak definícióiban is kifejezésre jut, amelyek alapján azonosítjuk a számvitel tárgyát képező tényeket. Szükséges, hogy a gazdálkodó felismerje és megállapítsa, vajon egy adott tény megfelel-e az eszközök, a kötelezettségek, a ráfordítások és a bevételek definíciójának, hogy ezt a könyveiben elszámolhassa és a beszámolójában kimutathassa. Az eszközök és a kötelezettségek definícióiban bizonyos aszimmetria figyelhető meg. Az eszközök esetében a jövőbeni gazdasági haszon „szinte biztos” növekedését, a kötelezettségek esetében pedig csak a jövőbeni gazdasági haszon „valószínű” csökkenését kell figyelembe venni, ami megfelelő olyan óvatos vállalkozó elképzelésének, aki nem fogja magát gazdagabbnak feltüntetni, mint amilyen valójában. A „szinte biztos” követelmény szigorúbb, mint a „valószínű” követelmény, ezért van az óvatosság elve kihatással a beszámolóban szereplő tételek terjedelmére.

Azok az eszközök és kötelezettségek, amelyek nem felelnek meg az eszközök és kötelezettségek definíciójának, egyéb eszközöknek és egyéb kötelezettségeknek nevezzük, és ezek a mérlegben nem kerülnek kimutatásra, így nem befolyásolják a saját tőke nagyságát. Az egyéb eszközök és egyéb kötelezettségek a kiegészítő mellékletben kerülnek kimutatásra és ezek a pénzügyi helyzet értékelése szempontjából jelentősök. Ezzel a gazdálkodó eleget tesz a beszámoló megbízható és valós összkép nyújtás kötelezettségnek és a tevékenység folytatásának elve betartásának. Általánosságban elmondható, hogy a beszámolóban közölt információk megbízható és valós összkép függvényében készülnek. A nagyméretű gazdálkodó és a közérdeklődésre számot tartó gazdálkodó éves beszámolójának elkészítését szabályzó pénzügyminisztériumi rendeletből következik, hogy az egyéb eszközök és egyéb kötelezettségek alatt függő eszközöket, függő kötelezettségeket, egyéb pénzügyi kötelezettségeket, valamint mérlegen kívüli számlákon megjelenő tényeket kell érteni.

A függő eszközök (pl. szolgáltatási szerződésekből, biztosítási szerződésekből, koncessziós szerződésekből, licenyszerződésekből származó jogok) és a függő kötelezettségek (pl. bírósági határozatokból, nyújtott garanciákból származók) esetében ezek értékét is fel kell tüntetni. Az óvatosság elve szempontjából fontosabb a függő kötelezettségek kimutatása, mint a függő eszközök kimutatása.

A függő kötelezettségektől szükséges megkülönböztetni az egyéb pénzügyi kötelezettségeket (pl. operatív lízingből eredő kötelezettségek, jogi és szerződéses kötelezettségek bizonyos mennyiségű termék átvételére, beruházásokra és nagyobb javítások elvégzésére), mivel ezek két különálló, jellegükben eltérő kötelezettségcsoportot képviselnek. Ezek a kötelezettségek mérlegfordulónapkor már fennállnak, azaz a szerződések már megkötöttek. Nem kerülnek feltüntetésre azok a kötelezettségek, amelyek csak a fontolgatás tárgyát képezik (Farkas 2020). Figyelembe véve a lényegesség elvét, a gazdálkodó csak akkor köteles a kiegészítő mellékletben az egyéb pénzügyi kötelezettségeket bemutatni, ha azok lényeges összegű tételek.

Az egyéb pénzügyi kötelezettségekkel kapcsolatos információk kimutatásával a felhasználók tájékoztatást kapnak a gazdálkodó által bevállalt jövőbeni kiadásokról, és ezért minden bizonnyal ezek befolyásolják a gazdálkodó jövőbeli pénzügyi helyzetét.

A mérlegen kívüli számlákon bejegyzett tényekkel (pl. bérbe adott eszközök, megőrzésre átvett eszközök, esedékességig fizetési eszközként felhasznált váltók) kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy ezek olyan tények, amelyek a számviteli könyvekben nem kerülnek elszámolásra, azonban ezek a tények ismerete fontos a gazdálkodó vagyoni-jogi helyzetének és felhasználható gazdasági erőforrásainak megítélésakor. Tekintettel a lényegesség elvére, a kiegészítő mellékletekben csak olyan információkat kell közölni, amelyek a gazdálkodó számára lényegesek.

Az óvatosság elv érvényesítésének fontos eszköze a tartalékképzés is. A tartalékképzés különleges státusza abban rejlik, hogy a tartalékokat bizonytalan időtartamú vagy összegű kötelezettségeknek kell tekinteni. Elszámolásuk és kimutatásuk fontos nemcsak a számvitel teljessége szempontjából, de az eredmény helyes kiszámítása szempontjából is, mivel a tartalékok alatt a gazdálkodó olyan létező kötelezettségeit kell érteni, amelyek a jövőben csökkenteni fogják a gazdálkodó gazdasági hasznát. A tartalékokat meg kell különböztetni függő kötelezettségektől. Az, hogy tartalékokról vagy függő kötelezettségekről van-e szó, az egyik legnehezebb dolog. Ez az egyik olyan terület, ami a vezetőség oldaláról ítéloképességet igényel. Mind a céltartalék, mind a függő kötelezettség egy múltbeli esemény eredményeként keletkezik, azonban a céltartalék egy jelenlegi kötelezettséget jelent és valószínűleg csökkenti a jövőbeni gazdasági hasznot és megbízhatóan értékelhető. A függő kötelezettség egy múltbeli eseményen alapuló potenciális kötelezettségként vagy jelenlegi kötelezettségként keletkezik, és nem valószínű, hogy a kötelezettség teljesítésével gazdasági haszonvesztés jön létre vagy a kötelezettség összegét nem lehet megbízhatóan megállapítani. A tartalékokat a mérlegben a többi kötelezettségtípustól elkülönítve kell kimutatni.

A beszámolóban kimutatott információk terjedelmét és tartalmát az is befolyásolja, hogy a gazdálkodó milyen információkról szerzett tudomást a beszámoló elkészítésének napja előtt. Ezzel a mérlegelés egyik legfontosabb elve érvényesül – az értékmegvilágosításának elve. Ez különösen fontos a számvitel tárgyát képező tények megbízható és valós összképének elérése szempontjából. A mérlegfordulónap és a mérlegkészítés napja közötti időszakban kétféle információhoz jut a gazdálkodó, nevezetesen olyan információhoz, amely rávilágít azokra a tényekre, amelyek a mérlegfordulónapig következtek be (ezeket a tényeket figyelembe kell venni a tárgyévre vonatkozó mérlegben, ezek az úgynevezett korrekciós zárszámadási gazdasági események), és olyan információhoz, amely rávilágít a mérlegfordulónap után, de még a mérlegkészítés előtt bekövetkezett gazdasági eseményekre (ezeket nem szabad figyelembe venni a tárgyévi mérlegben, mivel csak az új üzleti évben történtek meg). A beszámoló szempontjából a második típusú eseményeket jelentős és jelentéktelen eseményekre kell osztani. A jelentős eseményekről (amelyeket a mérlegben vagy eredménykimutatásban nem vesznek figyelembe, azonban a mérlegfordulónap után és a mérlegkészítés napja előtt következtek be) a kiegészítő mellékletben kell információt nyújtani, főképp ezek jellegéről és pénzügyi hatásairól; az óvatosság elvével kapcsolatosan ezek lehetnek például rendkívüli események, ha kihatással vannak a gazdálkodásra és veszélyeztethetik a

vállalkozás folytatásának elvét; a pénzügyi eszközök piaci értékének csökkenéséről; devizában kifejezett kötelezettségek esetében a kedvezőtlen árfolyamváltozásról.

Összefüggésben az óvatosság elv érvényesülésével, a kiegészítő mellékletben tájékoztatni kell a felhasználókat az eszközök értékcsökkenésének és értékvesztésének becsléséről és az ezt követő korrekciós tételek képzéséről; a tartalékok értékelési becslésének meghatározásáról; a korrekciós tétel és a tartalékok összegének kiigazításáról új tények felmerülése esetén; a pénzügyi instrumentumok vagy eszközök valós értékének meghatározásáról; az értékcsökkenési terv elkészítéséről, beleértve a várható értékcsökkenési leírási időszakát, az értékcsökkenési kulcsokat és az értékcsökkenési módszereket, amelyek az eszközök várható elhasználásából adódnak; halasztott adókövetelések és a halasztott adókötelezettségek kiszámításáról; a fejlesztési költségek aktiválásáról; a zálogjoggal biztosított kötelezettségekről, valamint az eszközről, amelyre zálogjog került bejegyzésre, valamint egyéb információkról (Farkaš 2013). Ugyanúgy köteles a gazdálkodó a kiegészítő mellékletben tájékoztatni a felhasználókat a csendes tartalékokról, amennyiben azok összege jelentős.

3. AZ ÓVATOSSÁG HATÁSA AZ ÉVES BESZÁMOLÓ TÉTELEINEK ÉRTÉKELÉSÉRE

Általánosságban az óvatosság elvének érvényesítése azon alapszik, hogy a beszámolót készítő gazdálkodó az egyes tényeket szubjektíven értékeli. Az ilyen értékelés alapjául azonban objektív és ellenőrizhető tények szükségesek. A számviteli szabályzat nem írja elő az értékvesztés, az értékcsökkenés vagy a tartalékképzés pontos összegét, csak azt írja elő, hogy a gazdálkodó köteles a mérlegfordulónaphoz számítva eszközeinek értékét módosítani, céltartalékot képezni és értékcsökkenési leírást elszámolni a számviteli elveknek és a számviteli módszereknek megfelelően.

Az eszközök értékét értékvesztéssel módosítják, ha indokolt az a feltételezés, hogy az egyes eszköz értéke a könyv szerinti érték alá csökken, és ez a csökkenés nem tartós jellegű. Ez azon feltételezésen alapul, hogy az eszközönél felmerül annak kockázata, hogy az eszközbeszerzésre befektetett összeg valamilyen formában visszakerül-e a vállalkozásba. A megtérülési kockázat a korrekciós tétel megfogalmazásával fejezhető ki – az eszköz értékét értékvesztéssel kell korrigálni, ha indokolt az a feltételezés, hogy az eszköz értéke a könyv szerinti érték alá csökken. Az értékvesztés feltételezése indokolt, ha olyan tény áll elő, amely szerint az eszközből származó jövőbeni gazdasági haszon csökken. Az értékvesztést meg kell szüntetni vagy összegüket meg kell változtatni abban az esetben, ha az értékvesztés összege feltételezhetően változik. Az értékvesztést egy adott eszköztípusra vagy egy homogén eszközcsoportra képezik. Az értékvesztési összeg meghatározásának és elszámolásának módjával kapcsolatosan elmondható, hogy értékvesztés a következő eszközcsoportokra képezhető – hosszú lejáratú tárgyi eszközökre és hosszú lejáratú immateriális javakra, hosszú és rövid lejáratú pénzügyi eszközökre, készletekre, követelésekre. Képezhető kölcsönöszerű hosszú lejáratú követelésekre és hosszú lejáratú pénzügyi eszközökre, ha a követelés vagy kölcsön hátralévő futamideje hosszabb egy évnél (Sklenka 2019) Az eszközök becsült értékvesztésének képzésére objektív és ellenőrizhető tények lehetnek olyan külső vagy belső tényezők, amelyek kihatással vannak az eszközérték csökkenésére.

A céltartalékok olyan kötelezettségek, amelyeknek ütemezése vagy összege bizonytalan. Ha egy kötelezettség pontos összege ismeretlen, akkor céltartalékot olyan becsült nagyságú összegben kell képezni, amely elegendő lehet a fennálló kötelezettség mérlegfordulónapi teljesítéséhez, figyelembe véve a kockázatokat és a bizonytalanságokat. A céltartalékképzés objektív és ellenőrizhető oka olyan jelenlegi kötelezettségek felmerülése, amelyek az általánosan kötelező érvényű jogszabályokból, más jogi személyekkel vagy természetes személyekkel kötött szerződésekből, vagy a gazdálkodó önkéntes döntéseiből származnak. Indokolni kell a céltartalék képzésekor és értékelésekor létrehozott tartalék összegét. A céltartalék becsült összegének torzítatlannak és elfogulatlannak kell lennie, vitás esetekben azt szakértői véleménnyel kell alátámasztani (Sklenka 2019). A céltartalék csak arra a célra használható, amelyre létrehozták, azaz céltalan céltartalékot nem szabad képezni.

A befektetési célú eszközök körében lévő tárgyi eszközöket és immateriális javakat a gazdálkodó tartósan használja, amelynek következményeként azok értéke csökken (Baricz 2009). A tárgyi eszközök (készletek kivételével) és az immateriális javak (követelések kivételével) esetében a

gazdálkodó értékcsökkenést számol el az alatt a becsült használati időszak alatt, amely az eszközből származó gazdasági haszon megszerzésével megegyező időtartam. A számvitelben alkalmazott értékcsökkenési leírás összege a tárgyi eszközök és immateriális javak adott üzleti évre vonatkozó tényleges kopását és elavulását fejezi ki, mivel figyelembe veszi az eszköz elhasználásának tényleges mértékét és élettartamát, illetve valódi teljesítményét. A gazdálkodó köteles értékcsökkenési tervet készíteni, amely alapján az értékcsökkenési leírást végzi. Az értékcsökkenési terv készítésekor a gazdálkodónak figyelembe kell venni az eszköz várható használatát és használatának intenzitását; az eszköz várható fizikai elhasználását; a várható műszaki és erkölcsi elavulást; az eszközök használatára vonatkozó jogi vagy egyéb korlátozásokat, valamint a tárgyi eszközök egyes elkülöníthető részének eltérő hasznos élettartamát és eltérő kopását a gazdálkodó igényei szerint. Azt is meg kell jegyezni, hogy mind a tényleges használhatósági arány, mind a tényleges élettartam ritkán egyezik meg a becslésekkel. Ezért fontos rendszeresen felülvizsgálni mind a kopási arányt, mind az élettartamot. A megbízható és valós kép érdekében ezért újra kell értékelni az értékcsökkenési tervet, módosítani kell a fennmaradó értékcsökkenési leírás időszakot vagy az értékcsökkenési leírási kulcsokat. A múltban elszámolt értékcsökkenési leírás összegét nem módosítjuk visszamenőlegesen, mert feltételezzük, hogy a múltban realizált értékcsökkenési leírás összegének becslése a legjobb tudásunkon és lelkiismeretünkön alapult, ezért a múltbeli üzleti évek elszámolásába való beavatkozás nem kívánatos. Az értékcsökkenési leírás összegét módosíthatjuk a tárgyi eszköz fennmaradó használati időszaka alatt.

A korrekciós tételeket, vagyis értékvesztést, értékcsökkenést és céltartalékokat ezért egy ésszerű szubjektív becslés összegében kell kimutatni, amely objektív és ellenőrizhető tényeken alapul. Éppen a szubjektív becslés alkalmazása miatt ezeknél a tételeknél az értékvesztés, az értékcsökkenés és a céltartalékok a mérlegpolitika legfontosabb eszközei közé tartoznak. Nagyon fontos, hogy a vállalati menedzsment tudatosan ne becsülje túl és ne is becsülje alá az értékvesztés, az értékcsökkenés vagy a céltartalék összegét, mivel mindezen tételek hatással vannak a mérlegben kimutatott eszközök és kötelezettségek értékelésére, valamint a saját tőke és a gazdasági eredmény összegére is. A finanszírozás szempontjából az értékvesztések, a céltartalékok és az értékcsökkenési leírások belső finanszírozási forrásnak minősülnek, mert ezek költségben történő elszámolásuk csökkenti a gazdasági eredményt, illetve az adóalapot és a kapcsolódó adókötelezettséget is.

A becslés fontos szerepet játszik a beszámolóképzésnél, azonban nem csökkenti a beszámoló megbízhatóságát és hitelességét. A számvitelben tett minden becslést a vállalati menedzsment megítélése alapján kell megállapítani, a múltbeli hasonló tranzakciókkal kapcsolatos tapasztalatokon kell alapulnia, a jövőben bekövetkező tények várható feltételezésein, megkötött szerződéseken, számításokon, költségvetéseken, saját megérzésen, valamint szakmai hozzáértésen kell alapulnia, vagy támaszkodhat az adott terület szakértőjének szakmai véleményére is. A becsült érték megállapításakor figyelembe kell venni minden olyan releváns információt, amely mérlegfordulónapon ismert és az adott ténnyel kapcsolatos, valamint amely a mérlegkészítés napja előtt bekövetkezett eseményekből származik. Úgyszintén figyelembe kell venni minden ismert kockázatot és bizonytalanságot, amely a kapcsolódó eseményekből és körülményekből szükségszerűen ered. Mivel minden becslés bizonyos fokú szubjektivitással jár, a számvitel tárgyát képező tények megbízható és valós kép elvének való megfelelése érdekében elfogadható egy megfelelően indokolt és az értékelés megbízhatóságának követelményével nem ellentétes becslés alkalmazása. Az nem fontos, ha később kiderül, hogy a becslésnek magasabbnak vagy alacsonyabbnak kellett volna lennie, mert a jogszabályok szerint a becslés módosítása még csak hibának sem minősül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a becslési folyamatban nem fordulhat elő becslési hiba. A becslésben akkor keletkezik hiba, ha a vállalati menedzsment a becslés megállapításakor nem vette figyelembe az összes ismert releváns információt, amely a beszámolóképzés napján rendelkezésre állt. A becslés módosítására akkor kerül sor, ha a menedzsment a mérlegfordulónapon, valamint a tényleges mérlegkészítés napján rendelkezésre álló összes releváns információ alapján becslést készített, de a következő üzleti évben az események aktuális alakulása alapján megváltoztak a számvitelben figyelembe veendő körülmények. Fontos

megkülönböztetni a hibát a becslés módosításától, mivel eltérően kerülnek elkönyvelésre és eltérő hatással vannak a tárgyév eredményére.

Az eszközértékek csökkenése esetén az óvatosság elve biztosítja a megbízható és valós összkép kialakítását a gazdálkodó pénzügyi helyzetéről és teljesítményéről. Azonban az eszközértékek emelkedése esetén, aminek szinte folyamatosan szemtanúi vagyunk, a realizációs elv alkalmazása következtében elmarad a nem realizált nyereség kimutatása, valamint a csendes tartalékok képzése. A realizációs elv szerint az olyan eszköz tulajdonlásából származó nyereség, amelynek értéke a tárgyévben emelkedett, nem abban a tárgyévben kell kimutatni, amelyben keletkezett, hanem csak az adott eszköz realizálásának évében. Másrészt a tárgyévben lehetőség van az eszköz tulajdonlásából (birtoklásából) származó olyan nyereség kimutatására, amely a korábbi üzleti évben keletkezett, de csak a tárgyév folyamán realizálódott. A fentiekből láthatjuk, hogy az eszköz értékének jelentős növekedése esetén az óvatosság elve ütközik a megbízható és valós kép bemutatásának elvével. Az ilyen ellentmondás minimalizálása érdekében a szlovák számviteli jogszabály sérti a realizációs elv érvényesülését bizonyos típusú eszközök esetében, különösen, amelyeknek aktív piaca van és így objektíven meg lehet határozni a valós értéket. A valós érték lehetővé teszi a megbízható értékelést, függetlenül annak összegétől. Az eszközök valós értéken történő értékelésekor a könyv szerinti érték felfelé és lefelé is változhat, ellentétben az óvatosság elvének alkalmazásával, amikor az eszközök értékelése csak lefelé módosítható értékvesztés segítségével. A vagyoneszköz értékének visszamenőleges emelése csak az eredeti érték összegéig lehetséges. Így az óvatosság elve nem vonatkozik azokra a pontosan megszabott eszközökre, amelyeknél a valós érték változását a gazdasági eredményre gyakorolt hatással számolják el, pl. kereskedésre szánt értékpapírok (tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírok és hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok) esetében. Az átértékelésből származó nyereséget ezért realizálnak tekintik. A kereskedésre szánt értékpapírokat belföldi, külföldi vagy más nyilvános piacon történő kereskedés céljából tartják azzal a céllal, hogy rövid távon profitot termeljenek az árkülönbségekből. Mivel az ilyen eszközök viszonylag bármikor gyorsan értékesíthetők, és a magasabb piaci értéken történő értékelés részét képező nem realizált nyereség ténylegesen is elérhető, ezért minimális annak a kockázata, hogy ilyen nem realizált nyereséget nem érnek el. Ezért a kezdeti érték és a valós érték (amivel az eszközt értékelik a mérlegfordulónapon) közötti különbségeket is a gazdasági eredményre gyakorolt hatással számolják el. A számviteli törvény által meghatározott esetekben, amikor a valós érték változását nem a gazdasági eredményre gyakorolt hatással számolják el, hanem a saját tőke valamely más tételében kerül elszámolásra, az óvatosság elve érvényesül, mivel a valós értékre történő átértékelésből származó nyereség nem tekintett realizálnak, például az eladásra szánt értékpapírok és részvények esetében, ha a gazdálkodó úgy döntött, hogy a felvásárlásukkor valós értéken értékeli ezeket. Mivel ezeknek az értékpapíroknak és részvényeknek aktív piaca van, nem nehéz megállapítani a valós értéküket. A gazdálkodók azonban nem azzal a céllal vásárolják ezeket, hogy rövid távon profitáljanak az árkülönbségekből, hanem az üzleti tevékenységük támogatása érdekében. Az ilyen típusú értékpapírok beszerzése során a gazdálkodó szándéka eltérő a kereskedésre szánt értékpapírokéétól. (Farkaš 2020) Ebben az összefüggésben meg kell jegyezni, hogy Szlovákiában a gazdálkodó pénzügyi helyzetéről nyújtott megbízható és valós összkép érdekében a tárgyi eszközök valós értékre történő átértékelésének lehetősége is előnyös lenne, mivel a nem elhanyagolható infláció hatására, nemcsak a tárgyi eszközök bruttó értéke, hanem az eszközök éves kategóriájú értékvesztésének és amortizációjának értékelése is jelentősen alábecsült. Az eszköz beszerzési árából számított értékcsökkenési leírás, mint az eszközfinanszírozás belső forrása, nem tudja biztosítani az elhasznált eszközök felhasználásakor a megújulást, és ezért nem tudja megakadályozni a saját tőke erózióját. A gazdálkodónak ezután alternatív forrásokat kell keresnie az adott eszköz pótlására. A fenti példán túl, amikor az eszközök és kötelezettségek átértékeléséből és a valós értékből származó különbséget eredményre való kihatással számolják el, bekövetkezik az óvatosság elvének megsértése, például a devizában lévő eszközök és kötelezettségek mérlegfordulónapi átszámításából származó árfolyamnyereség elszámolása esetén, vagy a szerződéses munka készülségi foka szerinti nyereség elszámolása, vagy a halasztott adókövetelések elszámolása esetén.

Kivéve a fent említett eszközértékek emelkedését, amelyet jogszabályi okokból a számvitelben nem tudunk figyelembe venni, az óvatosság elv érvényesülésének szükségszerű következményeként csendes tartalékok képzésére kerül sor (ha kizárjuk annak lehetőségét, hogy ez mérlegsértés) a következő esetekben – a tartós eszközök értékcsökkenésének túlértékelésekor, a saját előállítású készletek aláértékelésekor a költségek nem aktivált részeinek hatására, az ismert kockázatok és bizonytalanságok túlzott mértékű átvételésekor a számvitelbe, ami túlértékelt értékjavítás képzését és túlzott céltartalékok képzését eredményezhet, amelyek szándékosan alulértékelik az eszközöket és túlértékelik a kötelezettségeket a tényleges számviteli értékéhez képest. Az eszközökhöz kötött csendes tartalékok csökkentik a mérlegben a mérlegfőösszeget, a kötelezettségekhez kötött csendes tartalékoknak nincs hatásuk a mérlegfőösszegre, csak a saját tőke és a kötelezettségek aránya változik. A tárgyévben képzett csendes tartalékok lehetővé teszik az alacsonyabb költségek elszámolását a következő üzleti évben, és így mesterségesen javítják nemcsak a gazdasági eredményt, hanem a jövedelmezőségi mutatókat is. A csendes tartalékok így elősegítik a gazdasági eredmény hatékony átvitelét az üzleti évek között. A vállalatvezetés csendes tartalékképzéssel csökkentheti a gazdasági eredményt és csendes tartalék feloldásával növelheti a gazdasági eredményt, amivel a vállalatvezetés stabilizálhatja a gazdasági eredményt a kívánt szinten, megakadályozhatja a nyereség túlzott mértékű kivonását osztalék formájában, befolyásolhatja a vállalat részvényeinek belső értékét vagy részvényeinek piaci árát. (Kovanicová 2005) A csendes tartalék képzése lehetővé teszi a vállalat számára, hogy ne kerüljön kimutatásra nem realizált nyereség, ami megakadályozza a rendelkezésre álló pénzeszközök egy részének osztalék vagy adó formájában történő kifizetését, amelyet például befektethet a fejlesztésébe. A gazdálkodó ezért köteles a kiegészítő mellékletben tájékoztatni felhasználóit a jelentős összegű csendes tartalékok létezéséről.

Még ma is, amikor az óvatosság elve teljes mértékben elfogadott és beépült a számvitel módszertanába, a gyakorlatban találkozunk az óvatosság elvének nem megfelelő alkalmazásával. A gazdálkodók alábecsülik az értékvesztéseket, a céltartalékok, de az értékcsökkenési leírások megfelelő összegben történő elszámolását is, illetve az elszámolt összegük nem következetes és úgy tűnik, hogy céltudatos. Ez a megközelítés jelentős mértékben annak is köszönhető, hogy az adótörvény elutasítja az óvatosság elvének érvényesítését, és ezen tételeknek csak egy részét ismeri el adóalapcsökkentő tételként (pl. csak a követelésekre képzett értékvesztést, de azt is csak a jövedelemadó törvényben meghatározott mértékben; a tárgyévben ki nem vett szabadságokra képzett tartalékokat, beleértve a társadalombiztosítási díjakat és járulékokat, amelyeket a munkáltató köteles fizetni a munkavállaló után; a keletkezett emissziók külön szabályozás szerint; az erdőtelepítési tevékenységekre; a főbb bányászati művek, a kőbányák és a bányászati tevékenység során keletkezett hulladékok felszámolására; a háztartások elektromos hulladékának ártalmatlanítására; a hosszú lejáratú eszközök értékcsökkenési leírására csak a jövedelemadó törvényben meghatározott összegben). Nyilvánvaló, hogy az adójogszabály hatékony adóbeszedésben megtestesülő célja eltér a számviteli szabályok céljaitól, amelyek alapja a gazdasági realitás megbízható és valós ábrázolása, vagyis összhangban kell lenni az általánosan elfogadott számviteli elvekkel, beleértve az óvatosság elvét is. Számos gazdálkodó az egyszerűsítés kedvéért az adózási megközelítést részesíti előnyben a probléma számviteli megoldására. Léteznek azonban olyan esetek is, amikor a számviteli előírásokkal összhangban az adójogszabály is lehetővé teszi a befektetési döntések pozitív befolyásolását, a nagyobb költségösszegek leszámolását a jövedelemadó alapján, pl. az elektromos motorral vagy elektromos motor és belső égésű motor kombinációjával hajtott személygépkocsi vételárát két adózási időszak alatt le lehet számolni az adóalapból. Ez a lehetőség kétségtelenül vonzó a gazdálkodó számára, mivel az éves értékcsökkenési leírás magasabb összege az adókötelezettség csökkenését jelenti, de a számvitelben ez a megközelítés elfogadhatatlan, ugyanis ellentmond az általánosan elfogadott számviteli elvekkel. Ezek szerint a költségeket anyagi és időbeli arányban kell elosztani az ugyanarra az üzleti évre vonatkozó bevételekkel, amelyekből a gazdasági eredményt számítják.

A számviteli és adójogi szempontból a számvitel tárgyát képező tranzakciók eltérő értelmezése miatt átmeneti eltérések keletkeznek az eszközök és kötelezettségek könyv szerinti értéke

és adóalapja között. Átmeneti eltérések lehetnek az adóalap növelő és az adóalap csökkentő tételek között. Nem számít, hogy mikor egyenlítődnek ki. Abban az esetben, ha például egy tárgyi eszköz könyv szerinti értéke magasabb, mint az adóalapot képző összege (mivel az adózási értékcsökkenési leírás magasabb, mint a könyv szerinti értékcsökkenési leírás), vagy a személyi jövedelemadó-törvény lehetővé teszi az eszközhöz tartozó értékvesztési tételek nagyobb összegben történő leszámolását, mint az adott eszközre létrehozott számviteli tétel (esetleg nem is hozta létre azokat), vagy az eszközt számvitel szempontjából átértékelik valós értékére, de az adóalapot nem változtatja, vagy a kötelezettség könyv szerinti értéke alacsonyabb, mint az adóalapra való hatása, akkor átmeneti eltérések keletkeznek és halasztott adókövetelés kerül elszámolásra. Ebben az üzleti évben a gazdálkodó alacsonyabb társasági adóalapot és alacsonyabb adókötelezettséget mutat ki, mint amennyit a számvitelben számított gazdasági eredmény alapján mutatna ki. A jövőben azonban a helyzet megfordul, és a gazdálkodó magasabb társasági adóalapot és magasabb adókötelezettséget fog kimutatni. Így érjük el a számvitelben kiszámított adózott gazdasági eredmény kimutatását, és kiküszöböljük az adójogszabályok hatását. A halasztott adókötelezettséget mindig elszámolásra kerül, függetlenül attól, hogy valószínűsíthető-e, hogy a gazdálkodó a jövőben adót fizet ezek után az adóköteles különbözete után vagy sem. A mindig elszámolt halasztott adókötelezettséggel ellentétben a halasztott adókövetelést csak akkor számolják el, ha valószínűsíthető, hogy azt igénybe veszik. Ezért fontos, hogy a gazdálkodó ne csak azt vegye figyelembe, hogy eléri-e a kellően nagy adóalapot, hanem azt is, hogy el fogja-e érni azt a kellő üzleti évben (Farkaš 2020). Azt látjuk, hogy a számviteli eljárások a halasztott adókövetelések esetében kedvezőbbek, a „valószínűség” követelményével dolgoznak, nem szűkítették le azt a „szinte biztos” szintre. A magasabb számviteli költségek következtében a számviteli egység alacsonyabb gazdasági eredményt ér el. Épp ellenkezőleg, az alacsonyabb adókiadások eredményeként a számviteli egység magasabb adóalapot és magasabb adókötelezettséget ér el. A jövőben azonban a helyzet megfordul, és a levonható különbözete felhasználása miatt a gazdálkodó megtakarítja a jövedelemadót, alacsonyabb adóalapot és ezáltal alacsonyabb adókötelezettséget fog kimutatni. Ezt a jövőbeni megtakarítást most halasztott adókövetelés formájában veszik figyelembe. A számviteli egység csak akkor veszi igénybe a jövőbeni jövedelemadó-megtakarítást, ha a jövőben kellően nagy adóalapot ér el. Ezért ennek a jövőbeni megtakarításnak az eszközként való elszámolása olyan időpontban, amikor nem "szinte biztos" (hanem csak valószínű), hogy elérjük azt, a gazdasági eredményre gyakorolt hatással, bizonyos mértékig a realizációs elv megsértését jelenti. Halasztott adókövetelés esetén fontos szerepet játszik annak valószínűsége, hogy a halasztott adókövetelést a jövőben ténylegesen igénybe vegyék. Ha ez nem lenne valószínű, a halasztott adókövetelést nem mutatják ki a mérlegben.

ÖSSZEGZÉS

Az óvatosság elv számviteli alkalmazásának elsődleges oka a bizonytalanság és a kockázat, amely a gazdálkodó fennállása alatt az üzleti tevékenységének természetes velejárója. A bizonytalanság és a kockázat gyakran a gazdálkodó befolyásán kívül eső tényezőkből fakad, mint például a kamatlábak változása, a devizaárfolyamok változása vagy az árváltozás. Az óvatosság elv következetes alkalmazása azt eredményezi, hogy az eszközök és bevételek alacsonyabb összegben, míg a kötelezettségek és költségek magasabb összegben kerülnek kimutatásra. A fentiekből következtethető, hogy az eszközöket és a bevételeket nem szabad túlértékelni, ellenkezőleg, a kötelezettségeket és a költségeket nem szabad alulértékelni nemcsak a pénzügyi kimutatásokban való értékelésük szempontjából, hanem a pénzügyi kimutatásokban bemutatott tételek terjedelme szempontjából is. A beszámoló egyes tételeinek ilyen bemutatása elsősorban magának a vállalatnak, de a hitelezőinek is az érdekeit szolgálja, akik az eszközök alacsonyabb értékelésének kimutatásában érdekeltek. Azonban kevésbé felel ez meg más felhasználónak, beleértve a vállalat meglévő tulajdonosait is, akik a gazdasági eredmény lehető legmagasabb összegének kimutatásában érdekeltek. Az óvatosság elvével összefüggésben a vállalatvezetésnek mindig olyan számviteli becslést kell alkalmaznia a kiválasztott tételekre, amely a becslési lehetőségek közül neki a legóvatosabb, és hogy a kimutatások megbízható és valós képet adjon a számvitel tárgyát képező tényekről, valamint a vállalat pénzügyi helyzetéről és pénzügyi teljesítményéről. Ellenkező esetben

a beszámoló torzított információkat mutat, és ezért ezek az információk nem alkalmasak arra, hogy ezek alapján a felhasználók fontos döntéseket hozzanak a vállalattal kapcsolatban. Egyrészt az óvatosság elv szélsőséges megértésének következménye (ha kizárjuk az információk szándékos manipulálását), másrészt a jogszabályok betartásának is a következménye, különösen jelentős áremelkedés időszakában, hogy túl magas csendes tartalékot hoznak létre, ami elősegítheti az eredmény átvitelét az üzleti évek között. A csendes tartalékok célzott felhasználása így nemcsak a vállalat fontos pénzügyi irányítási eszköze, de a vállalat pénzügyi helyzetéről és teljesítményéről szóló információk jelentős torzulásának forrása is lehet. Meggyőződésünk, hogy az óvatosság elv alkalmazása nem vezethet csendes tartalékok képzéséhez, sem az eszközök és bevételek szándékos alábecsléséhez, sem a kötelezettségek és költségek túlbecsléséhez, mert a beszámolóban bemutatott ilyen információk nem nyújtanak megbízható és valós képet a számvitel tárgyát képező tényekről, így az ilyen információk nem hasznosak a felhasználók számára. Ha bármilyen szempontból az óvatosság nem érvényesül, a felhasználónak joga van ismerni az óvatosság elv elmaradásának okát és pénzügyi következményeit. A gyakorlatban gyakran találkozunk olyan esettel, hogy az óvatosság elvét nem megfelelően alkalmazzák, többek között azért is, mert az adójogszabály nem ismeri el az óvatosság elvének érvényesítését, csak ennek megnyilvánulásait jelentő tételek egy részét. Az óvatosság betartását illető tételeknél elmondható, hogy a szubjektívitas és pontatlanság kockázata nem akadályozhatja a tételekkel kapcsolatos költségek adóalapból történő levonhatóságát. A szubjektívizmussal és a pontatlansággal járó kockázat kiküszöbölése érdekében magasabb színvonalú belső szabályzatot kell kidolgozni az értékvesztési tételekkel, a céltartalékokkal, az értékcsökkenéssel és a valós érték kiszámításával kapcsolatosan, ami egyaránt fontos eleme a belső kontrollrendszernek is. Ezt a belső szabályzatot az adóellenőrzés egyik legerősebb és leghatékonyabb bizonyítékának tekintik. Úgy véljük, hogy a számvitelre és az adózásra vonatkozó előírások között meglévő kapcsolódás akadályozza az óvatosság elvének következetes alkalmazását a számvitelben. Ez sajnálatos, mert az óvatosság elvét tükröző beszámolók megbízható és valós módon mutatják be a számvitel tárgyát képező tényeket, hangsúlyozva a vállalattevékenység folyamatos folytatását, figyelembe véve a bizonytalanságokat és kockázatokat. Az óvatosság elvének alkalmazása megakadályozza a magasabb nyereség kimutatását és annak esetleges felosztását, ami hozzájárul a hitelezők és tulajdonosok védelméhez, és biztosítja a tevékenység folyamatos folytatását.

Projekthez való tartozás: Ez a tanulmány a KEGA 019TUKÉ-4/2025, VEGA 1/0219/23 projektmegoldás része.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] Baricz, R. (2009). *A számvitel alapjai*. Budapest: SALDO pénzügyi tanácsadó és informatikai Zrt. ISBN 978 963 638 3138.
- [2] Farkaš, R. (2020). *Účtovná závierka obchodných spoločností*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-571-0247-2.
- [3] Kardos, B., Siklósi, Á., Sztanó, I. (2011). *Pénzügyi számvitel*. Budapest: SALDO pénzügyi tanácsadó és informatikai Zrt. ISBN 978 963 638 371 8.
- [4] Kovanicová, D. (2005). *Finanční účetnictví: světový koncept IFRS/IAS*. Praha: Bova Polygon. ISBN 978-80-7273-129-7.
- [5] Sklenka, M. et al. (2019). *Účtovníctvo podnikateľských subjektov II*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-5710-055-3.
- [6] Suhányi, E., Gál, J. (2014). *Pénzügyi számvitel*. Kalocsa: Tomori Pál Főiskola. ISBN 978-963-89679-3-0.
- [7] Škoda, M. (2005). *Je alebo nie je zásada opatrnosti v rozpore s realizačným princípom?* In: Dane a účtovníctvo v praxi (8)2005. pp. 89-92. ISSN 1335-7034.
- [8] Šlosárová, A. et al. (2016). *Účtovníctvo*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-444-9.

- [9] Šlosárová, A., Blahušiaková, M. (2020). *Analýza účtovnej závierky*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-571-0167-3.
- [10] Pál, T. (2006). *Bevezetés a számvitelbe*. Miskolc: Economix Egyetemi Business Centrum. ISBN 978 963 210 107 3.
- [11] A Szlovák Köztársaság Pénzügyi Minisztériumának 23054/2002-92. számú intézkedései a kettős könyvvitelt vezető vállalkozók számviteli eljárásainak részleteiről és az általános számviteli keretetről, módosított formában.
- [12] A Szlovák Köztársaság Pénzügyi Minisztériumának MF/23377/2014-74. számú intézkedései a nagy számviteli egységek és a közérdeklődésre számot tartó szervezetek egyedi éves beszámolójáról, módosított formában.
- [13] A 431/2002. számú Számviteli törvény, módosított formában.

A SZERZŐK ELÉRHETŐSÉGEI:

doc. Ing. Alžbeta Suhányiová, PhD.

alzbeta.suhanyiova@tuke.sk

Technical University of Košice

Letná 9, 042 00 Košice, Slovakia

doc. Ing. Ladislav Suhányi, PhD. MBA.

suhanyi.laszlo@tpfk.hu

Tomori Pál Főiskola

Művelődés u. 21, 1223 Budapest, Hungary

ladislav.suhanyi@upjs.sk

Pavol Jozef Šafárik University in Košice

Popradská 66, 040 11 Košice, Slovakia

MINŐSÉG, KOMMUNIKÁCIÓ ÉS A MŰVÉSZET

QUALITY, COMMUNICATION AND ART

ZUGOR Zoltán

Absztrakt

Érték és minőség problémája a mai magyar képzőművészetben. Tanulmányunkban a művészet minőségi problémáinak megértésére keresünk megoldást. Felderítjük és segítségül hívjuk a minőség ipari területen használt modelljeit, hogy a kommunikációban használt modell segítségével rálátást adjunk a művészetben megmutatkozó minőségre. A minőség és érték a művészetben. A minőség általános megfogalmazása és különféle objektív megközelítési formulái. A minőség diagrammja és koordinátarendszere. A kommunikáció formulájának alkalmazása a művészet meghatározásában. A művészet nem statikus, hanem egy folyamat. A minőség meghatározásának képletei alkalmazva a művészet kommunikációs formulája szerint. A művész, a műalkotás és a befogadó értékelése ezen modellek szerint. Ha a modell mezőit minőség szempontjából értékeljük, akkor az egy narratíva, egy történet mintázatát adja.

Abstract

The problem of value and quality in contemporary Hungarian fine arts. In our study, we seek a solution to understanding the quality problems of art. We explore and call upon the quality models used in the industrial field to provide insight into the quality manifested in art with the help of the model used in communication. Quality and value in art. The general formulation of quality and the various objective approach formulas. The diagram and coordinate system of quality. The application of the communication formula in the definition of art. Art is not static, but a process. The formulas for determining quality applied according to the communication formula of art. The evaluation of the artist, the work of art and the recipient according to these models. If we evaluate the fields of the model in terms of quality, it gives the pattern of a narrative, a story.

Kulcsszavak: művészet, festészet, műalkotás, minőség, kommunikáció.

Keywords: art, painting, artwork, quality, communication.

BEVEZETÉS

Soha nem volt a magyar képzőművészet vitáktól, torzsalkodásoktól, felháborodásoktól, megsértődésektől és botrányoktól mentes. Az egymással ellentétes művészi világszemléletek, világlátások és a művészetről alkotott vélemények alapvető velejárója az értékek ütközése, a művészeti stílusok és technikák vetélkedése. Mindennek pedig a célja az értékesebbé válás, a minőség egyre magasabbra emelése. Ezzel szemben az elmúlt években feltűnt a magyar képzőművészeti életben néhány kisebb jelenség, mely nem a magasabb minőség irányába halad és épp ezért nagy felháborodást és értetlenséget váltott ki a művész társadalomban. Csak négy emblemikus példát kívánok megemlíteni, de mindegyik mellett még sok hasonló alkotó, alkotás és művészeti szakember van ugyan ilyen helyzetben.

Az első botrányos jelenség, hogy Vészabó Noémi 2025-ben Munkácsy-díjat kapott. Egy petíció a felháborodást így foglalja össze: *elmúlt 75 évben Munkácsy-díjban részesített művészek 98-99 százaléka profi volt, politikai nyomásra 1-2 százaléknyt díjazhattak, de olyan amatőr, „minimálisan elvárható szakmai alapokat is nélkülöző” díjazott egy sem volt, mint Vészabó.* (Péter, Dzsubák, 2025)

A másik jelenség Sávolt Karolina, aki 2023-ban tizenévesen robbant be a művészeti szcénába és már a második kiállításon a teljes magyar politikai, pénzügyi és celebvilág megjelent. Azóta saját galériája és a képeivel díszített saját termékei vannak. A honi művészvilág egy része a következőképpen fanyalgott Karolina alkotásai kapcsán: *Giccsek, tartalom nélküli dekorációk. Ráadásul nem is ő festi a képeit, mert ő csak számítógépen összerakja a festményeket és bérfestők festik meg az alkotásokat.* (XY művész, szóbeli közlés, 2025) A sikerei kapcsán pedig így vélekedtek a komoly, elismerésre méltó életművet hátuk mögött tudó festőművészek, hogy *ilyen családi háttérrel, politikai hátszéllel könnyű karriert befutni.* (Ch. Gáll, A. 2023)

A harmadik jelenség egy galéria tulajdonos hölgyé. Nagyvállalkozó férjével együtt kiváló kapcsolati rendszerrel rendelkeznek a fizetőképes műtárgyvásárlók, elsősorban hölgyek körében. Ezen kívül remek üzleti érzéke, ízlése és némi vasárnapi festőkre jellemző művészi tehetsége is van galéria vezető hölgynek. Mind ebből az adódott, hogy a galériájában csak porosodnak a neves és rangos kortárs művészek értékes alkotásai, míg az ő vidám és színes foltokból álló virágokat ábrázoló képeire, elég magas áron folyamatosan van kereslet. Volt művész, aki egy év után felháborodottan, megsértődve vitte el az el nem adott képeit a galériából, hogy *ebbe a sznoboktól megfertőzött galériába soha többé be nem adom a képem*. (XY művész, szóbeli közlés, 2025)

A negyedik jelenség Bozó Szabolcs, akinek elsősorban külföldi aukciókon Forintban mérve tízmilliókért mennek el a hatalmas, gyerekrajzokra, vagy éppen magyar mesefigurákra emlékeztető, naivnak tűnő festményei. A hazai művész világ egy része *mázolmányoknak értékelte Bozó képeit és csupán marketing vezérelt terméknek, piaci terméknek nevezte*, (Klág, 2025) „Az interneten terjedve vírusként megfertőzi az értéket és megszünteti a minőséget a művészetben. (XY művész, szóbeli közlés, 2025)

Mind a négy jelenségben közös probléma a minőség kérdése. Tanulmányunkban a művészet minőségi problémáinak megértésére keresünk megoldást. Felderítjük és segítségül hívjuk a minőség ipari területen használt modelljeit, hogy a kommunikációban használt modell segítségével rálátást adjunk a művészetben megmutakozó minőségre.

1. sz. kép: minőségi problémával vádolt alkotók és alkotásaik

Forrás: Internet. A kollázst készítette: Zugor Zoltán. 2026

1. MINŐSÉG A MŰVÉSZETBEN

1.1 Minőség és érték a művészetben

Az értékek plurális felfogásának korában a pluralizmus nemcsak a műalkotások minőségében van jelen, hanem a minőség kategóriájában és az érték kategóriájában is. A műalkotások értékelése a művészettörténet és a művészetelméletek kapcsán a XIX. században került be a közgondolkodásba. Ekkortól kerültek a művészetelméletek által átszőtt spirituális térbe a művészetek és a művészek. Ha azonban a művészetek és művészek megpróbálnak kiszakadni a konvenciók hálójából, akkor a

parttalanság, a pluralizmus, a keretnélküliség, a totális szabadság, a relativizmus csapdájába kerülnek. A társadalom számára értékelhetetlenek lesznek. Szükség van az évezredek alatt felhalmozódott művészeti értékszemlélet fenntartására és használatára.

1.2 Dewey elmélete

Az *Art as Experience* (1934) John Dewey esztétikáról szóló kimagasló írása, amelyet eredetileg előadásként tartott a Harvardon (1932). Dewey esztétikáját számos tudományágban hasznosnak találták, beleértve az új médiumokat is, így remélhetően az előzőekben felvetett problémákban is némi segítséget tud nyújtani.

Dewey elmélete arra törekszik, hogy a művészeti folyamat lényegi és jellegzetes megértését a "kifejező tárgy" fizikai megnyilvánulásaitól a folyamat egészére tágítsa ki, amelynek alapvető eleme már nem az anyagi "műalkotás", hanem egy "élmény" fejlődése. A művészi tapasztalat olyasmis, ami személyesen befolyásolja az életet. Ezért fontosak ezek az elméletek az emberek társadalmi és oktatási életében. (Field, év nélkül)

Dewey feltárja az esztétikai tapasztalat és az élet természetes folyamatai közötti összefüggéseket, de ez azt is jelenti, hogy a művészeti élmény nem csak a kevesek kiváltsága. *„Minden olyan élmény, amelyben jelentés- és értékekkel teli viszony van korábbi tapasztalatok és a jelenlegi helyzet között, esztétikai minőséggel bír.”* *„Az esztétikai tapasztalat gyökerei a mindennapi, fogyasztói tapasztalatokban keresendők”* (Dewey, 1934) Dewey elítéli a kanti alapokon nyugvó felfogást, amely a szépet, az esztétikait az érdek nélkülivel köti össze, ez a megközelítés ugyanis azt eredményezi, hogy mindent, ami a művészethez kapcsolódik, elhatárolódik a mindennapi valóság világától. (Field, év nélkül)

„A művészet specifikus vonása, hogy kinyilvánítja valaminek azt a minőségét, hogy egy egész és hogy egy nagyobb egészhez tartozik.”

„A művészet dialógus, és egy műalkotás élete a közösség kulturális életéből származik.”

„Minden művészet az élő szervezet és annak környezete közötti kölcsönhatás eredménye. A befogadónak is működtetnie kell természetes érzéseit és energiáit, fiziológiai szenzomotoros válaszait ahhoz, hogy a művészetet értékelni tudja”

„A művész, amikor a fizikai médiumban jelen lévő érzéki minőségeket alkalmazza, akkor valójában az adott minőségekhez tartozó jelentések, tapasztalatok, emlékek gazdag tárházát használja. A művész a műalkotásokban koncentrálja, tisztázza és élénkíti ezeket a minőségeket. [minden érzéki minőségnek személyes és kulturális története van, amitől a művész az alkotás létrehozásakor nem tekinthet el]”. (Dewey, 1934)

Dewey szerint a forma és tartalom nem két egymás mellett párhuzamosan létező entitás, hanem a forma a műalkotásba integrált asszociált jelentések és minőségek koordinációját végzi.

1.3 Művészet a kommunikáció minősége elmélet

Az elmúlt időszakban sok kutatás történt a művészet és a kommunikáció együttesvizsgálatában. Ennek kapcsán formálódnak új elméletek és új definíciók, mint például: a művészet a kommunikáció minősége modell. Erről a témáról részletesen írtam a Tudományos Mozaik 21. számában *Fragmentált művészet és a kommunikáció minősége. (2022)* és a Tomori Viágban, a Tomori Közösség Blogjában *A művészet, mint minőségi kommunikáció és Amikor a művészet visszabeszél (2021.08.22.)* címen. (Zugor, 2021, 2022). A következőkben ezen elméletet csak röviden ismertetem.

A művészet nem tárgy, nem statikum, hanem folyamat.

A művészet a nem verbális kommunikáció csúcsa.

A minőségi kommunikáció = művészet.

Művészet = a kommunikáció minősége.

A művészet a kommunikáció egyik legminőségibb megjelenési formája.

Ha a művészet fogalmát három olyan alkotóelemre bontjuk, amelyek feltétlenül szükségesek a művészet létrejöttéhez, akkor a következőket kapjuk: alkotó, alkotás és befogadó. Ha ezt átfordítjuk a kommunikáció nyelvére, akkor lesz belőle közlő, közvetítő közeg, fogadó, vagy másképpen: feladó, üzenet, címzett.

A kommunikáció meghatározása: információk átvitele egy feladótól egy címzethez. vagyis a (1.) feladó egy (2.) kód (meghatározott jelrendszer) segítségével (3.) formába önti (kódolja) az (4.) információt (üzenetet), ami egy (5.) csatornán keresztül eljut a (6.) címzethez (vevő), aki (7.) dekódolja azt, hogy (8.) megértse, majd (9.) nyugtázza, hogy megkapta.

A teljes modell így néz ki átültetve a művészet területére:

1. sz. ábra: A kommunikáció modellje és a művészet

információk átvitele egy feladótól egy címzethez.

1. feladó
2. kód (egy meghatározott jelrendszer) segítségével
3. formába önti (kódolja) az
4. információt (üzenetet), ami egy
5. csatornán keresztül eljut a
6. címzethez (vevő), aki
7. dekódolja azt.
8. nyugtázza, hogy megkapta

- Korszak →
 benyomás →
1. művész →
 2. indíttatás és az üzenet →
 3. alkotás létrehozása, kódolás →
4. műalkotás →
 5. távolság →
6. befogadó →
 7. szándék, figyelem, dekódolás, hozzájárulás, →
 megértés és hatás →
 8. nyugtázás

Forrás: Zugor Zoltán, 2025

Korszak és benyomás → (1.) művész → vélemény, indíttatás és cél → (2.) kód, a művészet nyelve → (3.) alkotás létrehozása → (4.) műalkotás és üzenet → (5.) távolság, intézményrendszer, csatorna → szándék, figyelem, → (6.) befogadó → (7.) hozzájárulás. dekódolás → (8.) hatás és megértés → (9.) nyugtázás, vagy cselekvés → külvilág.

A művész és a befogadó közti kommunikációs ciklus, amiben benne van az alkotó technikai tudása, az alkotás egységbe rendezettsége és a befogadó hozzájárulása, hozza létre a művészetet.

Az elméletben a kommunikáció a genus proximum, míg a minőség a differencia specifikus, ami megkülönbözteti a művészetet az összes egyéb kommunikációtól. A minőség fogalmának a tudomány, az ipar és kereskedelem szempontjai szerint sokféle megközelítése van: transzcendens, termék, termelés, felhasználó, érték és szabvány alapú. Ezen szempontok szerint is tudjuk értékelni a művészetet, de a művészet kommunikációs modelljét alkalmazva az értékelésekben messzebb juthatunk. De előbb ismerkedjünk meg közelebbről a minőség fogalmával.

1.4 Minőség a műalkotásban

A minőség a művészetben, a műalkotásban elsősorban a mesterségbeli tudást jelentette. A minőség a műalkotás elkészítésében a szó eredeti jelentését, a techne-t jelenti. A techne, technikát, szakmai tudást, tudományt jelöl. Képességet az alkotásra, az alkotás létrehozásához szükséges szabályok ismeretét és azon kívül azon szabályok betartását is jelenti. A művészet meghatározásai, a művészetéről alkotott elképzelések zömében ennek a minőségnek a kifejezéséről szóltak. Az esztétikáról, a szépről és a rútról, az arányokról, a forma és színharmóniáról, a technikai tökéletességről, a jó és rossz ábrázolásról, a mondanivaló emelkedettségéről, az igaz és hamis állításokról vallott nézetek, mind a művészet minőségét igyekeztek megragadni. A minőség mindig utal a lényegre. A művészet a sokféle minőségi dologból a lényegyet tartalmazza, az összes többi minőséget determináló dolgot.

1.5 Jó művész, jó műalkotás

Két alapvetően ellentétes felfogás van a művészetben a jó és rossz, az érték és a minőség megállapítására. Az egyik a szakmai, amely szerint az a jó műalkotás, illetve jó művész, amire, akire a szakma, a szaktekintélyek azt mondják, hogy jó. A másik szerint a befogadó, a műtárgyvásárló, véleménye, ítélete határozza meg az alkotó és az alkotás értékét. Az a jó művész, akinek veszik a képeit. Az a jó műalkotás, amit megvesznek, illetve megcsodálnak. Az a jó művészet, ami a közönség nagy érdeklődését kiváltja.

Emlékeztetőül ne feledjük, a tény, hogy a befogadó hozzájárulása nélkül (műélvezet, katarzis nélkül) nincs művészet. Viszont a szaktekintély is befogadó, az egyik legminőségibb és legértékesebb befogadó.

2. A MINŐSÉG FOGALMA

Egyes szerzők más-más módon fogalmazzák meg, számukra mit jelent a minőség. A definíciók közös jellemzője, hogy az adott területre a kor követelményeinek megfelelően fogalmazzák meg őket. Látni fogjuk azt is, hogy a művészetben mind a művészek, mind a művészeti szakértők és a befogadók ösztönösen, vagy tudatosan, de használják az alapvető minőségi megközelítési módokat, így a transzcendens, a termék, a termelés, a felhasználó, az érték és a szabvány alapú megközelítéseket. Ezek a megközelítések sok esetben egymással kibékíthetetlen ellentétben állnak, így a minőséget másként értelmező művészek, szaktekintélyek, befogadók között komoly viták adódhatnak a minőség megítélése kapcsán. Viszont a művészeti szaktekintélyek, mint a művészettörténészek, kurátorok, galériások, művészeti írók, műkritikusok, zsűritagok, stb. kiváló érzékkel tudják kiválasztani, hogy az adott helyzetben melyik megközelítési módot használják az adott művész, műalkotás, vagy épp művészeti jelenség minőségének megítéléséhez.

2.1 A köznyelv szerint

A "minőség" a köznyelvben valami jót jelent, legalábbis jobbat az átlagnál, megszokottnál. Ez a valami lehet egy termék, szolgáltatás, vagy folyamat, vagy ezek együttese, kombinációja. Például beszélünk az élet minőségéről is, vagy esetünkben a művészet minőségéről. A minőség fogalma régóta ismert, mint pl. "királyi szállító". A minőség hagyományos definíciói többnyire kopásállónak, jól konstruálnak és tartósnak írják körül a jó minőségű árucikket. Egy másik definíció a kiválóság, az elsőrangú képzetét sugallja, azt, hogy az adott tárgy a lehető legjobb.

2.2 Transzcendens megközelítés:

A minőség az, ami kiállta a próbát. A minőséget csak azután érthetjük meg, miután jó néhány hatás érte, amelyek nyomán kialakulnak jellegzetességei. (Garvin, D. A. 1987, idézi Csizmadia, T. 2014), (Farkas, 2001) Vagyis a minőséget a jelenben nem lehet definiálni, azt az ember csak akkor ismeri fel, már rálátása van. A művészetre vetítve azt a megállapítást tehetjük, hogy ez a művészettörténészek, kurátorok szakterülete, a szépművészeti múzeumok repertoárja. A jelen művészetben megítélést nem ad, csak viszonyítási alapot nyújt.

2.3 Termék alapú megközelítés:

A minőség meghatározott tulajdonság jelenlétén vagy hiányán alapszik. Ha valamely tulajdonság kívánatos, akkor az illető tulajdonság nagyobb mennyiségű jelenléte esetén a termék vagy szolgáltatás igen jó minőségű. (Garvin, D. A. 1987, idézi Csizmadia, T. 2014), A művészetben ez a legnagyobb hatás elérését jelenti, a jó értelemben vett szélsőségeket jelenti. A nagyon nagy, nagyon színes alkotást, vagy épp kicsit és pár vonalast, vagy a minimalista, vagy épp aprólékos alkotást, csöpögően negédeset, vagy örületesen vadat, rengeteg figurát, vagy egy színű monokróm alkotást. Ezt a megközelítést a divat vezérelt, újdonságot kereső mainstream nagy galériák alkalmazzák.

2.4 Termelés alapú megközelítés:

A minőség egy adott termék vagy szolgáltatás megfelelése előre meghatározott kritériumoknak vagy specifikációknak. Ha nem sikerül a kívánalmaknak megfelelni, ez eleve eltérést

jelent, és mint ilyen a minőség hiányát jelenti. A megközelítésmód azt jelenti, hogy ha a vevő igényeinek megfelelünk, akkor a vevő elégedett lesz. (Garvin, D. A. 1987, idézi Csizmadia, T. 2014), A művészetre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a művész önmaga és alkotása felé támasztott elvárásai azt a célt szolgálják, hogy megfeleljen önmaga elvárásainak, a szakma és a befogadó elvárásainak. Ezt a megközelítést elsősorban az alkotó művészek, a mestertanárok alkalmazzák.

2.5 Felhasználó alapú megközelítés:

A minőség a "néző tekintetében rejlik". A minőség meghatározásának egyetlen feltétele az, hogy képesek vagyunk-e a vevők igényeit, elvárásait, szükségleteit kielégíteni. (Garvin, D. A. 1987, idézi Csizmadia, T. 2014), Ez a művészetben a befogadó, a vásárló ítéletét, igényét, a közönségzavazatot, az eladott festményt, a tapsot, a csodálatot jelenti, vagyis a piaci elvárások határozzák meg a művészetet. Itt érthetjük meg, hogy vannak akik a képregényeket szeretik, vannak akik a naiv vadász jeleneteket, mások a hiperrealista, vagy expresszív képeket, van aki az impresszionista tájképet, míg más az absztrakt képet értékeli nagyra. Ez a megközelítés a kereskedelmi jellegű galériások és a piacra dolgozó művészek kedvence. Na és persze természetesen a befogadó, a műélvező alkalmazza ezt a megközelítést.

2.6 Érték alapú megközelítés:

A minőség azt jelenti, hogy meghatározott tulajdonságú terméket vagy szolgáltatást ajánlunk a vevőnek, fogyasztónak, elfogadható költséggel vagy áron. (Garvin, D. A. 1987, idézi Csizmadia, T. 2014), A művészetre levetítve ez a hagyományos értékek követését, a bevált témák, stílusok, anyagok és eszközök használatát és az ahhoz való igazodást jelentijelenti. Az öreg mesterek, szaktekintélyek értékítéletét jelenti és nem az aktuális divat trendeket jelenti. Intézményi keretekben működő galériák kurátorai, kiállítás szervezők, műgyűjtők és egyes alkotók alkalmazzák ezt a megközelítést.

2.7 Szabvány alapú megközelítés:

A minőség a termék azon tulajdonsága, hogy megfelel-e a vonatkozó szabvány követelményeinek. A művészetben ez a szakmai szempontok valamely kánon szerinti teljeskörű érvényesítését jelenti. Ez elsősorban a zsűritagok, ítések, kritikusok, kurátorok, szaktekintélyek, műgyűjtők megközelítési módja. (Farkas, 2001)

2.8 További megközelítések.

A Taguchi-féle minőség-fogalom a társadalomnak okozott veszteségként definiálja a minőséget. Annál jobb a termék minősége, minél kisebb a termék társadalomnak okozott vesztesége, ahol a társadalmon a vevőt, és a gyártót érti. (Geczki, 2008)

David Garvin szerint *"a minőség örömszerzést jelent a vevő számára, nem csupán a bosszúság megelőzését"*. Garvin a minőségnek öt jelentősebb megközelítésmódját adja meg, melyek különböző területeket vizsgálva próbálnak átfogó képet adni a minőség megközelítéséről. (Geczki, 2008)

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a minőség *„főnév 1. Filozófia: a dolgok lényegét jellemző tulajdonságok összessége, mint filozófiai kategória. 2. Valaminek értékelést is magában foglaló jellege. Jó minőség. Kereskedelem: sajtó. Kiváló minőség(ű áru). Minőséget a dolgozóknak! 3. Választékos stílusban használatos: hatás-, feladatkör. Hivatalos minőségben jött. 4. Sportnyelvi, sakkban: két tiszt közti értékkülönbség, illetve többlet. Minőséget áldoz, minőségellenőrzés. Üzemi, vállalati étellel kapcsolatos: termékek minőségének ellenőrzése.”* (Juhász és mtsai, 1975)

A Gépipari Tudományos Egyesület Ipari Minőségi Klub lexikonszerű kiadványa értelmében *a minőség (quality) 1. az egység azon jellemzőinek összessége, amelyek befolyásolják képességét, hogy meghatározott és elvárt igényeket kielégítsen ... A minőség fogalmát nem helyes önmagában használni összehasonlító értelemben a kiválóság fokának a kifejezésére, sem mennyiségi értelemben, sem műszaki értékelések esetében ... Néhány hivatkozásban a minőség értelmezése: „használatra való alkalmasság”, „célnak való megfelelés”.* Ezek a fentiekben meghatározott minőségnek csak bizonyos vonatkozásait tükrözik. A különböző időszakokban és különböző minőséggel foglalkozó

nemzetközi hírű tekintélyek a minőség fogalmát másképpen határozták meg, attól függően, hogy ők mire helyezték a hangsúlyt. ... Például Seghezzi: A minőség a felhasználói igények vagy az előirányzott cél kielégítésének mértéke ... Dukáti, Sallay: A minőség a gondosan megalkotott, szabványoknak vagy előírásoknak való megfelelés, tehát ha ilyenek valamilyen ok miatt nincsenek, úgy minőségről nem beszélhetünk. (Kondor, 1997)

Horváth Zsuzsanna tanulmánya a fogalom jelentésének változásairól ad áttekintést az ókori latin örökségtől napjainkig. Mint írja: „*leíró fogalomból kiemelő, viszonyító fogalommá vált. A qualitas már nem az anyagi és szellemi termékek, működési folyamatok, helyzetek, teljesítmények közvetlen szemléletén nyugvó leírása – valami olyan, amilyen – a leírás közvetlenségét felváltja a valamihez való viszonyítás képzete – valami, más valamihez képest milyen*”. (Horváth, 1999).

Csapó Benő négy minőségértelmezés köré rendezi a minőség mai értelmezéseit. Egyik a mennyiség ellentét-párja értelmében használt felfogás. Másik a színvonalhoz, a szinthez, nívóhoz kapcsolható jelentéstartalom. Harmadik a kifinomultság, szofisztikáltság, a kidolgozottság, a letisztultság, a nemes egyszerűség köré társult a jelentéstartalmak. Végül az ipari minőségbiztosítás területe. Az ipari minőségnek a fogalma eredetileg az előírtak megfelelő minőségre, a termék nem hibás voltára utal. (Csapó, 1999)

Bernáth József a közoktatásban használt minőségfogalmakat csoportosítja, Szemléleti igény szerint első helyen szerepelnek a különböző standardokra épülő minőségdefiníciók, aztán a szülők igényeinek, elvárásainak megfelelő definíciószerű megfogalmazások következnek. Végül a „*célnak való megfelelés*”. megközelítésével zárja. (Bernáth, 1999)

Vannak szerzők, akik a minőséget versenykategóriaként írják le. (Bálint, Bodor, 1999) Az Európai Unió által 1999-ben kezdeményezett európai minőség jövőképe megalkotásában nézetek rendszereként értelmezik a minőséget. „*... a minőség nem más, mint a követelmények és tényleges eredmények közötti viszony, a különbség aközött, amire számítunk, és amit valójában kapunk. A minőség hozzásegít bennünket ahhoz, hogy megkülönböztethessük a jót a rossztól, az elfogadhatót az elfogadhatatlantól, a lusta embert a szorgostól. A minőség az értékeken alapul, és a választásban jut kifejezésre... Legáltalánosabban megfogalmazva, a minőség mindenben a kiválóságot preferálja, erkölcsi világképe a legjobb teljesítésnek, valamint a szakmai tudás, a szépség és az ügyesség megbecsülésének. (Molnár (200)*

Philip B. Crosby szerint a minőség az *"igényeknek való megfelelést és nem az eleganciát jelenti"*. „*A minőségügy tág értelemben a társadalom életminőségének ügye, a társadalom tagjai igény kielégítési színvonalának meghatározója, a társadalom minőségkultúrájának szintje. Szűkebb értelemben a minőségügy a termékek, a szolgáltatások és ezek fogyasztásának minőségével foglalkozik, tehát a vállalkozások és a nemzetgazdaság versenyképességét meghatározó stratégiai kérdés*” „*a minőség nem lehet más, mint a célnak való megfelelés (fitness for purpose)*. (Dányi, Kálmán, 1999)

A helyileg legitim minőségfogalmat az intézmények a partnerek elvárásait megismerve dolgozzák ki. Ez az jelenti, hogy minden intézmény saját környezetének, küldetésének és adottságainak megfelelő egyedi minőségfogalommal rendelkezik, amely természetesen illeszkedik a jogi és pénzügyi normákba, a tartalmi szabályozásban megfogalmazódó általános társadalmi elvárások rendszerébe. Ez a helyi alkotómunka teszi a minőséget valódi, élő és törvényes fogalommá. (Oktatási Minisztérium 2000)

MSZ EN ISO 8402, 1996 nemzetközi szabvány szerinti megfogalmazása: „*a minőség, a termék vagy a szolgáltatás olyan tulajdonságainak és jellemzőinek összessége, amelyek hatással vannak a terméknek arra a képességére, hogy kifejezett vagy elvárható igényeket kielégítsen.*” (Lőrinc, 1996)

„*A minőség a termék, rendszer vagy folyamat belső eredetű jellemzői összességének az a képessége, hogy teljesíti a vevők és más érdekelt felek követelményeit.*” (Balogh, 2000)

Joseph M. Juran (1904-2008) XX. századi vezetési tanácsadó, a minőségügy egyik legelismertebb szakértőjének megközelítése teljes mértékben a fogyasztóra fókuszál, véleménye szerint *"a minőség megfelelés a felhasználó igényeinek."* (Geczki, 2008)

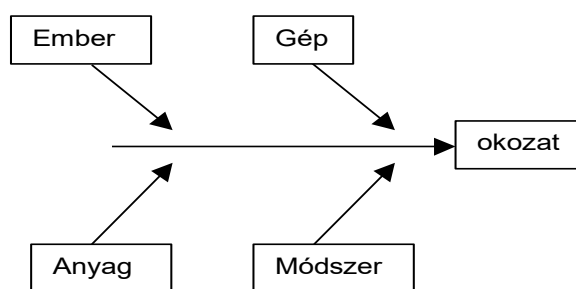
W. Edwards Deming (1900-1993) statisztikus szerint: „A minőség a terméknek vagy szolgáltatásnak a vevő vagy felhasználó általi megítélését jelenti.” (Geczki, 2008)

2.9 A minőség diagramja és koordináta rendszere

A japán Karou Ishikawa a teljes körű minőségirányítás (TQM) megfogalmazója. A minőség fogalmát már szélesebb megközelítésben magyarázza, az elvégzett munka, a nyújtott szolgáltatás, a rendelkezésre álló információ, a folyamatok, a munkaerő (termelők, technikusok, mérnökök, vezetők, igazgatók), a vezetési rendszer, a vállalat és a társadalmi célok minősége által.

Ennek a felfogásnak a leegyszerűsített változatából vezette le az Ishikawa- vagy a halszálka diagramot. A diagram másik elterjedt neve az ok-okozati diagram. (Mojzes, 2000)

2. sz. ábra: Ok-okozati, vagy halszálka diagram.

Forrás: Mojzes, 2000.

Az ok-okozati diagram azt a kapcsolatot reprezentálja, ami az egyes okozatok és az azokat befolyásoló okok között fennáll.

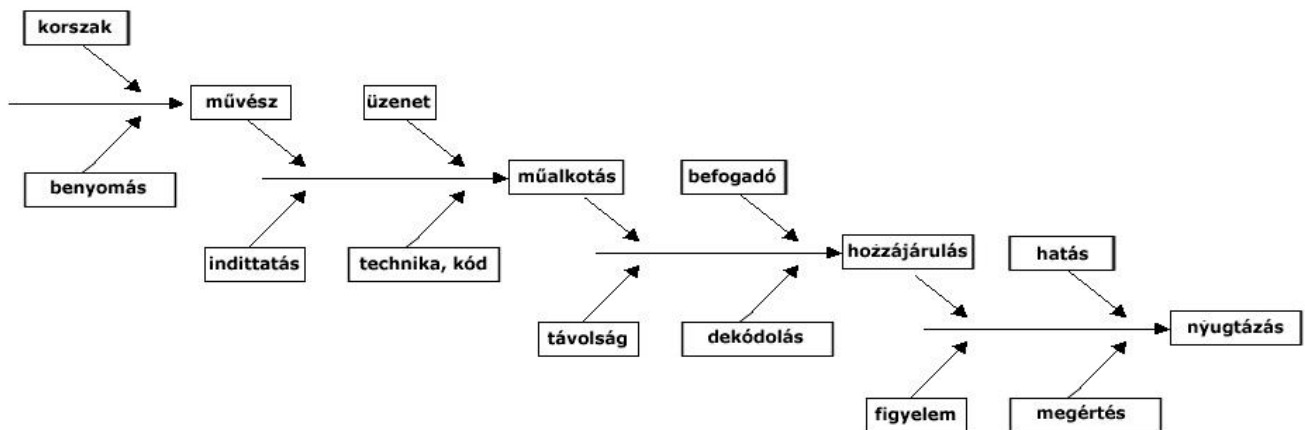
Az ok-okozati diagram megrajzolásának célja a valamely folyamatot befolyásoló különféle okok feltüntetése és csoportosítása. Az egyes okozatokat ugyanis általában az okok különböző fő kategóriái idézik elő, amelyek négy nagy csoportba sorolhatók be: 1. Ember, 2. Gép, 3. Módszer, 4. Anyag. Vagy adminisztratív területeken: 1. Politika, 2. Eljárások, 3. Emberek, 4. Üzem. Ezek csupán ajánlott kategóriák. Az okok minden olyan csoportosítása lehetséges, ami elősegítheti a kreatív gondolkodást.

Ezt a módszert alkalmazva felrajzolhatjuk a művészet halszálka diagrammját. Segítségül hívjuk a kommunikációs modell szerint darabjaira szedett művészeti folyamatot és így láthatóvá válik, hogy a művészet alapvető egységeit milyen okok befolyásolják, illetve határozzák meg. Mely területen lehetnek hibák, hiányosságok, elakadások.

A művészt az a korszak az a környezet befolyásolja melyben él, főként az, ami benyomást gyakorolt rá. A műalkotás létrejöttét már a környezet közvetlenül nem befolyásolja, csak a művészen keresztül van rá hatása. A műalkotást a művész, az indíttatás, az üzenet és a kódolás, a mű technikai elkészítésének egysége befolyásolja. Folytathatnám a sort, de ezen az ábrán világosan kitűnik, hogyha elmarad a nagy hűha élmény és nem tud hozzájárulni a befogadó a műalkotáshoz és csak felháborodik, mint azt a tanulmány elején a bevezetésben írtam, akkor első körben magában a befogadóban kell keresni a problémát, mert lehet, hogy nem nekünk szánták azt a műalkotást, nem a mi világunk a művész világa. Majd abban a hiányosságban kutakodhatunk, hogy esetleg nem értjük azt a kódrendszert, művészi megfogalmazást, stílust amelyben a mű készült. Majd a távolságot lehet kielemezni, mert lehet a művész és a befogadó között lévő emocionális, realitásbeli, gondolkodásbeli, ideológiai különbség az, ami a meg nem értést okozza. A más kultúrkörhöz való tartozásból, más jellegű kulturáltságból eredő távolság is lehet az ok. Esetleg a kommunikációs csatornán lévő kiállítási intézmények, galériák messzesége, internetes platformok elérhetetlensége nem ismerete is lehet az ok. Vagy azt se feledjük, ami még a távolság mezőhöz tartozik, hogy egy kultúra művészeti alkotása a saját közegében hatásos lehet, de kiszakítva környezetéből hatástalan maradhat. Talán a

távolság és nem feltétlenül a műalkotások gyenge színvonala volt a legfőbb minőségi problémát jelentő ok a bevezetésben említett jelenségekben.

3. sz. ábra: Művészet a halszálka diagramban.

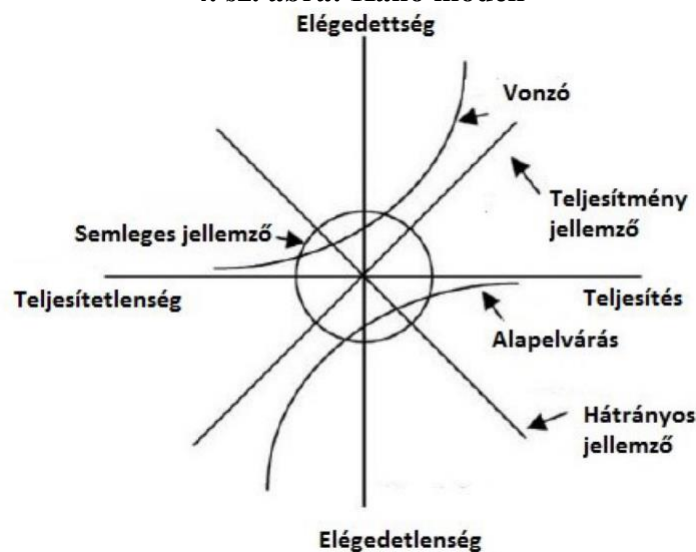

Forrás: Zugor Zoltán, 2025

Dr. Noriaki Kano a minőségügygel foglalkozó japán professzor filozófiája szerint valamennyi termékjellemző elhelyezhető egy olyan koordináta-rendszerben, amelynek vízszintes tengelyén a kifejezett, vagy ki sem fejezett a fogyasztói elvárások teljesítési foka, a függőleges tengelyen a vevőkből kiváltott lelkesedés mértéke mérhető fel. A Kano-modell szerint egy-egy termékjellemző egy adott időpontban egyáltalában görbe vonalként jelenik meg a koordináta rendszerben. Felmérése lehetővé teszi az adott jellemzők értékelését, fontossági besorolását. (Geczki, 2008), (Horváth, Kotsis, 2023)

A művészetre alkalmazva a függőleges tengelyre a befogadók ítélete, a vízszintesre a szakmai elvárások teljesítési foka, az annak való megfelelés kerülhet. Ez a modell összhangot teremthet az úgymond szakmai zsűri pontszámai és a közönségszavazatok szinte örökös ellentétére. Vagyis a szakmai elvárásokat és a befogadói igényeket tudja megjeleníteni egy elemezhető koordináta rendszerben. A Kano modell részletesebb ismeretével és alkalmazásával egyéb szakmai és befogadói elvárások, hátrányos jellemzők és az elégedettséget, befogadói élményt befolyásoló és nem befolyásoló vonzó, vagy semleges jellemzők is megjeleníthetők.

4. sz. ábra: Kano modell

Forrás: Horváth Adrienn – Kotsis Ágnes, 2023

3. A MINŐSÉG ÉRTÉKELÉSE KOMMUNIKÁCIÓS MODELL SZERINT

Az első részben vázlatosan bemutatott kommunikációs modell, azon kívül, hogy rávilágít a művészetben az ok okozati összefüggésekre és a hiányosságokra, lehetőséget ad arra, hogy a művészetet egy lineáris folyamatként, annak részekre bontott egységeiként értékeljük. Ezek a minősítések nem képesek objektívek és általános érvényűek lenni a szubjektív megítélés miatt, de képesek rendezettséget és eligazítást adni. Például kiderülhet belőle, hogy valaki miért nem lesz sikeres művész, miért ragadt bele a meg nem értett művészek kategóriájába. Meg mutatja ez az értékelés az okát annak, hogy hiába ragyogó az a műalkotás, hiába híres és neves az a művész, de az alkotásai nem nekünk szólnak. Rádöbbenhetünk, hogy miért lesz egy kevésbé tehetséges művész, gyenge alkotásokkal még is sikeres. Továbbá látni fogjuk, hogy a kiértékelésnél a mintázatok érdekes jelenségekre mutatnak rá.

Először is minden egyes összetevőt, minden mezőt a maga nemében kell értékelni. (A mezők részletes leírása a korábbi tanulmányomban olvasható: Tudományos Mozaik 21. számában *Fragmentált művészet és a kommunikáció minősége. 2022.*). Amennyiben külön-külön értékeljük az egyes kommunikációs mezőket (külvilág, behatás, művész, indíttatás, kommunikációs csatorna, alkotás létrehozása, technika, műalkotás, befogadó, hatás, hozzájárulás, stb.) mondjuk 1-10-ig terjedő skálán, akkor az összetevők minőségének összessége, vagy az egymáshoz való arányuk, lehet iránymutató a műalkotásban megmutatkozó művészet lényegi minőségének megítélésére. Ha a legtöbb mezőben magas értéket jelöltünk, akkor talán megkapjuk a legértékesebb, a legmagasabb szintű művészetet. Amennyiben a legtöbb mezőnél alacsony a minőségi színvonal, annál értéktelenebb, alantasabb művészetet, vagy művészi hatással nem rendelkező művészeti terméket, kézműves, vagy ipari terméket kapunk.

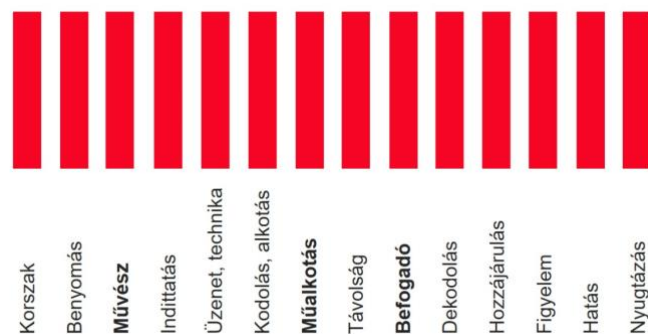
Előljáróban még annyit meg kell jegyezni, hogy az a modell csak ebben a formájában újdonság. A művészeti szaktekintélyek, a művészettörténészek, a kurátorok, a szakmai zsűriek tagjai, a galériások pár pillanat alatt végig pörgetnek a fejükben egy ehhez hasonló, számtalan szempontot figyelembe vevő értékítéletet, amikor mondjuk el kell dönteni, hogy egy csoportos kiállításon szerepeljen-e, egy adott alkotónak a műve vagy sem.

Nézzünk mintaként néhány táblázatot.

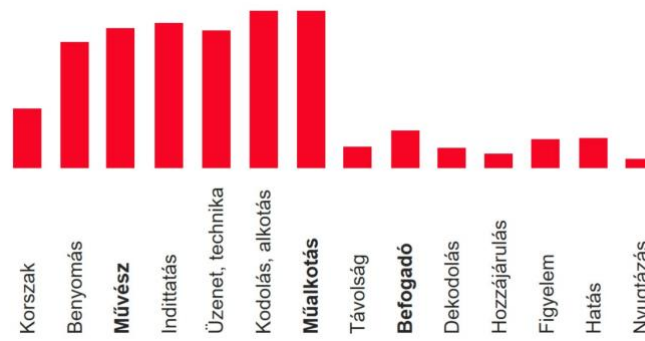
5. sz. ábra: A tehetségtelen, sikertelen művész, rossz alkotásokkal

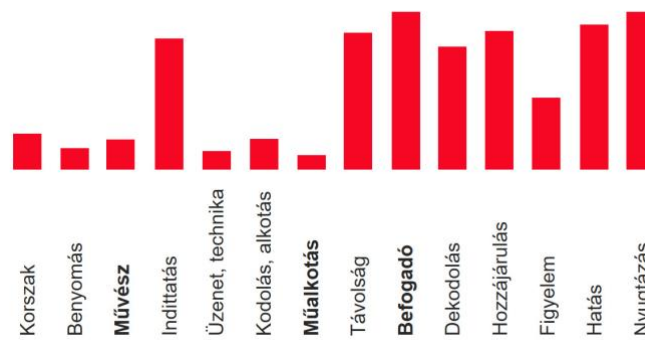
6. sz. ábra: Mindenben kiváló, sikeres művész, kiváló alkotásokkal

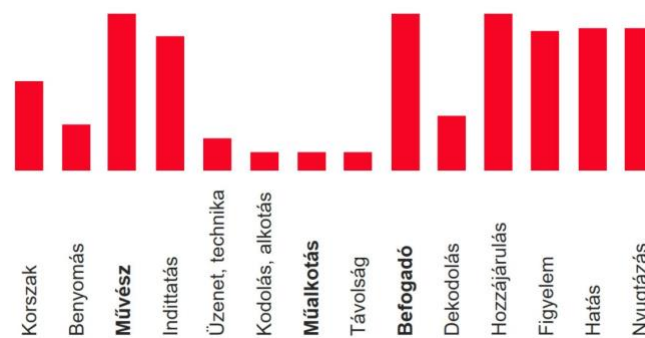
7. sz. ábra: Meg nem értett, kiváló művész, sikertelen fogadtatással

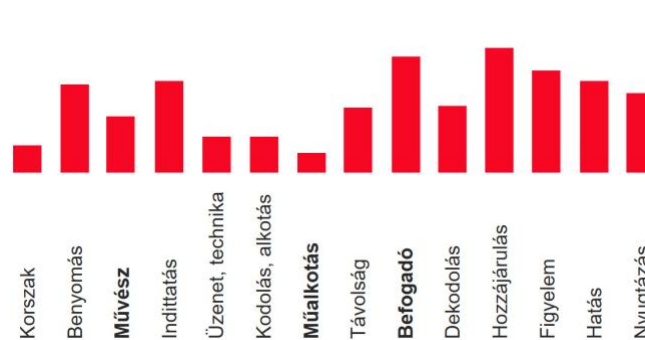
8. sz. ábra: Tehetségtelen művész, rossz alkotásokkal, jó kapcsolatokkal, sikeres fogadtatással

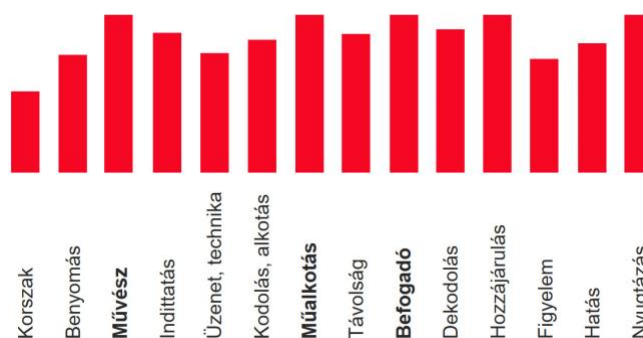
9. sz. ábra: Tehetséges művész, rossz alkotásokkal, sikeres fogadtatással

10. sz. ábra: Középszerű művész, rossz alkotásokkal, középserű fogadtatással

11. sz. ábra: Kiváló művész, jó alkotásokkal, sikeres fogadtatással

Forrás: Zugor Zoltán, 2025

4. NARRATÍVA, TÖRTÉNET

Bizonyára feltűnt, hogy az egyes mezők értékelése összességében egy mintázatot ad ki. Dewey meglátásait követve: itt a művészetet egy élmény folyamataként, diagrammokban láthatjuk. Nem túlzás, ha azt a kijelentést teszem, hogy itt ebben az általunk felvázolt kommunikációs folyamatnak a kiértékelésében egy narratívát, egy történetet találtunk. Lehet ezt a folyamat ábrát a zenei hangokhoz is hasonlítani, vagy egy regény, egy film felépítéséhez. Bevezetés, majd a tárgyalás közben a bonyodalmak, csúcspontok, akciók és lírai részek váltakozása és a tetőpont, majd a levezetés és befejezés. Attól függően, hogy milyen a mintázat kaphatunk, jó és rossz történetet. Érdekeset, és unalmasat. A lényeg az, hogy legyen benne váltakozás, hullámmás. Párhuzamnak megemlíteném még a szónoklatot is. Egy nagy nyilvánosság előtt tartott beszédnek is komoly hullámmása van, mind érzelmileg, mind tartalmilag, vannak mélységek és magasságok, humoros és komoly részek, erőteljes és lírai pillantok, na meg hatásszünetek. Ahogy egy monotonan elmondott beszéd és egy igazi szónoklat között óriási a minőség béli különbség úgy észre kell vennünk, hogy a művészet igazi meghatározó elemét, a minőséget itt találtuk meg. Ezeknek a diagramoknak a mintázatában.

Nem attól lesz jó és sikeres egy művész és kiváló egy műalkotás, ha az összes mezőben kiválóan teljesít. Amennyiben van egy hullámmás, ritmus a mezők értékeiben és a megfelelő csúcspontoknál (művész, műalkotás, hozzájárulás) kimagasló az értékelés, akkor beszélhetünk magas minőségű művészetről.

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] Balogh, A. (2000). Az új ISO 9000-s szabvány szemlélete. Minőség és Megbízhatóság. 3. 124-135.o.
- [2] Bálint, J., Bodor, P. (1999). Teljes körű minőségirányítás (Total Quality Management) In: Minőségfejlesztés a közoktatásban. OM, Budapest. 38-42.o.
- [3] Bernát, J. (1999). Minőségbiztosítás a közoktatásban. Kiegészítő tanulmány a Szakmai fejlesztés, szaktanácsadás, szakértés című könyvhöz. Budapesti Műszaki Egyetem, Budapest. 19-21.o.
- [4] Ch. Gáll, A. (2023.06.23) Zseni vagy giccsfestő? Barcelona mondja ki az ítéletet a magyar tüniről Letöltés dátuma: 2025. 10. 30., forrás: <https://index.hu/kultur/2023/06/23/savolt-karolina-barcelona-tarlat-picasso-miro-narrativa/>
- [5] Csapó, B. (1999). A tudás minősége. Educatio, 3. 473-487.o.
- [6] Csizmadia, T. (2014). Minőségmenedzsment. Pannon egyetem, Veszprém. 4.o.
- [7] Dányi, I., Kálmán, A. (1999). Nemzeti Minőségösztönző politika és Nemzeti minőségfejlesztési program kidolgozása. Minőség és Megbízhatóság. 4. 159-164.
- [8] Dewey, J. (1934). Art as Experience. New York: Perigee Books <https://ia902908.us.archive.org/28/items/deweyjohnartasanexperience/DEWEY%20John,%20Art%20as%20an%20Experience%22.pdf>

- [9] Farkas, O. (2001) A minőség értelmezései. Szegedi Tudományegyetem JGYTF Kar Neveléstudományi Tanszék. Szeged
- [10] Field, R. (év nélkül). John Dewey (1859-1952). In: Internet Encyclopedia of Philosophy. <http://www.iep.utm.edu/d/dewey.htm>
- [11] Geczki, Cs. (2008). Változó minőségfogalom. 2008-06-05 www.standard-team.hu/minosegfogalom.html
- [12] Horváth, A., Kotsis, Á. (2023). Kano modell alkalmazása a logisztikai szolgáltatók kiválasztása során. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 199 – 206.
- [13] Horváth, Zs. (1999). Egy fogalom karrierje. *Educatio*, 3. 423-428.
- [14] Juhász, J. és tsai. (1975) releváns. In Magyar Értelmező Kéziszótár. 960.o. Akadémia Kiadó, Budapest.
- [15] Klág, D. (2025.10.15) Tízmillió forintokat érnek a magyar festő képei, de ehhez a szerencsén kívül más is kellett (Letöltés: 2025.10.30.) <https://telex.hu/karakter/nagyito/2025/10/15/bozo-szabolcs-festo-kortars-muveszet-instagram>
- [16] Kondor, I. (1997, szerk.). Mi micsoda a minőségügyben? Korszerű minőségügyi fogalmak és betűszavak. GTE Ipari Minőségi Klub, Budapest. 97-99.o.
- [17] Lőrinc, I. (1996). Minőségirányítás, minőségbiztosítás szervezése. Műszaki fordító és Szolgáltató Rt. Budapest. 1.o.
- [18] Mojzes, I. (2000). A minőségbiztosítás alapelemei – segédlet. BMF, Budapest
- [19] Molnár, P. (2000). Az európai minőség jövőképe felé. Minőség és megbízhatóság. 3. 116-122.o. Oktatási Minisztérium (2000): A Comenius 2000 Közoktatási Minőségfejlesztési Program. Köznevelés, 2000. 9. 9-14.
- [20] Oktatási Minisztérium. (2000). A Comenius 2000 Közoktatási Minőségfejlesztési Program. 9-14.o.
- [21] Péter, A. Dzsubák, T. 2025.03.27. Lemondott a teljes Munkácsy-díj Bizottság. Letöltés dátuma: 2025. 10. 30., forrás: <https://index.hu/kultur/2025/03/27/munkacsy-dij-bizottsag-veszabo-noemi-lemondas-kitunes/>
- [22] Zugor, Z. (2022). Fragmentált művészet és a kommunikáció inósége. Tudományos Mozaik 21. Tomori Pál Főiskola Budapest. 185-195.o.
- [23] Zugor, Z. (2021). Amikor a művészet visszabeszél - Tomori Világ, a Tomori Közösség Blogja. 2021.08.22. <https://tomorivilag.hu/2021/08/22/amikor-a-muveszet-visszabeszél/>
- [24] Zugor, Z. (2021). A művészet, mint minőségi kommunikáció - Tomori Világ, a Tomori Közösség Blogja. 2021.08.22. <https://tomorivilag.hu/2021/08/22/muveszet-mint-minosegi-kommunikacio/>

A SZERZŐ ELÉRHETŐSÉGEI:

Zugor Zoltán

független kutató, vizuális kultúra szakember, képzőművész

E-mail: zugor@zugor.hu

Munkahely neve: egyéni vállalkozó

A munkahely címe: 6000 Kecskemét, Szigliget utca 7.

ALTERNATIVES TO THE ELECTORAL SYSTEM FOR PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC

BOŠKAJOVÁ Helena – BUTORACOVÁ ŠINDLERYOVÁ Ivana

Abstract

This study examines the electoral system used in parliamentary elections in Slovakia, focusing on its functioning and proposed alternatives. The introductory section provides an overview of electoral systems used around the world, but the primary focus is on the principle of proportional representation, which forms the basis of the current Slovak electoral system. Based on the Constitution of the Slovak Republic and relevant laws, the study defines the current single-constituency system and examines proposals for alternative electoral models, such as increasing the number of constituencies, adjusting the electoral threshold, or introducing a mixed electoral system. The article further highlights the potential advantages and disadvantages of multiple electoral districts, while assessing their impact on the proportionality of results and regional representation. The findings indicate that increasing the number of electoral districts could enhance regional representation but might weaken the position of smaller political parties. The study contributes to the debate on electoral system reform, which remains a pressing issue on the Slovak political scene.

Keywords: electoral system, parliamentary elections, proportional representation, Slovak Republic

INTRODUCTION

Elections are a fundamental tool of democratic decision-making through which citizens influence the composition of legislative bodies and the direction of public policy. The electoral system itself plays a significant role in this process, as it determines how voters' votes are converted into parliamentary seats. The design of the electoral system has a fundamental impact on the proportionality of election results, the stability of the political system, the standing of political parties, and the degree of representation of individual regions.

The Slovak Republic uses a proportional representation system with a single nationwide constituency and closed party lists for elections to the National Council of the Slovak Republic. This model was introduced in 1998 and remains in use today. Although it ensures a relatively high degree of proportionality in election results, it has long been the subject of both expert and political debate, particularly regarding its shortcomings in terms of regional representation, the status of political parties, and the extent of voters' influence on candidate selection. Among the most frequently discussed alternatives are increasing the number of electoral districts, adjusting the electoral threshold, strengthening the role of preferential voting, or introducing a mixed electoral system combining elements of proportional and majority representation. Particular attention is paid to models with four or eight electoral districts, which are seen as potential solutions for strengthening regional representation in the National Council of the Slovak Republic. The individual options have specific implications in terms of the proportionality of election results and the degree of regional representation.

The aim of this study is to examine the current structure of the electoral system in the Slovak Republic and to present possible alternatives for its reform that could contribute to increasing the efficiency of the electoral process and strengthening regional representation in the National Council of the Slovak Republic. The study presents options for a more comprehensive reform of the electoral system, based on the introduction of a mixed model combining elements of proportional and majority representation. The thesis aims to contribute to the academic discussion on electoral system reform in the Slovak Republic and to highlight the challenges and potential benefits of the various alternatives.

1. THEORETICAL ASPECTS OF ELECTORAL SYSTEMS

In political science and legal literature, electoral systems are traditionally classified into three basic groups: majority, proportional, and mixed electoral systems (Plenta and Csillag, 2020). This classification is based on the method of converting votes cast by voters into parliamentary seats, with individual electoral systems differing in the mechanism for converting votes into seats (Bardovič, 2021a).

The first-past-the-post system is historically the oldest type of electoral system and is currently used in many countries around the world. It is based on dividing the country's territory into electoral districts, which are typically single-member districts. In this system, a seat is won by the candidate who receives a specified number of votes, while votes cast for candidates who did not win a seat are not carried over to the next round of seat allocation. The various forms of the majority electoral system differ primarily in terms of the percentage of votes required to win a seat, the number of candidates advancing to the final round, and the nature of the electoral districts, which may be single-member or multi-member (Jesenko et al., 2022; Jacková, 2016). Among the most frequently cited advantages of the majority electoral system are the strengthening of the relationship between voters and candidates, greater stability of government cabinets, and the assurance of more significant regional representation. This system also generally leads to less fragmentation of the party system and allows voters to have a greater influence on the composition of parliament. On the other hand, critics of the majority electoral system point to a higher number of wasted votes, lower proportionality in election results, and potential problems with checks and balances (Gbúrová, 2024).

In today's democratic states, the proportional representation system is widely used in parliamentary elections; its fundamental principle is proportionality between the number of votes received and the number of seats allocated. The proportional representation system is a more modern type of electoral system whose primary goal is to ensure that the distribution of seats corresponds to the percentage of votes received by individual political parties. A characteristic feature of this system is the minimization of wasted votes and the effort to ensure broader political representation (Plenta and Csillag, 2020). It is primarily used in parliamentary elections, with seats allocated proportionally according to the number of votes received by individual political parties. Compared to the first-past-the-post system, it places greater emphasis on the role of political parties, while the significance of individual candidates remains somewhat diminished (Jacková, 2016). Other characteristic features of the proportional representation system include the existence of multi-member districts and voting via political party slates. This system also promotes the centralization of political parties, with candidates loyal to the party leadership often enjoying a more advantageous position on the slates. At the same time, it creates space for a pluralistic political environment based on the existence of multiple political actors (Špáč and Sloboda, 2014; Kováčová et al., 2019). However, the design of the electoral system cannot be viewed solely in terms of proportionality or the representation of political parties, but also in terms of its broader constitutional and political implications. Takács (2022) points out that the electoral system can influence the composition of parliament and, thereby, the realistic possibility of achieving a constitutional majority. In the context of the Slovak Republic, this issue is particularly significant because a three-fifths majority of all members of the National Council of the Slovak Republic is sufficient to amend the Constitution of the Slovak Republic.

In terms of voting methods, the proportional representation system can be divided into the list system, the single transferable vote system, and the personalized system. The most widespread form of the proportional electoral system is the list system, which is used primarily in multi-member constituencies. In this system, political parties compile candidate lists on which candidates are ranked in a specific order, with a distinction made between open, closed, and strictly closed candidate lists. When voting, the voter primarily casts a vote for a political party, and seats are subsequently allocated according to the order of candidates on the list, with the exception of cases of preferential voting (Špáč and Sloboda, 2014). The single transferable vote system operates within multi-member districts, where voters do not select a party but rather individual candidates, whom they rank according to their preferences. This means that during voting, the voter creates a ranking of candidates from 1 to x, regardless of party affiliation. If not all seats are filled in the first round, the votes for

candidates with low support, or the surplus votes of successful candidates, are transferred according to further preferences. Vote transfer will continue until the required number of candidates for the elected body is reached. This system reduces the need for strategic voting and allows voters to select specific candidates from different parties. However, a drawback is the violation of the monotonicity criterion (Bardovič, 2021a). The personalized proportional representation system has long been the subject of expert debate regarding whether it belongs to the subcategory of mixed electoral systems, as it incorporates elements of both majority and proportional representation systems. Under this system, voters have two votes. The first is cast for an individual candidate, and the second is cast for a political party, given the closed nature of the candidate lists. The second vote determines how many seats the political parties will win (Kováčová et al., 2019).

A mixed electoral system combines elements of both majority and proportional representation systems, bringing together their characteristic advantages and disadvantages. In this system, some seats are filled in electoral districts based on the majority principle, while the remaining seats are allocated through party lists or compensatory mechanisms according to the principle of proportionality. The majority component of the system generally allows for the election of the candidate with the highest number of votes in the electoral district, while the proportional component serves to mitigate the disproportions arising from majority voting. A mixed electoral system thus allows for combining the personalized selection of candidates with a more proportional representation of political parties. The introduction of a mixed electoral system is often the result of a political compromise reached as part of electoral reforms or during the formation of new democratic regimes (Halász, 2022; Plenta and Csillag, 2020).

1.1 Current Structure of the Electoral System for Elections to the National Council of the Slovak Republic

From a legal standpoint, the electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic is primarily governed by the Constitution of the Slovak Republic and Act No. 180/2014 Coll. on the Conditions for the Exercise of the Right to Vote. The Constitution of the Slovak Republic stipulates that members of the National Council of the Slovak Republic are elected in general, equal, and direct elections by secret ballot in accordance with the principles of proportional representation (Constitution of the Slovak Republic No. 460/1992 Coll.).

Since the establishment of the independent Slovak Republic, the electoral system has undergone several legislative changes. Among the most significant were the abolition of four electoral districts and the introduction of a single nationwide electoral district in 1998, adjustments to the mechanism for converting votes into seats, changes to the electoral threshold, the strengthening of the role of preferential votes, and adjustments to the filling of seats by alternates (Jacková, 2016). Another significant reform was the adoption of Act No. 180/2014 Coll., which consolidated the legal framework for all types of elections into a single piece of legislation and simultaneously established the State Commission for Elections and Control of Political Party Financing (Bardovič, 2021a). The issue of protecting the electoral system took on particular significance following the adoption of Constitutional Act No. 24/2023 Coll., which explicitly enshrined in the Constitution of the Slovak Republic the requirement that members of the National Council of the Slovak Republic be elected according to the principles of proportional representation and that the territory of the Slovak Republic constitute a single electoral district. This significantly limited the legislature's ability to alter the fundamental elements of the current electoral system, particularly to replace the proportional electoral system with a majority or mixed electoral system (Domin, 2024).

In the Slovak Republic, the electoral system is based on the principle of proportional representation, with its key features being the existence of a single multi-member constituency and voting via closed party lists. The Slovak Republic also constitutes a single nationwide electoral district, within which 150 parliamentary seats are allocated (Tekeli and Kudrnátová, 2022). Candidate lists are submitted by political parties, political movements, or their coalitions, with each candidate list allowed to contain a maximum of 150 candidates (Act No. 180/2014 Coll.). Voters cast their vote for a single candidate list and may also cast up to four preferential votes for candidates listed on that

list. Through preferential voting, voters can influence the final ranking of candidates, thereby introducing a degree of personalization into the electoral process. This mechanism is particularly evident in the case of political parties or coalitions with lower electoral gains, where preferential votes can have a more significant impact on the allocation of seats (Plenta, 2024). Nevertheless, the Slovak electoral system remains based on closed candidate lists, as voters' ability to alter the original order of candidates determined by the political party is limited (Bardovič, 2021b).

In order to limit excessive fragmentation of the party system, the Slovak electoral system applies a threshold. A political party running independently must obtain at least 5% of the total number of valid votes to enter the National Council of the Slovak Republic. For a coalition of two or three political parties, the threshold is set at 7%, and for coalitions consisting of at least four political parties, at 10% of valid votes (Act No. 180/2014 Coll.; Jacková, 2016). Seats are allocated based on the national electoral quotient, which is determined by dividing the sum of valid votes cast for political entities that met the conditions for entering parliament by 151. The number of seats for each political entity is then determined by dividing the number of votes received by the national electoral quotient, with the remaining seats allocated according to the principle of the largest remainders (Act No. 180/2014 Coll.). Preferential votes also allow candidates to move up in the final ranking of the candidate list. A candidate gains priority if they receive at least 3% of the total votes cast for the given political party or coalition (Jacková, 2016). If more than one candidate meets this condition, seats are allocated based on the number of preferential votes received. In the event of a tie, the original order of candidates on the candidate list determines the outcome (Act No. 180/2014 Coll.).

2. RESEARCH METHODOLOGY

This study is based on qualitative, theory-driven, analytical research aimed at examining the current electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic and identifying alternatives for its potential reform. The research is based on an analysis of scholarly publications, legal regulations, academic articles, political parties' election platforms, and available analytical materials addressing the issue of electoral systems and their functioning in the context of the Slovak Republic.

The study employed content analysis to examine the authors' expert opinions on the advantages and disadvantages of individual electoral systems, as well as the arguments for and against reforming the current parliamentary election model. Particular attention was paid to the legal framework of the electoral system enshrined in the Constitution of the Slovak Republic and in Act No. 180/2014 Coll. on the Conditions for the Exercise of the Right to Vote. The analysis also focused on identifying the main features of the current electoral system, particularly the proportionality of election results, the functioning of preferential voting, the status of political parties, and the regional representation of members of parliament.

The research also included a comparison of selected proposals for electoral system reform presented in the academic literature and in the election platforms of political parties. In particular, the study compared proposals to increase the number of electoral districts, introduce a mixed electoral system, amend the electoral threshold, and strengthen preferential voting. For each alternative, the study assessed its potential impact on the proportionality of election results, regional representation, the stability of the party system, and the position of smaller political entities.

The research also employed a synthesis method, which made it possible to link theoretical knowledge about electoral systems with the specific conditions in the Slovak Republic. The aim of this methodological approach was to provide a comprehensive overview of the current structure of the parliamentary electoral system while highlighting the potential benefits and risks of various reform alternatives.

3. ALTERNATIVE ELECTORAL SYSTEMS FOR ELECTIONS TO THE NATIONAL COUNCIL OF THE SLOVAK REPUBLIC

The issue of reforming the electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic has long been a topic of debate among experts and politicians alike. Proposals to change the

current model appear primarily in the election platforms of political parties, most often concerning changes to the number of electoral districts, strengthening regional representation, modifying preferential voting, or introducing a mixed electoral system. Despite repeatedly presented proposals, however, no fundamental reform of the parliamentary electoral system has taken place to date, with the prevailing view being to maintain the existing model of a single nationwide electoral district. Individual political parties approach the issue of electoral system reform differently. Some political actors support retaining the current single-constituency system, while others advocate for greater regionalization or the introduction of a mixed electoral system. Table 1 provides an overview of the most significant proposals from political parties.

Table 1: Political parties' proposals for reforming the electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic

Political Party	Proposed Electoral System Reform	Main Declared Objective
Good Choice	Introduction of 8 electoral districts and an increase in the number of preferential votes	Strengthening regional representation
Freedom and Solidarity	Retention of a single nationwide electoral district	Preserving the proportionality of the electoral system
For the People	Discussion on alternative voting in multiple electoral districts	Strengthening the regions
Slovakia Movement	Introduction of a mixed electoral system	Decentralization of power and regional representation
Social Democracy	Increase in the electoral threshold and electoral deposit	Reducing the fragmentation of the party system
Christian Democratic Movement	Introduction of 8 electoral districts based on self-governing regions	Strengthening the link between Members of Parliament and the regions
Progressive Slovakia	Introduction of bicameralism	Strengthening regional representation and protecting the democratic system

Source: based on Székely (2021), political parties' election platforms, and TASR (2024)

One of the most frequently discussed proposals is to divide the territory of the Slovak Republic into several electoral districts. Ahead of the 2020 parliamentary elections, the political party Dobrá voľba supported the introduction of eight electoral districts, arguing primarily for the need for better representation of the regions in parliament. At the same time, it proposed increasing the number of preferential votes from four to six (Székely, 2021). The KDH holds a similar position, having long

advocated for the creation of eight electoral districts mirroring Slovakia's administrative divisions. According to the party, such a model would help strengthen MPs' contact with citizens in individual regions and support regional representation in parliament. Conversely, the Freedom and Solidarity party has long supported maintaining a single nationwide electoral district. In its view, multiple electoral districts do not automatically lead to higher voter turnout or to the more effective functioning of parliamentary democracy. The party also argues that laws passed by the National Council of the Slovak Republic have nationwide applicability, and therefore considers a single electoral district to be the logical solution. At the same time, it highlights the importance of preferential votes, which, in its view, allow for a certain degree of regional balance in candidate lists (Guide to a Better Slovakia, 2020).

More significant reform proposals have emerged, particularly in connection with the introduction of a mixed electoral system. The Slovakia movement advocates a model in which half of the members of parliament would be elected by a majority vote in single-member districts created at the district level, and the other half would continue to be elected proportionally through nationwide candidate lists. Within the majority portion of the system, a two-round voting model would be applied, with the two candidates receiving the highest number of votes advancing to the second round. The aim of the proposal is to strengthen regional representation and decentralize political power (Honestly, Boldly, for the People, 2020). A similar model was also supported in the past by Andrej Kiska, who proposed a combination of single-member districts and a proportional component based on national candidate lists (Székely, 2021).

The issue of electoral system reform is also addressed in professional and academic literature. Jacková (2016) proposes the introduction of a majority system with multi-member districts established at the county level. The author points out that maintaining district boundaries would eliminate problems associated with gerrymandering and, at the same time, strengthen the regional connection between voters and candidates. According to her, a majority system allows for a more pronounced emphasis on candidates' personal qualities and reduces the dominance of political parties. At the same time, however, she highlights the need for appropriate adjustments to the size of electoral districts and the voting method to prevent unduly favoring dominant political actors. As a possible inspiration, she cites the Hungarian model, which combines majority elements with the proportional allocation of a portion of seats. Domin (2020), however, points out that a fundamental change to the current proportional electoral system would constitute a very radical intervention in the functioning of parliamentary democracy in Slovakia. The author emphasizes the need to respect the principle of equality of suffrage enshrined in the Constitution of the Slovak Republic. In his opinion, significant differences in the size of electoral districts could lead to a situation in which voters' votes would not carry equal weight. He therefore considers the optimal solution to be the creation of no more than four electoral districts, which would still allow for the maintenance of a relatively high degree of proportionality in the election results. According to the author, a larger number of districts could weaken proportionality, which is one of the fundamental characteristics of the Slovak electoral system.

The impact of a mixed-member or majority system on smaller political parties remains a key topic of discussion. Plenta (2022) points out that the introduction of single-member districts could significantly disadvantage smaller political parties, which would find it difficult to win seats in individual districts. In the context of the Slovak Republic, where the electoral preferences of several parties hover around the electoral threshold, this could lead to a significant increase in the number of wasted votes. The author also points out that strengthening the role of preferential votes leads to the growing personalization of politics and the weakening of political parties' position as fundamental actors in representative democracy. An alternative to changing the electoral system is to retain the proportional model while dividing the territory of the Slovak Republic into multiple electoral districts. Székely (2021) analyzed a hypothetical model of eight electoral districts created based on the boundaries of higher-level administrative units. The aim of the proposal was to eliminate regional disparities in the representation of members of the National Council of the Slovak Republic, as members with permanent residence in the Bratislava Region currently constitute a significant

majority. A simulation of the 2020 parliamentary election results showed that under the eight-constituency model, additional political entities would also enter parliament, specifically MKS, KDH, and the PS-SPOLU coalition. At the same time, there would be a change in the distribution of seats among several parliamentary parties. The second analyzed variant assumed the division of Slovakia into four electoral districts according to the NUTS2 classification—Bratislava, West, Central, and East. The simulation results indicated that this model would maintain a higher degree of proportionality compared to the eight-constituency model, while also strengthening the regional character of representation in parliament. The debate over alternatives to the electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic thus highlights the long-standing conflict between the requirement to maintain the proportionality of election results and the effort to strengthen regional representation and the ties of members of parliament to specific territories. At the same time, this is an issue that significantly impacts the position of political parties, the stability of the party system, and the overall character of parliamentary democracy in Slovakia.

CONCLUSION

The aim of the study was to examine the current structure of the electoral system for elections to the National Council of the Slovak Republic and to present the main alternatives for its possible reform. Particular attention was paid to the proportional electoral system with a single nationwide constituency, which has been in use in Slovakia since 1998, as well as to proposals aimed at increasing the number of constituencies, adjusting the electoral threshold, strengthening preferential voting, or introducing a mixed electoral system. The analysis shows that the current electoral system ensures a relatively high degree of proportionality in election results and allows for the representation of multiple political entities in parliament. However, its main weakness remains the insufficient connection between members of parliament and specific regions, as well as uneven regional representation in the National Council of the Slovak Republic. It is precisely this problem that serves as the main argument in favor of considering the introduction of multiple electoral districts.

Increasing the number of electoral districts could help strengthen regional representation and foster closer ties between lawmakers and voters in different parts of Slovakia. At the same time, however, such a reform could weaken the proportionality of election results and disadvantage smaller political parties. In particular, a model with eight electoral districts could lead to a more pronounced regionalization of parliamentary representation, but it would also increase the risk of an uneven distribution of seats among political parties. The four-constituency model therefore appears to be a compromise solution that could partially strengthen the regional principle without significantly undermining the proportionality of election results.

The introduction of a mixed electoral system would represent an even more fundamental change to the current model of parliamentary elections. Its advantage could be that it would make the election more personalized and create a more direct link between voters and candidates. On the other hand, however, such a system could give a significant advantage to stronger political entities and limit the chances of smaller parties to gain parliamentary representation. Another risk remains the issue of creating single-member districts, which would have to be established transparently and independently to prevent politically motivated manipulation of their boundaries. An alternative way to address the shortcomings of the current system could also be considered to be an adjustment of the electoral threshold or the strengthening of mechanisms for the representation of politically active minorities. Lowering the electoral threshold could allow smaller political entities to enter parliament, but at the same time it could increase the fragmentation of the party system. Any reform must therefore be assessed not only in terms of regional representation, but also in terms of the stability of the parliamentary system, equality of suffrage, and the proportionality of results. It can be concluded that the current electoral system of the Slovak Republic is functional and democratic, though not without problems. Its greatest advantage remains proportionality, while its most significant weakness is limited regional representation. Any reform should therefore not be the result of short-term political interests, but of a broader expert and public discussion. The most appropriate approach appears to be

seeking a solution that would strengthen regional representation without fundamentally weakening proportionality and without unduly disadvantaging smaller political parties.

REFERENCES:

- [1] Bardovič, J. (2021a). *Elections and Electoral Systems* (1st ed.) University of St. Cyril and Methodias in Trnava, Faculty of Social Sciences.
- [2] Bardovič, J. (2021b). The Electoral System in Slovakia and Selected Issues from 1989 to 2019. In *1989–2019: Decades of Change. Where Is Democracy Heading?* (pp. 63–81). Pavol Jozef Šafárik University, Košice, ŠafárikPress Publishing House.
- [3] Domin, M. (2020). *More congressional districts for the parliamentary elections?* Comenius blog.<https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2020/01/30/viac-volebnych-obvodov-pre-parlamente-volby/>
- [4] Domin, M. (2024). Constitutional Protection of the Electoral System: The Slovak Republic in a Comparative Perspective. *Legal Horizon*, 107(4), 408–427.<https://doi.org/10.31577/pravyobzor.2024.4.04>
- [5] Gbúrová, M. (2024). Participatory democracy and opportunities for its development from a political science perspective. *Political Science Forum*, 13(1), 4–24.
- [6] Halász, I. (2022). Representation of national and ethnic minorities in the Hungarian parliament. *Studia Iuridica Lublinensia*, 31(5), 67–84. <https://doi.org/10.17951/sil.2022.31.5.67-84>
- [7] Jacková, S. (2016). *The Electoral System in the Slovak Republic*. ULPNIANUS. <https://www.ulpianus.sk/blog/volebny-system-v-slovenskej-republike>
- [8] Jesenko, M., Miňová, K., & Volochová, J. (2022). Representation of interests, fair elections. In O. Mital', D. Rovenská, & E. Župová (Eds.), *A Guide to Good Governance for Future Experts in Public Institutions* (pp. 39–47). ŠafárikPress.
- [9] KDH. (2023). *Better 2023 – Election Platform*. <https://kdh.sk/volebny-program-kdh/>
- [10] Kováčová, N., Kováčová, S., Cevárová, D., & Kiššová, K. (2019). *Political Marketing and Voter Behavior in the 2018 Municipal Elections in Slovakia*. MSD.
- [11] Plenta, P. (2022). Recording of the discussion “Does Slovakia Need to Change Its Electoral System?” *Information*, 2(2022), 1 – 14. <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=517670>
- [12] Plenta, P., & Csillag, K. (2020). Parliamentary elections in selected countries in 2019. *Overviews*, 1(2020), 1–25. https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=506714#4_1
- [13] SaS. (2020). *A Roadmap to a Better Slovakia – Election Platform*. <https://drive.google.com/file/d/1Lm-77JSeKLDm58bGv1d6YYWCcRAW-Rs2/view>
- [14] Slovensko. (2020). *Honest, bold, for the people – our election platform*. https://www.obycajniludia.sk/wpcontent/uploads/2020/02/OLANO_program_2020_FINA_L_online.pdf
- [15] Székely, G. (2021). Doubts about the reform of the electoral system for the National Council of the Slovak Republic. In I. Dudinská, M. Cirner, & G. Székely (Eds.), *2020 Parliamentary Elections in Slovakia* (pp. 73–109). University of Prešov in Prešov.
- [16] Spáč, P., & Sloboda, D. (2014). *Municipalization, the electoral system, and opportunities for participation in local government in Slovakia*. Municipalization, the electoral system, and opportunities for participation in local government in Slovakia. https://samosprava.institute.sk/sites/default/files/studie/studia_spac-sloboda_2014.pdf
- [17] Takács, D. (2022). Constitutional amendment as a constitutional practice? In V. Bujňák (Ed.), *30 Years of the Constitution of the Slovak Republic: Experiences and Prospects in Good Times and Bad. Proceedings of the Constitutional Law Section of the International Scientific Conference “Bratislava Legal Forum 2022”* (pp. 196–209). Wolters Kluwer SR.

- [18] TASR. (2024). *Hlas-SD plans a revolutionary change to the electoral system: More power to the people and less money for the parties* . <https://www.topky.sk/cl/10/2898277/Hlas-SD-planuje-revolucnu-zmenu-volebneho-systemu--Viac-moci-ludom-a-menej-penazi-stranam>
- [19] Tekeli, J., & Kudrnátová, L. (2022). *Explanatory Report on the Initiative of the Košice Self-Governing Region to Change the Electoral System for Elections to the National Council of the Slovak Republic*. [https:// dz2fe.vucke.sk/ downloaddoc](https://dz2fe.vucke.sk/downloaddoc)
- [20] Constitution of the Slovak Republic No. 460/1992 Coll.
- [21] Act No. 180/2014 Coll. on the Conditions for Exercising the Right to Vote

CONTACTS TO THE AUTHORS:

Mgr. Helena Boškajová
boskajoval@ucm.sk
University of St. Cyril and Methodius
Faculty of Social Sciences
Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

prof. Ing. Ivana Butoracová Šindleryová, PhD.
ivana.butoracova@ucm.sk
University of St. Cyril and Methodius
Faculty of Social Sciences
Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

THE DIGITALISATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AS A KEY FACTOR IN PROMOTING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

HANČÁROVÁ Monika – SUHÁNYI Ladislav

Abstract

The paper focuses on analysing the impact of the digitalisation of public administration and the streamlining of administrative processes, and examines its significance from the perspective of investors, particularly in the context of foreign direct investment. In the current global environment, the efficiency, speed and predictability of administrative procedures are key factors in multinational corporations' decision-making regarding the allocation of capital. The paper aims to identify the main areas in which the digital transformation of public administration eliminates administrative barriers, reduces transaction costs for investors and contributes to the creation of a competitive business environment. The paper discusses the implementation of principles such as 'once and for all', and the importance of electronic communication for the transparency of decision-making processes.

Keywords: digitalisation, public administration, administrative processes, e-Government, foreign direct investments, investment attractiveness.

INTRODUCTION

In the current economic environment, public administration plays a significant role in creating the conditions for the economic development and competitiveness of states and regions. Investors' decisions on where to locate capital are increasingly influenced not only by traditional economic factors, such as tax policy, labour availability or macroeconomic stability, but also by the quality of public administration.

The efficiency, speed and transparency of administrative processes are becoming decisive criteria in assessing a region's investment attractiveness. Lengthy approval procedures, administrative burdens and opaque decision-making processes can pose a significant barrier to the implementation of investment projects and ultimately lead to investments being redirected to other countries.

The digitalisation of public administration represents one of the main responses to these challenges. In recent years, the use of artificial intelligence as a tool for modernising public institutions and optimising administrative processes has come to the fore. Artificial intelligence enables the automation of routine tasks, the efficient processing of large volumes of data, and the support or replacement of decision-making processes in areas where there is a high degree of standardisation.

In the context of public administration, this primarily concerns areas such as business registration, licensing processes, the processing of applications for grants and investment incentives, as well as communication with businesses. From an investor's perspective, the speed of administrative processing is a key factor. Delays in administrative procedures can lead to increased costs, lost business opportunities and a reduced return on investment. It is precisely in this context that the implementation of artificial intelligence in public administration takes on particular significance. Artificial intelligence has the potential to significantly shorten the duration of administrative procedures, increase their predictability and reduce the degree of subjectivity in decision-making. In doing so, it contributes to the creation of a stable and investor-friendly business environment.

The digitalisation of public administration, often referred to as e-Government, represents a systemic response to these challenges. In recent years, the transformation of traditional paper-based processes into fully electronic services has become a priority of public policy. This is not merely a simple conversion of documents into digital form, but a comprehensive change in the functioning of institutions, involving the automation of routine tasks and the effective sharing of data between

authorities. In the context of public administration, these changes affect key areas for investors, such as business registration, planning permission procedures, and the processing of applications for investment incentives.

The aim of this paper is to analyse how digitalisation contributes to speeding up administrative processes and what significance this process has for promoting foreign direct investment.

1. THEORETICAL FOUNDATIONS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND DIGITALISATION IN THE SLOVAK REPUBLIC

Currently, foreign direct investment (FDI) represents one of the most significant and effective forms of support for economic development, through which foreign capital flows into the host country's economy. FDI can be defined as the acquisition of foreign assets with the aim of gaining control over a company. This control involves the management of the economic activities of the firm in which the funds have been invested. In essence, FDI represents a combination of capital inflow, managerial influence, the exchange of know-how and the opening up of access to international markets (Cíbik, Mikuš 2022), whilst being carried out on the premise of maintaining economic stability. Their significance began to grow more markedly from the late 1950s, but it was not until the 1970s and 1980s that they became the subject of systematic interest in economic policy at the global level. Currently, FDI indicators are among the basic economic indicators of the performance of national economies (Dudáš, 2006).

These are investments in which the investor acquires an ownership stake in either an existing or a newly established company, whilst also gaining control over it. FDI does not merely represent a transfer of funds, but also involves the transfer of experience, technology, machinery, patents, managerial capacity, know-how and marketing strategies (Táncošová, Slaný 2004).

The National Bank of Slovakia defines foreign direct investment as a type of international investment in which an investor from one economy acquires a permanent stake in an enterprise operating in another economy. This stake represents a long-term relationship between the investor and the enterprise and, at the same time, enables the investor to significantly influence the management of the enterprise. According to international standards, the existence of such a relationship is assessed primarily on the basis of whether the investor owns at least 10% of the share capital or voting rights. This criterion also makes it possible to identify a direct investment relationship between several related enterprises, even if they are linked through one or more chains (National Bank of Slovakia, 2008).

In accordance with international standards, a minimum 10% share in the share capital or voting rights of an enterprise is considered the decisive criterion. Although there is no single universal definition of FDI applicable to all countries and international organisations, definitions agree that these are investments made with the aim of long-term operation in a foreign economy. FDI encompasses not only the initial capital injection that establishes the investment relationship, but also all subsequent transactions between the parent company, subsidiaries and associated enterprises (Bertrand, 2008).

As noted by Táncošová et al. (2004), FDI encompasses activities in which the investor acquires significant influence over the management of a legal entity abroad, either through the establishment of a new enterprise (so-called greenfield investment) or through the acquisition and merger of existing enterprises. FDI also includes other financial transactions, such as the reinvestment of profits.

According to Dunning (2001), foreign direct investment can be divided into four basic types, aimed at acquiring production resources, entering new markets, exploiting economies of scale and rationalising production, as well as implementing regional strategies in the areas of technology and organisational structure. The first two types represent traditional forms of FDI, whilst the latter two are the result of the long-term presence and development of foreign capital in the host country.

According to the OECD and IMF definitions, FDI represents a category of international investment which reflects an entity's objective in one economy to acquire a lasting stake in an

enterprise in another economy. Economic theory defines investment decision-making by the relationship:

$$C = I/i$$

C – asset value, I – income stream, i – interest rate

In the context of public administration, however, transaction costs associated with bureaucracy enter this formula, reducing the real return.

$$FDI = \text{share capital} + \text{reinvested earnings} + \text{other capital}$$

Share capital involves the purchase of a stake in a company's share capital. This is an investment in shares or an ownership stake that enables the investor to control or significantly influence the enterprise. Reinvested earnings are profits generated by a foreign investor and reinvested back into the enterprise rather than being paid out as dividends. This increases the total investment amount without the need for additional capital from abroad. Other capital includes the provision of loans and credits by a parent company to its subsidiary. In other words, these are receivables and liabilities between the investor and the company in which the investment is made (Polouček, 2010).

According to Dunning (2001), investors seek locations that offer specific advantages. A high-quality, digitised public administration represents an institutional advantage that reduces the risk and time required for 'go-to-market' (market entry).

Table 1: Advantages and disadvantages of foreign direct investment

Advantages of FDI	Disadvantages of FDI
Capital backing for restructuring	Disruption of the local market
Creation of new jobs	Insufficient links to the local economy
Entry into new markets and international networks	Additional costs for investment proposals
Stimulation of infrastructure development	Selectivity of investment proposals, unfair competition
Introduction of new management methods and expertise	Dominance of foreign owners in key sectors
Improvement in workforce skills and productivity	Greater dependence on foreign investors
Implementation of new production technologies	The possibility of repatriating profits abroad
Increase in exports, improvement in the balance of payments	Risk of sudden investor withdrawal
Strengthening of competitiveness	Local residents' aversion to foreign investors
Increase in tax revenue	
Development of support services	
Involvement of local government in economic development	

Source: own processing based on Baláž, 2001

Table 1 provides an overview of the main advantages and disadvantages of foreign direct investment. The main advantages include the provision of capital for the modernisation and restructuring of enterprises, the creation of new jobs, the introduction of innovative technologies and management methods, increased labour productivity, enhanced competitiveness, infrastructure development, increased exports and tax revenues, as well as the activation of local government. Conversely, the disadvantages of FDI include potential disruption to the local market, insufficient linkage of investment to the local economy, additional costs, selectivity of investment offers, the dominance of foreign owners, greater dependence of the host country on foreign capital, the risk of

profit repatriation, the sudden withdrawal of the investor, and potential aversion among local residents.

Table 2: Barriers to foreign direct investment

Nationwide barriers	Local barriers
Bureaucracy	Lack of ready-to-use land and premises
Corruption	Inadequate infrastructure
Unclear legislative and tax environment	Difficulties in securing a skilled and productive workforce
Political instability	Insufficient support from local government
Inexperienced government	Lack of retraining opportunities
Insufficient market	Poor quality of local suppliers
Unclear decision-making	Logistical problems
Economic and monetary instability	Poor communication with local authorities
Lack of regional and industrial policy	Lack of relevant information for investors
Inadequate business infrastructure	Poor quality of life in the region
Lack of reliable data	
Language and culture	

Source: own processing based on Baláz, 2001

Table 2 summarises the barriers that may hinder the effective attraction of FDI, both at national and local levels. National barriers include bureaucracy, corruption, an unclear legislative and tax environment, political and economic instability, an underdeveloped market, unclear decision-making, the absence of regional policy and inadequate business infrastructure. At the local level, the main problems are a lack of ready-to-develop land and suitable premises, poor infrastructure, a shortage of skilled labour, insufficient support from local authorities, limited retraining opportunities, the low quality of local suppliers, logistical problems and a lack of relevant information for investors. Barriers can significantly affect the attractiveness of a country or region to foreign investors, and minimising them is key to supporting sustainable economic growth.

Table 3: Classification of foreign direct investment by type

Type of FDI	Characteristic
Greenfield (greenfield investment)	These are investments in which the investor builds a completely new business or production plant on undeveloped land. They include the creation of new companies or the expansion of existing businesses through capital increases or loans from owners. The main aim is to expand business activities in the host country.
Brownfield (investments in existing facilities)	These represent investments in existing businesses or industrial sites. They include the modernisation, refurbishment or conversion of facilities, the replacement of technology, the recruitment of new staff or a change in the production programme. Sometimes there is also a change in the original use of the property.
Joint venture	This is a form of cooperation between two or more entities, most commonly a domestic and a foreign investor, who establish a new company. The partners contribute capital, technology, know-how or labour. The advantage lies in combining knowledge of the local market with the capital and experience of the foreign investor.
Mergers and acquisitions	These represent a process whereby one company takes control of another or the two companies merge. They may take a friendly form (based on an agreement between both parties) or a hostile form (without the consent of

	the other company). These transactions alter the ownership structure of companies in the market, and are supervised by the Office for the Protection of Competition.
--	--

Source: own processing based on Mišunová 2009

2. THE DIGITALISATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SLOVAK REPUBLIC

The second key theoretical pillar is the concept of the digitalisation of public administration, or e-Government. This term refers to the use of information and communication technologies to improve processes in the public sector (Machyniak, Mikuš, Dzureková, Srovnalíková 2023). It is not merely a matter of technical innovation, but a tool for achieving what is known as good governance.

The growing importance of information and information and communication technologies is bringing about technological changes that significantly affect the functioning of the economy. These changes affect various areas of the national economy, as well as the daily lives of citizens and the functioning of society as a whole. The process of digitalization affects several sectors, such as education, healthcare, environmental protection and making information available to the public. It also plays a significant role in public administration, as citizens are increasingly using the internet for communication, obtaining information and dealing with various matters (Policy on the Informatisation of Society in the Slovak Republic, 2011).

The informatisation of society can be understood as the process of introducing and utilising information and communication technologies in various areas of social and economic life. This process is particularly important because it supports economic growth, increases labour productivity, creates new job opportunities and contributes to the development of new economic activities. At the same time, it helps to overcome both geographical and social barriers, increases competitiveness and provides a significant impetus for the overall development of society (Policy on the Informatisation of Society in the Slovak Republic, 2011).

In order to make effective use of the internet and modern technologies in public administration as well, its informatisation and digitalisation are essential. The informatisation of public administration can therefore be viewed as a systematic and managed process implemented across the entire structure of public administration. It involves creating suitable legislative, technological, organisational and personnel conditions for the effective use of information and communication technologies in the performance of public administration. The result of this process is a gradual transition to the electronic performance of public administration, referred to as e-Government (Ministry of Finance of the Slovak Republic, 2007).

The theory of e-Government distinguishes between various levels of digitalisation, ranging from the simple provision of information on websites, through the possibility of one-way electronic communication, to fully transactional services and integrated processes where automated data exchange takes place without the need for official intervention. For the business environment, it is precisely the highest level of integration that is key, as it enables administrative tasks to be carried out remotely, in real time and with minimal error rates (Mišunová, 2009).

Artificial intelligence is currently regarded as one of the most significant transformative technologies, having a fundamental impact on the functioning of several sectors, including the business environment. AI systems enable organisations to process and analyse vast amounts of data more efficiently, thereby contributing to faster, more accurate and better-informed decision-making. The integration of artificial intelligence into corporate decision-making processes thus creates the conditions for strengthening the competitiveness of businesses and fundamentally influences the future nature of their business strategies and practices (Brynjolfsson et al., 2017).

The Slovak Republic has set itself the ambitious goal of becoming a leader in the use of artificial intelligence in the digitalisation of public administration in Central Europe. The concept of the so-called 'AI Republic' represents a systematic transformation of the functioning of the state through intelligent solutions that streamline administrative processes, improve the quality of decision-making, and enable the provision of personalised public services to citizens and businesses

based on their actual needs. The implementation of artificial intelligence in public administration is taking the form of a new type of public policy, under which the state actively creates demand for innovative AI solutions, ensures the availability of high-quality data, and creates a secure environment for testing new technologies. The proposed establishment of an innovation unit for the digital transformation of public administration, acting as a ‘sandbox’, is intended to enable the testing of solutions prior to their widespread deployment and the subsequent scaling up of successful projects across the entire public administration. In accordance with the European regulatory framework, the Ministry of Investment, Regional Development and Informatisation of the Slovak Republic plans to establish a central register of artificial intelligence systems in public administration in accordance with Article 60 of the Artificial Intelligence Act. Mandatory registration of AI systems prior to their deployment is intended to ensure transparency, accountability and the trustworthy use of artificial intelligence in public administration (Ministry of Investments, Regional Development and Informatization of the Slovak Republic, 2025).

Table 4: Strategic priorities of the Action Plan of the National Concept

Strategic priority	Focus and main content
1. Digital Office	Automation of administrative processes, intelligent support for public administration staff and the digitalisation of the internal functioning of public institutions.
2. Services for citizens and businesses	Creation of proactive and personalised public services based on the life situations of citizens and businesses.
3. Harnessing the value of data	Building a public administration data economy, developing analytical capabilities and making effective use of data to support decision-making.
4. Technology infrastructure and operations	Creating a scalable, secure and cloud-native technological environment for the operation of digital public services.
5. Cyber and information security	Protecting critical information infrastructure, implementing a unified security architecture and increasing the resilience of public administration to cyber threats.

Source: own processing based on the NKIVS Action Plan, 2025.

3. METHODOLOGY

This paper is based on a qualitative research approach, which allows for a comprehensive analysis of the relationship between the level of digitalisation in public administration and the quality of the investment environment. The primary method employed is a thorough content analysis of relevant strategic documents at both national and European level. The main focus of the study was the National Concept for the Informatisation of Public Administration of the Slovak Republic, the relevant digital transformation action plans, and European Commission evaluation reports, such as the Digital Economy and Society Index (DESI). These documents provide an important framework for understanding the current state of affairs and planned steps in the field of the digitalisation of public services.

The methodological approach involves the application of an analytical-synthetic method. In the first phase, the problem is broken down into individual administrative barriers that hinder the smooth entry of investors into the market. These barriers are then compared with available digitalisation tools, whilst their potential for eliminating the identified obstacles is examined. By synthesising these findings, a comprehensive picture is created of how specific e-Government measures – such as the interconnection of registers or the introduction of electronic mailboxes – contribute to the overall acceleration and streamlining of processes.

Last but not least, a comparative method was also employed to contrast the traditional ‘paper-based’ model of public administration with the modern digital model of operation. The emphasis is placed on comparing the time and cost implications for the investor in both models. The chosen

methodological framework enables the formulation of relevant conclusions and practical recommendations, which can serve as a basis for the development of public policies aimed at enhancing the competitiveness of the Slovak economy through digital innovation.

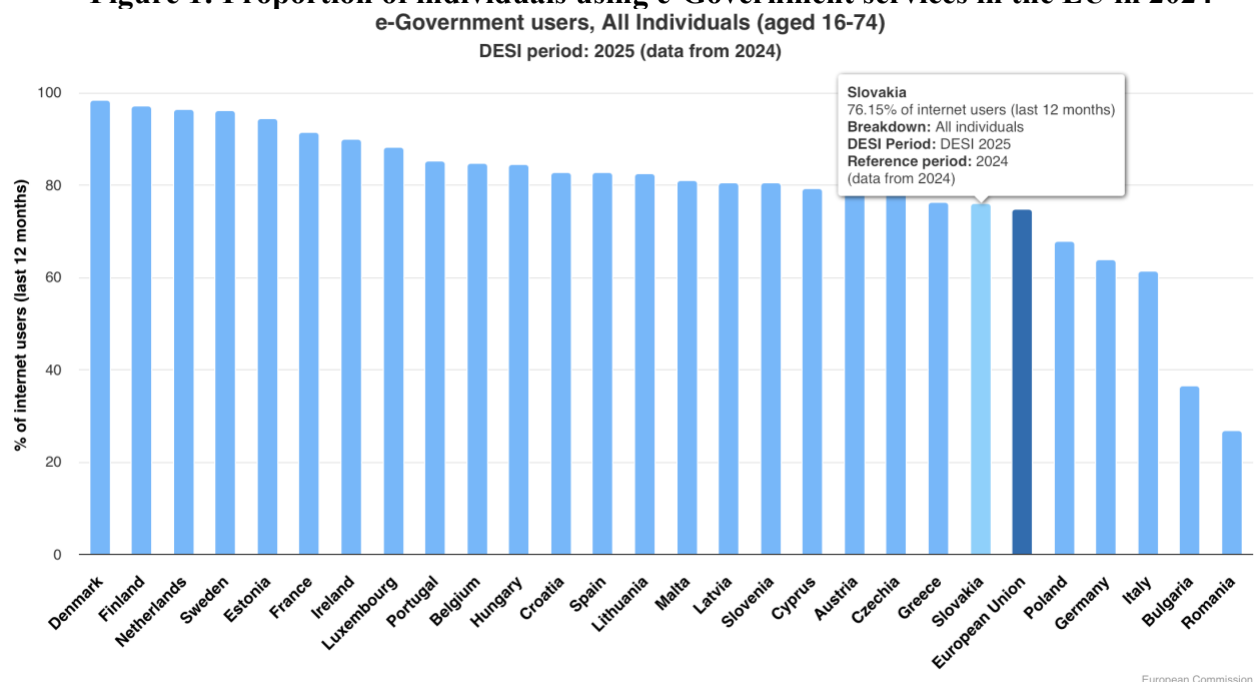
4. COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC ADMINISTRATION DIGITALISATION IN THE EUROPEAN UNION

A comparative analysis of the digitalisation of public administration in the European Union is an important tool for assessing the level of modernisation of public institutions and their ability to respond to the needs of citizens and businesses. The digitalisation of public administration involves the use of information and communication technologies to provide public services more efficiently, transparently and accessibly.

Within the EU, there are significant differences in the level of digitalisation between individual Member States. The DESI (Digital Economy and Society Index) is used in the EU to assess the level of digitalisation, monitoring areas such as connectivity, human capital, use of internet services, integration of digital technologies and digital public services. The DESI results show that Northern European countries have consistently achieved the best results, whilst Slovakia tends to be around or below the EU average.

At the same time, the comparative analysis highlights the importance of strategic documents and investment in digitalisation. Programmes such as ‘Digital Europe’ or the ‘eGovernment Action Plan’ support Member States in implementing digital solutions. System interoperability also plays a key role, enabling the effective exchange of data between institutions at both national and European levels.

Figure 1: Proportion of individuals using e-Government services in the EU in 2024

Source: European Commission, 2024

The graph illustrates the uptake of e-government services among individuals aged 16 to 74 in European countries. The figures are based on the 2025 Digital Economy and Society Index (DESI) assessment and reflect data collected in 2024. The vertical axis shows the proportion of internet users who have used e-government services in the last 12 months, whilst the horizontal axis compares individual European countries. The graph highlights significant differences between countries in the uptake of digital public administration services.

The highest proportion of e-government users is recorded mainly in the Nordic countries, specifically Denmark, Finland, the Netherlands and Sweden, where the use of these services exceeds

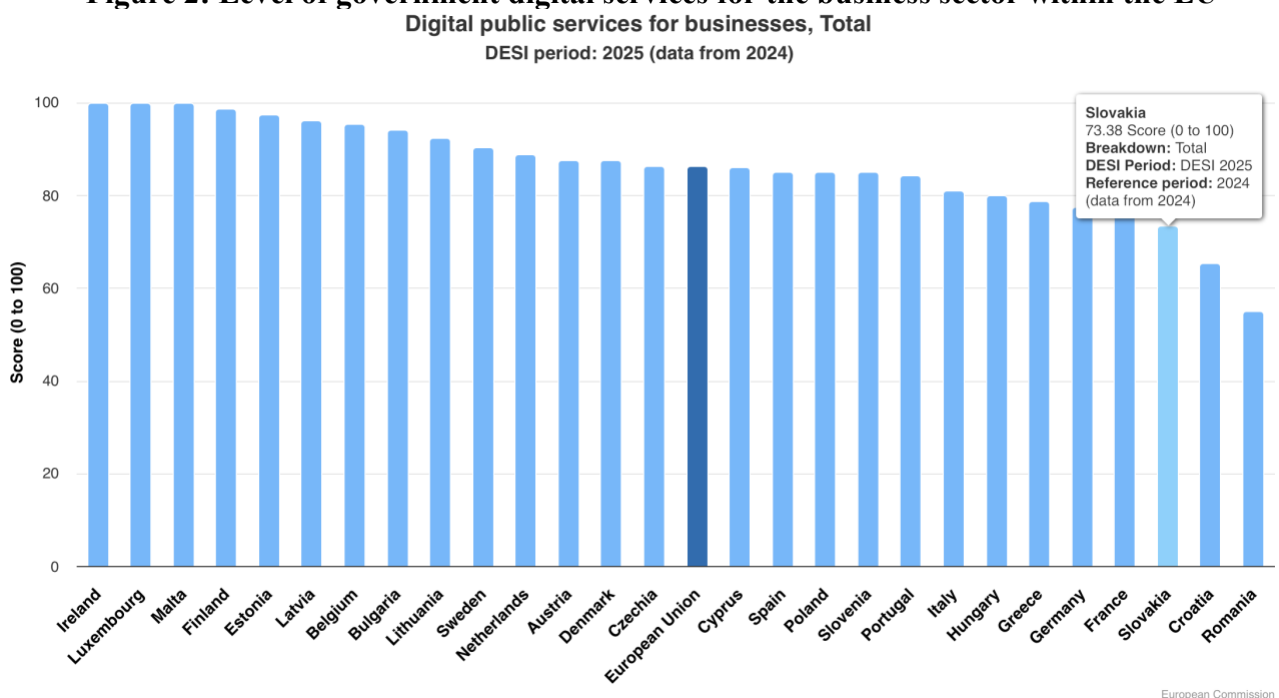
approximately 95% of internet users. Other countries in Western and Northern Europe, such as Estonia, France and Ireland, also achieve high figures, which points to a high level of public administration digitalisation and good accessibility of online public services for citizens.

In the middle of the graph are countries where the use of electronic services ranges from approximately 80% to 85%. These include, for example, Belgium, Hungary, Spain, Lithuania and Malta. The EU average stands at around 75%, which serves as a benchmark for comparing individual countries.

In this comparison, Slovakia is slightly above the European Union average, as according to the data provided, approximately 76.15% of internet users utilise e-government services. This result suggests that the digitalisation of public services in Slovakia has reached a relatively good level; however, compared to the most advanced countries in Europe, there is still room for further improvement in the availability, efficiency and user-friendliness of e-government services.

At the opposite end of the scale are countries with significantly lower rates of e-government usage, such as Poland, Germany, Italy, Bulgaria and, in particular, Romania, where the proportion of users of electronic public administration services does not even reach half of the internet population. These differences highlight the uneven development of public administration digitalisation across Europe and also point to the need for further investment in digital infrastructure, improving the digital skills of the population and enhancing the quality of the electronic public administration services provided.

Figure 2: Level of government digital services for the business sector within the EU

Source: European Commission, 2024

The graph illustrates the level of provision of digital public services for businesses across European countries. The data is based on the 2025 Digital Economy and Society Index, reflecting figures from 2024. The vertical axis shows a score ranging from 0 to 100, which indicates the level of development of digital public services intended for the business sector. The horizontal axis displays individual European countries, allowing for their mutual comparison in terms of the level of public administration digitalisation in relation to the business environment.

The highest scores for this indicator are achieved by countries such as Ireland, Luxembourg and Malta, whose scores are close to the maximum level of around 100 points. Other countries with long-established digital public administration, such as Finland, Estonia and Latvia, also achieve high scores. These countries are among the leaders in the digitalisation of public services, with businesses

having access to a wide range of electronic services enabling rapid communication with public institutions.

The EU average stands at around 86 points, which serves as a benchmark for assessing individual Member States. Countries such as Cyprus, Spain, Poland and Slovenia are close to this average. These countries show a relatively stable level of digitalisation of public services for businesses, although they still lag behind the top European leaders.

Slovakia scores approximately 73.38 points on this indicator, placing it below the European Union average. This result suggests that, although the digitalisation of public administration in Slovakia is gradually progressing, the level of digital services provided to businesses still falls short of that of Europe's most advanced countries. From the perspective of the business and investment environment, this may represent a certain barrier, as less developed digital services can lead to a higher administrative burden and slower administrative processes.

The lowest values in the graph are recorded by countries such as Croatia and, in particular, Romania, where the score lags significantly behind the European average. These differences highlight the uneven development of digital public services for businesses within the European Union. At the same time, they suggest that a higher level of public administration digitalisation can be a significant factor in creating an attractive business environment and promoting foreign direct investment, as it enables more efficient communication between businesses and public institutions.

Based on the latest data from **the Digital Decade DESI 2024/2025**, here is a summary and comparison of the Slovak Republic with the EU average. Slovakia falls below the EU average in many key indicators, although it shows positive trends in certain areas.

1. Digital skills (Human capital)

This area is critical for Slovakia, as we have seen a slight decline.

- Basic digital skills: In Slovakia, 51% of the population has at least basic skills, which is below the EU average of 55.6%. The EU's target for 2030 is as high as 80%.
- ICT specialists: The share of specialists in total employment remains stable at 4.2%, whilst the EU average is slightly higher (4.8%). A positive development is the growing interest in ICT among young people.

2. Digital infrastructure (Connectivity)

Slovakia is making progress, but still faces a 'digital divide' between urban and rural areas.

- Very High Capacity Fixed Networks (VHCN): Household coverage in Slovakia stands at 69%, which is 10 percentage points below the EU average (79%).
- Rural areas: Here the difference is even more striking – in rural Slovakia, only 35% of households have access to VHCN, which is well below the European standard.
- 5G coverage: We have seen dynamic growth in the roll-out of 5G and are gradually catching up with the EU average, which is one of our best results in terms of infrastructure.

3. Business digitalisation

Slovak companies are lagging behind, particularly in the use of advanced technologies.

- Artificial intelligence (AI) and the cloud: The use of AI in Slovak businesses stands at around 5%, which is below the EU average (8%). We are similarly lagging behind in the cloud and data analytics.
- Digital intensity of SMEs: Small and medium-sized enterprises in Slovakia achieve a lower level of digital intensity than their European competitors, which hampers their competitiveness in the single market.

4. Digital public services (e-Government)

In the context of the Slovak Republic, the results are mixed, but efforts towards reform are evident.

- E-Health: Slovakia made a significant leap forward in access to electronic health records in 2023/2024.

- E-Government users: Although the services exist, their uptake is slightly below the EU average. The low rate of ‘pre-filled forms’ remains a problem, increasing the administrative burden on citizens (Eurostat, 2024).

Table 4: Comparison of selected indicators in the Slovak Republic and the European Union

Indicator	Slovakia	EU average	Status
Basic digital skills	51%	55.6%	Below average
VHCN coverage (gigabit)	69%	79%	Below average
ICT specialists	4.2%	4.8%	Slight gap
Use of AI in businesses	~5%	8	Need for investment

Source: own calculations based on European Commission, 2024

Slovakia plans to invest more than **€2.3 billion** (approx. 1.8% of GDP) in digital transformation as part of its national plan for the Digital Decade, which should help bridge these gaps in the coming years (Eurostat, 2024).

SUMMARY

In conclusion, it can be stated that the digitalisation of public administration is currently one of the key factors influencing a country’s attractiveness to foreign direct investors. In the context of a globalised economy and growing competition between countries to attract foreign capital, the quality of the business environment plays a crucial role.

An efficiently functioning public administration that utilises modern digital tools and technologies can significantly simplify administrative processes, speed up communication between businesses and the state, and at the same time increase the transparency of decision-making processes.

The digitalisation of public administration makes it possible to streamline the provision of public services, minimise the bureaucratic burden, and improve the availability of information for businesses. Electronic services, digital platforms and online communication with authorities help entrepreneurs and potential investors to carry out their business activities more quickly and easily. These factors can have a significant influence on foreign investors’ decisions when choosing the country in which to implement their investment plans.

Foreign direct investment represents an important source of capital, technological innovation, managerial expertise and new job opportunities. Its presence can contribute to the modernisation of the economy, increased labour productivity and the country’s overall economic development. For this reason, creating a favourable business environment, including the modernisation and digitalisation of public administration, is one of the main priorities of economic policy in many countries.

The successful implementation of public administration digitalisation requires a systematic approach, sufficient technological and financial resources, as well as skilled human capital. Coordination between different levels of public administration, ensuring cybersecurity and creating a legislative framework that will support the development of digital services and innovation are also important.

The digitalisation of public administration thus represents not only a tool for increasing the efficiency of the state’s functioning, but also a significant determinant of support for foreign direct investment. Its further development can contribute significantly to strengthening the country’s competitiveness, improving the business environment and fostering sustainable economic growth in the context of a dynamically changing global economy.

REFERENCES:

- [1] Baláž, P. (2001). *International Business (Medzinárodné podnikanie)*. 1st ed. Bratislava: Jamex, 2001. ISBN 80-88848-68-7.

- [2] Bertrand, M., Johnson, S., Samphantharak, K., Schoar, A. (2008). *Mixing family with business: A study of Thai business groups and the families behind them*. Journal of Financial Economics, 2008, vol. 88, no. 3, pp. 466–498. Available online: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304405X08000755>
- [3] Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2017). *The Business of Artificial Intelligence*. Harvard Business Review. Available at: <https://hbr.org/2017/07/the-business-of-artificial-intelligence>
- [4] Cíbik, L., Mikuš, D. (2022). *How does openness affect the public administration economy? (Case study of cities in the Trnava and Nitra regions)*. In: QUAERE 2022. Hradec Králové (Czechia): Magnanimitas. ISBN 978-80-87952-36-8, pp. 140-148
- [5] Dudáš, T. (2006). *Foreign Direct Investment in the Global Economy (Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve)*. Bratislava: Ekonóm, 2006. 5 pp. ISBN 80-225-2139-6.
- [6] Dunning, J.H. (2001). *The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future*. International Journal of the Economics of Business, 2001, vol. 8, no. 2, pp. 173–190. ISSN 1357-1516. Available online: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13571510110051441>
- [7] Durčáková, J., Mandel, M. (2000). *International Finance (Mezinárodní finance)*. 1st ed. Prague: Management Press, 2000. pp. 61–62. ISBN 80-726-1017-1.
- [8] European Commission. (2023). *Digital Decade Policy Programme 2030*. Brussels: European Commission, 2023.
- [9] European Commission. (2024). *Digital Economy and Society Index (DESI) 2024/2025*. Brussels: European Commission, 2024. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu>
- [10] Eurostat. (2024). *E-government statistics*. Luxembourg: Eurostat, 2024. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat>
- [11] Machyniak, J., Mikuš, D., Dzureková, K., Srovnalíková, P. (2023). *Smart City Strategies in Slovak Cities*. In: European Journal of Interdisciplinary Studies. Vol. 15, No. 2 (2023), pp. 17-33. ISSN 2067-3795. DOI: 10.24818/ejis.2023.14
- [12] Ministry Of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic. (2010). *Policy on the Informatisation of Society in the Slovak Republic*. Bratislava, 2010. Available online: https://www.mpsr.sk/politika-informatizacie-spolocnosti-v-sr/72-67-72-3061/?utm_source=chatgpt.com
- [13] Ministry Of Investments, Regional Development and Informatization of the Slovak Republic. (2024a). *National Strategy for the Digital Transformation of Slovakia 2030*. Bratislava, 2024.
- [14] Ministry Of Investments, Regional Development and Informatization of the Slovak Republic. (2024b). *Action Plan for the Digital Transformation of Slovakia (Digital Decade)*. Bratislava, 2024
- [15] Mišunová, E. (2009). *Slovak Industry and the Impacts of the Global Crisis: The Global Crisis with a Focus on the Automotive Industry (Priemysel Slovenska a dopady globálnej krízy: Globálna kríza s akcentom na automobilový priemysel)*. 1st ed. Bratislava: Spirit, 2009. pp. 207–208. ISBN 9788097020224.
- [16] National Bank of Slovakia. (2009). *Foreign Direct Investment in the Slovak Republic in 2008* [electronic resource]. Bratislava: NBS, 2009. 4 pp. [cited 28 Dec. 2024]. Available at: https://www.nbs.sk/_img/documents/statist/spb/pzi/pzi_2008.pdf
- [17] OECD. (2023). *Digital Government Index 2023*. Paris: OECD Publishing, 2023.
- [18] Polouček, S. (2010). *Money, Banks, Financial Markets (Peniaze, banky, finančné trhy)*. 5th ed. Bratislava: IURA EDITION, 2010. ISBN 978-80-8078-305-1
- [19] Táncosová, J., Slaný, A. (2004). *Theoretical aspects of foreign direct investment (Teoretické aspekty priamych zahraničných investícií)*. In: Economic Journal, 2004, vol. 52, no. 1, pp. 62–73. ISSN 0013-3035

CONTACTS TO THE AUTHORS:

Mgr. Monika Hančárová
monika.hancarova@student.upjs.sk
Pavol Jozef Šafárik University in Košice
Faculty of Public Administration
Popradská 66, 040 11 Košice, Slovakia

doc. Ing. Ladislav Suhányi, PhD. MBA.
suhanyi.laszlo@tpfk.hu
Tomori Pál College
Művelődés u. 21, 1223 Budapest, Hungary
ladislav.suhanyi@upjs.sk
Pavol Jozef Šafárik University in Košice
Popradská 66, 040 11 Košice, Slovakia

Fordítás / Translation:**MŰVELETI TERÜLET (I.E. OPERATIONAL AREA GALLERY): FROM THE HISTORY OF AN ART GALLERY****SZALAY Gyöngy – SZEMÁN Krisztina**

*The original article (in Hungarian language) was published in Scientific Mosaic 2025/1 (pp. 79-90).
https://tpfk.hu/wp-content/uploads/2025/11/Scientific_Mosaic_2025_1.pdf*

Abstract

In the early 2000s, the Műveleti Terület (Operational Area) Gallery was a showroom located in the basement of a Frigyes Feszl apartment building along the villa section of Andrásy Avenue. Despite modest financial resources, the gallery emerged from nothing and organized high-quality exhibitions. This success can be attributed to the fortunate encounters of individuals who were curious about, respected, and valued each other's work. Compiling materials about the gallery's history, covering a decade with some interruptions, has begun and will be published in the future. Building a gallery is an act born from the love of art. Who were the university students, the young and mature artists, who saw potential in this alternative exhibition space? What inspirations fuelled it, and how were they realized? With these thoughts in mind, we select, present, and, to some extent, analyse and verify the artistic experiments and achievements that left a significant mark on the gallery's rich history.

Keywords: gallery history, exhibition space, contemporary art, collaborative thinking, artistic experiments.

*“What is needed to understand a picture? A chair.
One has to spend a certain amount of time with it.”
(Csáji, 2024)*

INTRODUCTION

The non-profit gallery Műveleti Terület hosted fine art exhibitions between 2007 and 2017 in the former air-raid shelter of the apartment building at 99 Andrásy Avenue. The name of the gallery, which opened in the year of the removal of the cordons at Kossuth Square, refers to the reinterpretation of a long-sealed-off and long-unused area. The gallery sought to open up spaces that had served multiple functions to culture. By selecting examples from the exhibition calendar and examining them in the context of the triad of artist, artwork, and viewer, this study attempts to show how the alternative art milieu was able to integrate into Budapest's diverse scene, and how it achieved its stated goal of “cultivating” culture. It touches on topics such as building a gallery in both intellectual and physical terms, the mediation of art and knowledge, and artistic quests for direction. It explores to what extent (if at all) determination born of a love for art is capable of creating value and of overriding the rule of money through human and artistic relationships.

The idea for the exhibition space arose from the experience of Dr. Gyöngy Szalay (hereinafter: the Gallerist), who observed that young creators, while searching for their own painterly language, often lack feedback. As beginners, succeeding in the world of art poses a greater challenge than in civilian life. After an intense period of work, appearing in an exhibition is a liberating celebration for every artist. Measuring the reactions of the profession and the public, getting to know each other's art, and confronting differing opinions all serve artistic development.

1. A BRIEF HISTORY OF THE MŰVELETI TERÜLET FINE ART GALLERY (Mt)

1.1 Target Group of Exhibitors

During the years in question, the range of gallery offerings was steadily expanding, yet even together with state-run venues it still did not cover the entire art scene—there was room for more. The emerging “professional” space of MT offered an alternative for artists of quality. Who were they? Generally speaking, a heterogeneous group of rising young creators, primarily students of the Hungarian University of Fine Arts and various art schools, as well as recent graduates. Also present were talented autodidacts; foreigners living and working in Hungary with limited language skills and local knowledge; scholarship holders returning from abroad and trying to reintegrate; and young Hungarians studying abroad.

Some of them will be discussed in more detail below. MT was also a good opportunity for those who were deterred by the high fees of exhibition halls, exhibition calendars booked years in advance, and calls for applications that were hopeless from the outset, or for those who were simply looking for exactly this kind of place because it suited their current plans.

Defining the target group did not mean rigid rules. The gallery’s cooperation with mid-generation painters Bazil Duliskovich and Nicolo Bottala brought excellent results; the latter’s solo projects and those created jointly with his Italian artist friends were equally memorable. The space was also seen as suitable for the unconventional presentation of László Márton’s essential works. The mature creations of the acclaimed painter Éva T. Horváth raised the standard of the gallery.

1.2 Form of Operation and Organizational Principles

Organizationally, the family enterprise Dr. Gyöngy Art Cream Kkt (now Kft), whose main activity was in information technology, brought the Műveleti Terület Foundation for Fine Arts to life with the main aim of “presenting contemporary fine art and popularizing intellectual creations” (Fővárosi Bíróság, 2007).

Overall, however, it can be said that the place was primarily kept alive by the devoted work and support of those involved, including friends, performing artists, art professionals, and everyone else who responded to the call or offered regular or occasional help on their own initiative. A particularly important role was played by Béla Nagy, as well as Dorka Nagy and Mátyás D. Nagy, who—working with their own resources and without financial remuneration—continuously provided a professional IT and technical background, and also took part in organizational and assisting tasks. These included: website editing and maintenance, designing invitations, translations, photography, lighting, sound, installation, transport, reception, assisting at openings, communication, and countless small tasks.

From autumn to spring, mainly painting-focused solo and group exhibitions were held. The list of exhibitors includes 48 artists, the majority of whom received fine or applied arts education, while a smaller portion were self-taught without a relevant degree. In total, 30 early-career young artists and 18 roughly mid-generation artists exhibited, with a gender distribution of 17 women and 31 men.

Alongside painting, photography, ceramics, sculpture, textile, and glass also appeared, though with less emphasis. The system was that in the two weeks following the opening, the current exhibition could be viewed free of charge between 6 and 8 pm. Upon request, guided tours were given by the exhibiting artist or their fellow artists, occasional helpers, as well as the Gallerist and a colleague who joined the gallery in 2015 and is co-author of the present text, Krisztina Szemán; however, spontaneous guided discussions also developed on more than one occasion.

The positive feedback and the steadily growing number of returning visitors representing many different nationalities validated the program. The gallery’s activities were not limited to presenting fine art works; on an occasional basis, popular educational lectures were held across a wide spectrum, from archaeological excavations to mountaineering, from short film screenings to architectural walks. For teenagers, club-like sessions were organized to share art historical

knowledge, teach drawing and modelling, and teach the basics of cutting and sewing, with guidance from exhibiting artists, teachers, students, newly graduated creators, or the Gallerist.

The unrepeatable feeling of good vernissages is inherent in such occasions, to which a direct, informal atmosphere and varied programs are indispensable. The shared processing of the visual experience with the artist, professionals, and the audience allows free associations, provides orientation, and helps the understanding of the works. From short, premiere musical performances to informal conversations between the exhibiting artist and their former teacher, and art historical analytical texts, many elements served the realization, often accompanied by live music, literature, and the indispensable quality wine, savoury pastries, and courteous hospitality.

MT was not a closed club of people with identical views and value systems; its ever-changing audience was drawn together by openness to the works, regardless of age, social status, or political views. This type of presentation space was able to connect the artist with the viewer—and in some cases, a future collector—in such a way that threshold anxiety and prejudice against contemporary art evaporated.

Perhaps it belongs to the realm of legend-making that Peggy Guggenheim confessed in her autobiographical book that Duchamp made her understand the differences between abstract art and surrealism at the beginning of her gallery-building journey (Guggenheim, 1946, p. 193). The gallerist's (artistic director's) personal conviction and partly instinctive action are obviously decisive in every similar organization. In the case of MT, this was true for the shaping of the space, the mode of operation, and also for the selection of the exhibited material, which—let us not deny it—reflected a definable taste, especially in the early period.

Experience shows that even for a modest cultural mission—because this was indeed the case with MT—numerous abilities are necessary, artistic sensibility being one of them. The shortcomings of specialized professional knowledge can initially be somewhat compensated for by curiosity, love of art, and the will to act, but in the end one must grow up to meet this multifaceted task.

Műveleti Terület did not want to be a copy, nor did it want to rigidly conform to various vague “gallery” expectations. During its existence it perhaps successfully warded off these pressures, while taking care to maintain the quality of the segments of its operation. Instead of the more ambitious word “gallery,” the simpler designation “exhibition space” in fact suited it better, and this is how it circulated in common parlance. Its reputation spread quickly, mainly through informal channels. Recommendations and portfolios arrived. The thrill of discovery spread to all contributors: to present something noteworthy! It can be said that it was able to combine the atmosphere of apartment galleries with a puritan, neutral space and a function-oriented gallery approach to presentation.

1.3 Looking back on Inspirational Precedents and Influences

In the 1970s, providing a model for contemporary gallery-building became a sharpened and pressing issue. During the years of the “soft dictatorship,” György Galántai—seeking to break free from the grip of cultural policy—created a unique solution through his active role in the chapel-studio in Balatonboglár between 1970 and 1973, under crossfire (Klanczay & Sasvári, 2003).

The Józsefváros Gallery, founded in 1976 under the leadership of János Fajó, was a success story of the representation of the Hungarian neo-avant-garde (Fábián, 1999). In the preface to the catalogue covering the exhibitions of the Liget Gallery from its foundation in 1983 through 1990, the question is raised of how a gallery network could be created. The answer envisions a multitude of “room-sized spaces” serving as exhibition rooms, with identical organizational structures and operating principles. According to this ambitious vision, by facilitating the cooperation of “areas and levels of various sizes and locations,” a key could be found to the gates of the international scene (Liget Galéria, 1990).

After the political transition, for-profit and non-profit galleries and exhibition spaces were founded in succession (and also closed down), from small stationary boats on the Danube to apartment galleries and industrial halls in the most diverse locations. Cafés, shops, and studios opened their doors to art projects.

From the most diverse concepts and weight classes, a few random examples: immediately after the regime change, the Várfok Gallery opened, specializing explicitly in contemporary art; in 2003, the acb Gallery was founded, committed to both contemporary and neo-avant-garde trends. Around this time, the predecessor of the exhibition space on the A38 boat, the Bazovszky House, also opened. In 2002, the Böröcz brothers founded a gallery called 2B, and around the same time the extreme exhibition space of the Finnish Ari Kupsus was realized. From the 1980s onward, Tamás Kiselbach appeared on the scene; in 1995 his influential gallery was established, and in 1999 the Godot Gallery — since expanded with an Institute and a Lab — was founded. The galleries mentioned here are largely included — alongside several other contemporary galleries — in the current recommendations of the Hungarian Tourism Institute as exhibition spaces presenting progressive trends. (Magyar Turisztikai Ügynökség, n.d.)

1.4 From Physical Space to Exhibition Venue

What was the place where the artistic programme of Műveleti Terület was realized? The gallery was located in the basement rooms next to the Andrásy Avenue entrance of the so-called Mayer House (1883–84), standing on the corner of Andrásy Avenue and Bajza Street. It was originally most likely a coal cellar, later an air-raid shelter during socialism, and afterwards a workshop.

The architect of the modern Vigadó, Frigyes Feszli, in the last phase of his career gladly returned to his early style and designed historicist-eclectic apartment houses, villas, and inns. Dénes Komarik, the monographer of Feszli, did not hold this period of the architect in high esteem and classified this house at 99 Andrásy Avenue, built on the commission of Mrs. Ferenc Mayer, among the “weak average” of his works (Komarik, 1993, p. 99). Even so, the restrained, well-proportioned façade is a virtue of the building, modestly withdrawing into the environment of representative buildings.

Its cellar, in a deplorable state, was able to receive a new function with the help of well-disposed civil servants who loved art. After the homemade structural preservation and the absolutely necessary demolition works, the space suddenly began to “function.” It is true that in the early 2000s it was a somewhat bizarre experience to step down from the elegant, increasingly beautified villas and palaces of Andrásy Avenue into the dim basement level.

Its walk-around spatial structure, segmental-arched design, small windows sitting high at street level in relation to the floor, with recessed wall niches, electrical wires led outside the walls, narrow corridor with pipes of small and large cross-sections, created a distinctive spatial experience, including the mysterious intimacy of access through the courtyard entrance. The superficially cleaned brick sections, the half-plastered white walls, and the “forgotten,” hastily repainted gas-tight doors radiated a unique, inspiring atmosphere and called forth new impulses from the artists.

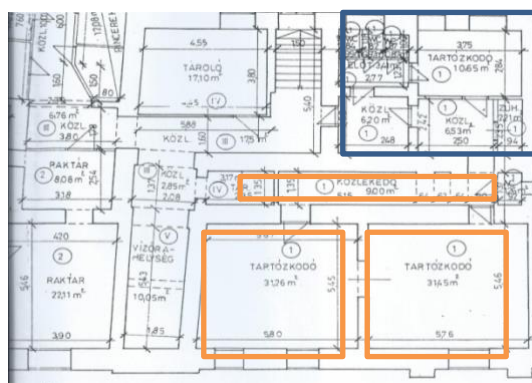
The past, the recent past, and the present met within these 105 square metres, and something was born that is often referred to as the spirit of the place. After lengthy (technical, architectural, official, and condominium-related) procedures, the entrance from Andrásy Avenue opened in 2010–11, which took something away from this atmosphere, but in return the sense of isolation disappeared.

Picture 1: House Mayer (Frigyes Feszl 1883-84), Facade facing Bajza Street

Source: Művészet 1985.26.1-12.

Picture 2: Floor plan of the cellars on Andrassy út (detail) with the gallery rooms and the shared cellar entrance

Source: Stúdió "R" Tervező Kft, 1993

1.5 Artistic Projects and Curatorial Tasks

It is not possible, within the framework of this short study, to recall the exhibition material that spanned several years. The selected artists played an important role in the life of the gallery for one reason or another, which of course does not call into question the valuable contribution of the other participants to its success.

Műveleti Terület opened in June 2007 with the presentation of new paintings by the already well-known painter Bazil Duliskovich (and Alex Tinei). The sense of exciting anticipation was heightened by the fact that, on some of the paintings, the paint had not even dried when they were hung on the wall. The mysterious, visionary figures and the unified, melancholic colour palette brought a kind of timelessness within the gallery walls, providing a worthy beginning to the newly opened exhibition space.

Duliskovich was born in Ukraine in 1969 and moved to Hungary at the age of 22, where he earned a painting degree at the Hungarian University of Fine Arts. At the exhibitions of MT he participated with paintings in which the human figure stood at the centre, yet these cannot be called traditional portraits or genre scenes. The artist goes beyond individual stories and personal traits, placing the human being at the centre of his works in a visionary form. The figures appearing in the paintings do not sharply separate from their environment, but unfold from its fabric, almost like symbolic signs, evoking the atmosphere of ancient icons. On the richly worked surfaces, attention is directed toward the figures: the material world of the environment and that of the figure intertwine to form a dreamlike unity.

Picture 3: Paintings by Bazil Duliskovich from the gallery's opening exhibition (jointly with Alex Tineivel), 2007

Source: the authors' archive

At the exhibitions, there were few examples of classical curatorial work. From selection to installation, cooperation was the norm, with long conversations with the artist, which required openness and a love of their work. The concepts generally took shape slowly, sometimes not without debate. This was no different during the installation of the 2008 exhibition entitled *A 12*.

The group exhibition was the result of the joint curatorial work of the Gallerist and the artist Lado Pochkhua, who originated from Georgia and graduated from the Tbilisi Academy of Arts in 2001. Twelve foreign artists were presented who had settled in Budapest or spent shorter or longer periods in the capital. The invited artists reflected on the city and their own moods from individual perspectives, without constraints.

A few examples from the diverse material: the American Paula Brett confessed, in her video work, to the feeling of foreignness that she experienced first as a bride and later as a divorced woman. The Armenian Gaya Arutyunyan painted a detail of her apartment in which she was in the process of arranging her life in Hungary. The delicately drawn trees in the graphics of the French Etienne de Fleurieu revealed a lyrical mood. The upright, hussar-uniformed figure of the Georgian Lado Pochkhua stepped out of the past, while the block of flats by the English Wayne Brett could have been the uniformized attribute of any large city.

This exhibition gave great momentum to the gallery, and the participants' working and friendly relationships also proved to be largely long-term, despite the fact that they have since scattered around the world. Among the artists, four today live and work in Hungary.

One of the recurring artists of Múveleti Terület was Orsolya Horváth, who took part in both solo and group exhibitions. Horváth graduated in 2008 from the Hungarian University of Fine Arts, in the painting class of András Halász. As a scholarship holder, she studied in Spain at the University of Fine Arts in Valencia. Her first solo exhibition at the gallery took place in February 2009. For the exhibition entitled *Human / Non-human*, the artist prepared sculptures and installations conceived in a Dadaist spirit, which told personal and sometimes embarrassingly provocative thoughts and experiences. Playful and experimental plaster casts were at times combined with the gallery's furniture and objects used in everyday life.

After her successful debut, the artist returned in 2015, participating in the group exhibition entitled *Deficit* with two paintings. In these works, she crossed art historical and historical references with elements taken from popular culture and her own personal stories; her works can also be considered as social commentary. This is perceptible, for example, in the painting *Heiress*, in which she evokes the well-known figure of Velázquez, now placing the model in a lonely, modern space. In contrast to the image of the Spanish predecessor, the colours—dominant grey and tired green—suggest hopelessness and barrenness. The painting occupied a prominent place in the exhibition and also appeared on the invitation.

In another exhibited work, the *Marx Triptych*, Horváth evoked apocalyptic anxiety caused by civilization-scale catastrophes. Interestingly, the current owner, with the artist's permission, transformed it into a “winged altarpiece.”

Picture 4: Orsolya Horváth: The Heiress, 2015

Source: the authors' archive

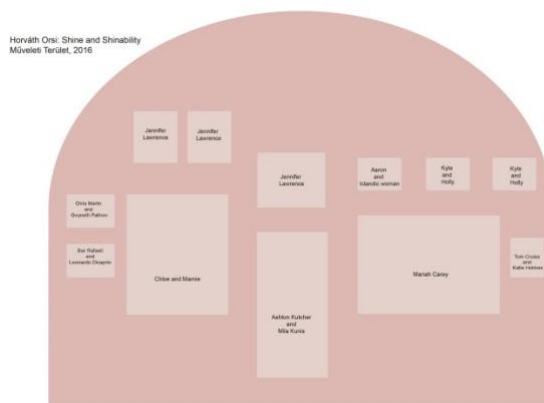
Picture 5: Orsolya Horváth: Marx's Winged Altar, 2015

Source: the authors' archive

Horváth's memorable solo exhibition was the 2016 show entitled *Shine and Shinability*, when she focused exclusively on the gallery's main wall. She composed all the works shown in the exhibition for this wall, and a quotation by László Krasznahorkai, running on foil from the door of the room along the ceiling, led the visitor to it. She herself stated that her exhibition plans were always influenced by the peculiar atmosphere of the space. In these almost hypnotic paintings, the artist examined the impact of celebrity culture on society, the basis of which was provided by paparazzi photographs. The bold exhibition concept—namely that the entire gallery remain empty except for one wall—was realized with full curatorial support.

Picture 6: Orsolya Horváth's plan for the exhibition

Source: the artist's archive

Picture 7: The exhibition mounted on one wall, 2016

Source: the authors' archive

Ágnes Dóra Dénes, who left the University of Fine Arts in 2008 with a fresh diploma, had a smooth and artistically effective relationship with Múveleti Terület. For her 2009 exhibition with Bullet Shih, entitled *In One Place, at One Time*, she created a three-part painted composition based on her preliminary photographic works, incorporating the site-specific features of the space into her concept. When the visitor entered the narrow exhibition corridor, they saw on the opposite painting the very space where they were standing. Time played tricks on them, because the interior experienced at the moment of the opening differed from the painted one: the amorphous object was missing from the space. Its place was taken by the viewer, who, as if “stepping out” of the picture field, stood among their own side views hung on the side walls. The artist involved the visitor in the experience of the image through this peculiar mirroring.

Picture 8: Detail of the joint exhibition by Ágnes Dóra Dénes and Bullet Shih, 2009

Source: the authors' archive

Picture 9: Central image by Ágnes Dóra Dénes, 2009

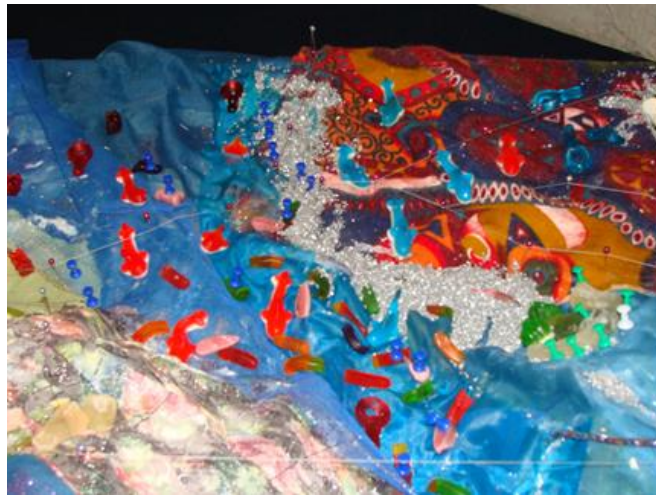
Source: the authors' archive

Experimentation, observation, and playfulness have been present in Dénes's artistic language from the very beginning, for which she uses various media. Personal objects, stories, and childhood memories can also be found in her works, but filtered through her experiences they show themselves in a new quality and broaden the horizon. Her meticulously constructed model landscape in the larger room created the impression that a child was building it from found, stolen, hidden booty—little treasures and trinkets—although the shaped mountains, valleys, waters, and plants were born from a well-thought-out concept. In a plastic river, glowing gummy-candy fish swam, their neon colours imitating the luminous light-colours of aquarium ornamental fish. The germs of Dénes's colour research were hidden in this model landscape; the loud colours and colour montages matured into a painterly way of thinking.

In her most recent canvases she uses light colours much more consciously, examines the presence of neon colours in nature, supplements and continues the colour scale. At an interesting, recent exhibition, she convinced the visitor that the tradition of nature depiction in painting can be

developed further with video-technical solutions. Her dominant painterly tool is light, with which she works by projecting coloured light effects onto the painting, setting the motifs of the picture plane in motion and suggesting new kinds of visual interpretations.

Picture 10: Detail from Ágnes Dóra Dénes's terrain table

Source: the authors' archive

Bullet Shih is a New York-born fine artist with Chinese-American parents. Both solo and group exhibitions at the gallery are associated with his name. The box into which this versatile creator is often placed is that of neo-naive art, which he repeatedly broke through. The American (New York) abstract expressionists had a great influence on him; the spontaneity of gestural painting brought freshness into his works. In the paintings of his 2016 exhibition entitled *Tuplets*, he highlighted female figures against a strong, almost monochrome background, avoiding disturbing motifs. They are the objective accessories of raw reality at any given moment, yet there is no trace of compassionate pity in the paintings; his expressive figures are vulnerably beautiful and dreamy.

He also painted a series of portraits on painted postcards, the reverse sides of which he considered part of the image, even if, when hung on the wall, they became invisible. The message was no longer addressed to a specific addressee; we are all concrete addressees of the image that confronts us with a fragment of our existence, without our appearing in the address.

Bullet Shih was a free spirit, a true friend of humanity, a kind of cultural figure, and one of the motors of the gallery. He later founded his own shop-window gallery called Puccs. From the street art location, technically—though not in terms of content of the exhibitions—only a shop window glass separated it; the street intruded into the interior, or the interior hung out into the street. The concept of outdoor and indoor merged, and the viewer positioned themselves as they wished. Shih was interested in everything that was art and worked tirelessly; it is an irreplaceable loss that he is no longer among us.

Picture 11: Detail from Bullet Shih's exhibition with the artist, 2016

Source: the authors' archive

Picture 12: Bullet Shih, 2009

Source: the authors' archive

Wenjie Zhao graduated in Chinese painting from Huazhong University. He continued his studies in Chinese calligraphy at the Chinese National Academy of Arts and joined the famous Experts' Studio belonging to the Chinese National Academy of Painting. Wenjie Zhao's 2016 exhibition can be counted among classical curatorial works, as professional considerations prevailed in every decision from the selection of works to the installation. The curators were the authors of the present text.

The encounter between the Chinese painter and European art posed a particularly exciting challenge: in the artist's studio, many paintings had to be examined in order to find the selection that matched the developed concept, to which the title *On the Road* also referred—namely how the vision of a painter trained in a completely different visual culture is transformed by European influences during the creative journey. At the opening of the exhibition, the artist demonstrated his calligraphic skills live, which represented a fresh splash of colour in the programme and aroused keen interest among the participants. The lucky ones were able to leave with an impromptu ink drawing.

Picture 13: Details from Zhao Wenjie's 2016 exhibition

Source: the authors' archive

SUMMARY – OR INSTEAD OF A CONCLUSION

It is important to state that the Múveleti Terület Gallery does not overestimate itself. Returning to the motto, it did no more than offer an imaginary chair to everyone (and physically: on the floor, on chairs, on a sofa, in an armchair as well) who was curious about the art of young people who embarked on an artistic path in the early 2000s. Visitors were invited not only to seek aesthetic experience at an exhibition, but also to reflect on the exhibited works and to engage in conversation about what concerns this generation, what it wants, how it interprets the world, how it sees the future and art within it, what new artistic tools it uses, and how other generations can connect to this—both from the creators' and the recipients' side.

Múveleti Terület was a small, local splash of colour within Budapest's gallery scene. It offered artists an experimental field and enriched viewers by trying to make them somewhat familiar with the alternative milieu. Shared interpretations and exchanges of ideas provided the key to this, and the gallery's workers were able to experience that making contemporary works liked by an audience receptive and open to them was not an impossible task. Sometimes even a poppy-seed-sized result was enough to fill the participants with satisfaction.

After this brief historical insight, a relevant question arises: why did the Múveleti Terület exhibition space close its doors and give way to a no less unique café, also created through much self-effort and friendship, whose atmosphere fortunately still preserves the warm mood of the gallery years?

1. ...because this construction had brought the maximum out of the gallery, and further development requires money; standing still is pointless. Grant resources narrowed, and due to changes in the tax system, donations began to dry up. Becoming more "visible" and offering even more without financial resources did not seem feasible;
2. ...because the turnover of volunteers performing background tasks was a natural process, but finding reliable replacements became more difficult in the last one or two years. Renowned galleries and state institutions also struggled—and still struggle today—to create adequate staffing conditions (low wages in the sector). Using their free time for extra experience and learning no longer represented an attractive alternative even for students in specialized art schools. Young creators, in order to build their careers as soon as possible, began to concentrate on laying the foundations of their visibility, for which the digital space proved the most suitable. The accelerated global trend can also be measured in the fact that the desire for recognition appears earlier in the creative members of the new generation: the internet produces teenage "artists," and there is no time for experimentation, "amateurishness," or failure. Of course, it is not to be condemned to work toward establishing one's own existence and financial security, which in this scene is largely a lifelong challenge;

3. ...because in our century new platforms can often be used for free and without effort, such as video-sharing sites, personal websites, appearance in electronic media, etc. Even the youngest make good use of, and exploit, the possibilities of the virtual space, being excellent managers of themselves. From the viewer's side, it may be that the screen-sized (size-dependent), colourless (more precisely: rarely colour-accurate), odourless (providing only visual experience) image will soon overcome the obstacles with which a small exhibition cannot compete.

In contrast to original dimensions, colours, textures, the smell of paint and personal presence, and the already glimpsed feeling of initiation, the World Wide Web promises the totality of art—note well, impersonally. And it delivers: without text limits, without language barriers, reproducible, in exhaustive detail, with precedents and analogies, into which virtual walks through exhibition spaces, 3D, interactivity, and holograms from the comfort of one's home can also fit.

Alongside the main reasons, other factors obviously justified the closure as well, such as repeated struggles, fatigue, forced breaks, and new life situations. The short answer is that closing a successful chapter seemed a better decision, due to the coinciding change of objective and subjective circumstances, than waiting for exhaustion—yet if it comes to that, the story can be continued.

REFERENCES:

- [1] Csáji, A. (2024). *Villanások a múltból és jelenből*. Csáji Attila's exhibition in Budapest Pesti Vigadó. <https://www.facebook.com/magyarmuveszetiakademia/videos/cs%C3%A1ji-attila-villan%C3%A1sok-a-m%C3%BAltb%C3%B3l-%C3%A9s-jelenb%C5%91-2024-j%C3%BAnius-2-ig-1%C3%A1togat%C3%B3-cs%C3%A1ji/470361348986550/>.
- [2] Fábrián, L. (1999). *Bevezető egy galériába*. In: Volt egyszer egy Józsefvárosi Galéria. Kévé Stúdió Galéria. https://adt.arcanum.com/hu/view/MuveszetiKatalogusok_1999_Volt_egy_040_269/?query=gal%C3%A9ria&pg=3&layout=s
- [3] Fővárosi Bíróság – Register of Civil Organizations. (2007). *Civil szervezetek névjegyzéke*. <https://birosag.hu/ugyfeleknek/civil-szervezetek/civil-szervezetek-nevjegyzeke,.>
- [4] Guggenheim, P. (1946). *Out of This Century*. The Dial Press.
- [5] Klaniczay, J., & Sasvári, E. (ed.). (2003). *Törvénytelen avantgard. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970-73*. Artpool-Balassi.
- [6] Komarik, D. (1993.). *Feszt Frigyes*. Akadémiai Kiadó.
- [7] Liget Galéria. *Hogyan csináljunk galériát? -minek-.* https://adt.arcanum.com/hu/view/MuveszetiKatalogusok_1990_LigetGaleria_079_010/?query=liget+gal%C3%A9ria+budapest&pg=1&layout=s.
- [8] Magyar Turisztikai Ügynökség. (n.d.). *Kortárs művészeti galériák Magyarországon*. In: Csodás Magyarország. <https://csodasmagyarorszag.hu/cikkek/kortars-muveszeti-galeriak-magyarorszagon>
- [9] Stúdió "R" Tervező Kft. (1993). *Andrássy út 99. Felmérés társasházi alapító okirathoz*. The authors' archive.
- [10] Szoboszlai, J. (2013). *Információtechnológia és a kortárs művészeti galériák*. In: Art Magazin. <https://www.artmagazin.hu/index.php/articles/archivum/50e1f924d9ab5f059f81362150860d51>

CONTACTS TO THE AUTHORS:

Dr. Gyöngy Szalay
doktor.gyongy@gmail.com
Budapest-1146, Thököly út 46., Hungary

Krisztina Szemán
szkriszta@gmail.com
Budapest-1031, Amfiteátrum utca 29., Hungary